
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XVII (2020), №2
s. 7-100
doi: 10.36121/amalov.17.2020.2.007

Aleksandr Małow
(Instytut Historii Rosji Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie)
ORCID 0000-0003-2192-3042

Dokumenty polsko-rosyjskiego rozejmu zawartego 11 (1) XII 1618 r. we wsi Dywilino

Streszczenie: Praca jest krytyczną edycją tekstów dokumentów rozejmu zawartego w Dywilinie w 1618 roku poprzedzoną obszernym wstępem źródłoznawczym i archiwoznawczym. Edycja została przygotowana w zgodzie z zasadami wydawniczymi obowiązującymi w Rosji. Z dwóch oryginalnych gramot rozejmu dywilińskiego zachował się jedynie „litewski” *protiwen* przechowywany obecnie w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych. Tekst dokumentu zachował się w trzech identycznych co do składu i bliskich chronologicznie „polskich” księgach poselskich. Każda z nich zawiera także tekst dodatkowego porozumienia zawartego nad rzeką Polanówką 1 (11) czerwca 1619 r. Umowa dywilińska zachowywała swoją moc prawną nieprzerwanie do jej naruszenia przez stronę rosyjską w 1632 r. Jest to bardzo ważna dla polskiej historiografii edycja źródłowa, która umożliwi historykom badanie istotnego wydarzenia w dziejach polskiej dyplomacji i historii w ogóle.

Słowa kluczowe: Rzeczpospolita, Państwo Moskiewskie, Smuta, rozejm w Dywilinie, Polanówka

Documents of the Polish-Russian truce concluded on December 1 (11), 1618. in the village of Dywilino

Annotation: The work is the first scientific text edition of the documents of the Treaty of Dywilino signed in 1618, preceded by an extensive source and archival study introduction. The edition was prepared in accordance with the publishing rules in force in Russia. Of the two original *gramota* of the Treaty of Diwilino, only the “Lithuanian” *protiwen* has survived and is currently stored in the Russian State Archives of Ancient Documents. The text of the document has been preserved in three “Polish” books of deputies, identical in composition and chronologically close. Each of them also contains the text of an additional agreement concluded on the Polanówka River on June 1(11), 1619. The Truce of Diwilino remained legally binding until its broken by the Russian side in 1632, citing numerous violations of its terms by the Polish side. This source edition makes more accessible both original texts of the Truce, which ended The Great Smuta and is an important document on its history, as well as on the history of diplomacy and the history of Polish-Russian relations and history in general.

Keywords: Polish–Lithuanian Commonwealth, The Moscow State, Smuta, the truce in Dywilino, Polanówka

Грамоты польского-русско перемирия заключенного 1 (11) декабря 1618 г. в деревне Деулине

Аннотация: Работа представляет собой первое научное издание текстов документов перемирия, заключенного в Деулине в 1618 году, которому предшествует источниковедческое и архивоведческое исследование публикуемых документов. Издание подготовлено в соответствии с российскими археографическими правилами публикации. Из двух оригинальных грамот деулинского перемирия уцелел только «литовский» противень, хранящийся в Российском государственном архиве древних актов в Москве. Текст документа сохранился в 3-х идентичных и хронологически близких «польских» посольских книгах, каждая из которых содержит также текст дополнительного соглашения, заключенного на речке Поляновке 1 (11) июня 1619 года. Деулинское соглашение сохраняло юридическую силу до его разрыва российской стороной в 1632 году со ссылкой на многочисленные нарушения его условий противной стороной. Эта публикация делает более доступными оба оригинальных текста договора, который завершил Великую Смуту и является важнейшим документом как по ее истории, так и по истории дипломатии, истории польско-российских отношений и истории в целом.

Ключевые слова: Речь Посполитая, Московское государство, Великая Смута, деулинское перемирие, Поляновка

Pochód armii królewicza Władysława na Moskwę w latach 1617–1618¹ razem z, przeszlą jak ognisty huragan przez południe Rosji, zaporoską armią Piotra Konaszewicza Sahajdacznego² był ostatnim dramatycznym aktem Wielkiej Smuty. Efektem tego najazdu było podpisanie polsko-rosyjskiego rozejmu na 14,5 roku. Większość współczesnych historyków zakończenie pierwszej w historii Rosji wojny domowej³ z początków XVII wieku jest

¹ Majewski A. A., *Moskwa. 1617–1618*, Warszawa, 2006, s. 89–222; Idem, *Wyprawa królewicza Władysława na Moskwę w latach 1617–1618*, SMHW. T. XLI. 2004, s. 5–25; Idem, *Liczebność polowej armii polsko-litewsko-kozackiej podczas wyprawy moskiewskiej królewicza Władysława w latach 1617–1618*, SMHW. T. XLV. 2008, s. 5–12; Курбатов О. А., *Военная история Смуты начала XVII века*, Москва 2014, с. 202–214; Курбатов О. А., Селезнев Ю. В., *Военные конфликты, кампании и боевые действия русских войск, 860–1700 гг. (Том I)*, Москва 2019, с. 774–776; Маевский А. А., *Последний поход на Москву: Экспедиция королевича Владислава в 1617–1618 гг.*, [w:] *Смута в России и Потоп в Речи Посполитой: опыт преодоления государственного кризиса в XVII столетии. Материалы Российско-польской научной конференции Москва, 24–26 октября 2012 г.*, отв. ред. А.В. Юрасов, ред. А.В. Малов, пер. с пол. яз. А.Б. Плотников, Москва 2016, с. 245–269; Idem, *Московская кампания королевича Владислава в 1617–1618 гг.*, „Единорог: Материалы по военной истории Восточной Европы эпохи Средних веков и Раннего Нового времени”, (w druku).

² Tyszkowski K., *Kozaczyzna w wojnach moskiewskich Zygmunta III (1605–1618)*, Warszawa 1932 (nadb. z: PHW. T. VIII. Z. 1), s. 63–86; Сас П. М., *Запорожці у польсько-московській війні наприкінці смуту (1617–1618 рр.)*, Біла Церква 2010, с. 261–458; Idem, *Чесний рицар Петро Конашевич-Сагайдачний*, Київ 2012, с. 223–234; [Nagielski M.] *Piotr Konaszewicz-Sahajdaczny (zm. 1622)*, [w:] *Hetmani zaporoscy w służbie króla Rzeczypospolitej*, pod red. P. Krolla, M. Nagielskiego, M. Wagnera. Zabrze 2010, s. 136–138.

³ *Władze Rzeczypospolitej starały się grać kartą „wojny domowej” w Rosji do końca: Stanisławski A.L., *Гражданская война в России XVII в. Казачество на переломе истории*, Moskwa 1990, с. 163–199; Яворская М.К., «Государев двор» королевича Владислава Вазы в 1617–1618 гг.*, „Славянский альманах” 2017, вып. 1–2, отв. ред. К.В. Никифоров, Москва 2017, с. 55–64.

skłonnych wiązać właśnie z podpisaniem 11 (I) grudnia 1618 r. polsko-rosyjskiego rozejmu w troickiej wsi Deulino (Dywilino)⁴. Jednocześnie teksty rosyjskich i polsko-litewskich gramot – *protivney*⁵ dywiliniego rozejmu do dziś nie zostały opublikowane, a treść jest znana jedynie w krótkich przekazach szerokiego audytorium historyków począwszy od N.N. Bantysz-Kamenskigo, S.M. Sołowiowa i A.P. Barsukowa⁶. W lepszym położeniu jest polska historiografia, która ma do dyspozycji przede wszystkim przekaz jednego z wielkich posłów w Dywilinie Jakuba Sobieskiego⁷, a następnie i Stanisława Kobierzyckiego historiografa króla Władysława IV⁸. Dramatyczną atmosferę w polsko-litewskim kierownictwie ekspedycji w czasie pertraktacji opisał także jeszcze jeden uczestnik wyprawy z otoczenia królewicza a mianowicie Jerzy Ossoliński⁹. Przebieg polsko-rosyjskich rozmów z 1618 r. do niedawna także był znany jedynie z wymienionych prac, a także z ogólnych dzieł P.G. Wasenko, S.F. Płatonowa i E. F. Turajewa-Cereteli, do czasu aż polski historyk Andrzej Adam Majewski nie wykorzystał do naświetlenia tej kwestii polskich źródeł – zarówno opublikowanych jak i ze zbiorów rękopiśmiennych, włączając także nie wprowadzone wcześniej do naukowego obiegu, co było dużym postępem w historiografii tego proble-

⁴ Станиславский А. Л., *Гражданская война в России XVII в. Казачество на переломе истории*, Москва 1990, с. 198; Лисейцев Д. В., *Ещё раз о происхождении, содержании и хронологических рамках понятия «Смуты»*, „Московский журнал. История государства Российского” № 4, 2002, с. 2–7; Он же, *Смутное время: происхождение, содержание и хронологические рамки понятия*, „Сборник Русского исторического общества” т. 8 (156), Москва 2003, с. 318–328; Он же, *О времени завершения Смуты в Московском государстве*, „Вестник Тверского государственного университета” 2011, № 11, с. 35–44; Кабанов А.Ю., Семенов А.М., *Ивановский край в Смутное время*, Иваново 2010, с. 122–126; Морохин А. В., Лебедев А.В., *Смутное время и Вязниковский край*, Н. Новгород 2012, с. 63; Курбатов О. А., *Военная история Смуты начала XVII века*, Москва 2014, с. 213–214; Малов А.В., *О времени окончания Смуты в Московском государстве начала XVII в. и вопросы о царской титулатуре, наименовании государства и его жителей*, [w:] *Власть и насилие в незападных обществах: актуальные проблемы исследований: сборник тезисов*, под ред. Г.В. Лукьянов, А.Л. Рябинин, С.А. Рагозина, И.А. Артемьев, Москва 2016, с. 100–102; Аверьянов К.А., *Деулинское перемирие 1618 г. в историческом контексте*, [w:] *Деулинское перемирие 1618 г.: взгляд через четыре столетия: материалы конференции, посвященной 400-летию Деулинского перемирия (Москва, 11 декабря 2018 г.)*, под ред. К.А. Аверьянова, Москва 2018, с. 5–15.

⁵ Protivniya (притивня) – gramota, dokument przur. tłum.).

⁶ [Бантыш-Каменский Н. Н.], *Переписка между Россиею и Польшею по 1700 год, составленная, по дипломатическим бумагам управляющим Московским архивом Коллегии иностранных дел*, Москва 1862, ч. III. 1613–1645, с. 29–32; Соловьев С. М., *История России с древнейших времен*. 2-е изд. Санкт-Петербург 1896, кн. 2, т. VI – X, стб. 1149–1152; Барсуков А. П., *Род Шереметевых*, кн. 2, Санкт-Петербург 1882, с. 453–454.

⁷ [Sobieski J.] *Jakub Sobieski, Diariusz ekspedycyj moskiewskiej dwuletniej królewicza Władysława 1617–1618*, oprac. J. Byliński i W. Kaczorowski, Opole 2010, s. 225. – O tym wydaniu patrz: Маевский А. А., *Rec.: Jakub Sobieski. Diariusz ekspedycyj moskiewskiej dwuletniej królewicza Władysława 1617–1618 / Oprac. J. Byliński i W. Kaczorowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego Opole, 2010. – 225 s.*, „Единорогъ: Материалы по военной истории Восточной Европы эпохи Средних веков и Раннего Нового времени”, вып. 3, Москва 2014, с. 498–507.

⁸ Kobierzycki S., *Historia Władysława, królewicza polskiego i szwedzkiego*, wyd. J. Byliński i W. Kaczorowski, tłum. M. Krajewski, Wrocław 2005, s. 266–271. – O udziale w ekspedycji królewicza i pertraktacjach samego Jakuba Sobieskiego, a także znaczeniu jego udziału w rosyjsko-polskich rozmowach dla kariery patrz: Trawicka Z., *Jakub Sobieski. 1591–1646: Studium z dziejów warstwy magnackiej w polsce doby Wazów*, Kraków 2007, s. 88–94.

⁹ Ossoliński J., *Pamiętnik (1595–1621)*, oprac. J. Kolasa i J. Maciszewski, red. W. Czapliński, Wrocław 1952, s. 78–81.

mu¹⁰. Jedynym niedostatkim jego prac jest nieznanostwo rosyjskich źródeł archiwalnych zarówno w kwestii tekstów rozejmu dywilińskiego jak i częściowo zachowanych znacznych fragmentów instrukcji dla posłów - bojara F.I. Szeremietiewa s towarzyszami z 1618 r.¹¹, kilku dokumentów¹² i fragmentu przekazu w paragrafach z tego poselstwa¹³.

Z dwóch oryginalnych napisanych na pergaminie gramot rozejmu dywilińskiego zachował się jedynie „litewski” *protiven*, przekazany przez polsko-litewskich komisarzy rosyjskim wielkim posłom i przechowywany obecnie w Rosyjskim Państwowym Archiwum Akt Dawnych (РГАДА)¹⁴. Tak więc same teksty porozumienia jak i historia jego podpisania¹⁵ a następnie realizacji¹⁶ są zbadane w stopniu niezadowolającym. Prezentowaną czytelnikowi edycję tekstów obydwu dokumentów (*protivney*) porozumienia dywilińskiego należy uznać za wstępną; jest to dopiero pierwszy krok do pełnowymiarowego opracowania i publikacji wszystkich tekstów danej umowy (z uwzględnieniem wszystkich zna-

¹⁰ Majewski A.A., *Datacja rozejmu dywilińskiego*, „Przegląd Historyczny” t. XCII, 2001, z. 4, s. 447-449; Idem, *Rokowania polsko-moskiewskie w dniach 31 października - 11 grudnia 1618 roku zakończone podpisaniem rozejmu dywilińskiego*, „Materiały do Historii Wojskowości” Nr 2, Pułtusk 2004, s. 53-72; Маевский А. А., *Деулинское перемирие 1618-1619 гг.*, „Единорогъ: Материалы по военной истории Восточной Европы эпохи Средних веков и Раннего Нового времени” вып. 3, Москва 2014, с. 43-72.

¹¹ *Наказ полномочным российским послам боярину Федору Шереметеву, боярину князь Данилу Мезецкому, окольничему Артемью Измайлову да дьякам Ивану Болотникову и Матвею Сомову, отправленным на съезд по Волоцкой дороге на речку Пресню для провожання с польскими послами князем Адамом Новодворским, бискупом Каменецким, с товарищи о поставлении между России и Польши перемирия от октября 17 - декабря 1618 г.*, РГАДА. Ф. 79. Сношения России с Польшей. Оп. 1. Кн. 32. Л. 1-150; *Список с наказа полномочным российским послам боярину Федору Шереметеву с товарищи, отправленным на съезд для заключения ис полскими послами между России и Полиши перемирия от октября 1618 г.*, там же. Кн. 33. Л. 1-147.

¹² *Писмо бывших в Деулине полских послов к запорожскому гетману Сагайдачному и старшине о выпуске взятых ими в разныя времена российских пленных от 10 декабря 1618 г.*, РГАДА. Ф. 79. Сношения России с Польшей. Оп. 1. Столбцы 1618 г. № 3. Л. 1, 2 об.; *Грамота российских бояр к литовскому гетману Сатеге о присылке проезжих грамот для посылающихся из России людей к находящимся в полону Российского государства бывшим послам митрополиту Филарету, князю Голицыну и прочим от декабря 1618 г.*, Там же. № 4. Л. 1-2; *Письмо гетмана Яна Кароля Хоткевича из Вязьмы от 7 ноября 1617 г.*, НИА СПбИИ РАН. Зарубежная секция. Польша. Koll. 29. Акты и письма королей (XVI-XVIII). kart. 474. nr 49.

¹³ *Отправление полномочных российских послов боярина Федора Шереметева, боярина князь Данила Мезецкого с тов на съезд по Троецкой дороге в деревню Деулино для заключения с польскими послами князь Адамом Новодворским, бискупом Каменецким, и прочими (в присутствии с ними польского королевича Владислава) перемирия на 14 лет с половиною (1618, ноября 19 - декабря 4)*, РГАДА. Ф. 79. Сношения России с Польшей. Оп. 1. Кн. 34. Л. 1-356.

¹⁴ РГАДА. Ф. 79. Сношения России с Польшей. Оп. 3. № 58 - 1618 г., декабря 11 - *Договор о бытии между Польским и Российским государствами перемирию на 14-ть лет с половиною, считая от 25 декабря / 3 генваря о уступке полякам Смоленска, о размене пленных и пр.; учиненный на съезде в деревни (близ Троицкого Сергиева монастыря) Деулине чрез послов с польской стороны князя Адама Новодворского, бискупа Каменецкого, и его товарищей а с российской - боярина Федора Шереметева, князя Мезецкого и прочих. - Оригинальный, писан по-руски на пергамене, подписан шестью польскими послами с приложением их печатей в деревянных ковчегах.*

¹⁵ Васенко П. Г., Платонов С. Ф., Тураева-Церетели Е. Ф., *Начало династии Романовых. Исторические очерки*, Санкт Петербург 1912, с. 178-181; Васенко П. Г., *Бояре Романовы и воцарение Михаила Федоровича*, Москва 2013 (репринт 1913 г.), с. 245-246; Аверьянов К.А., *Деулинское перемирие...*, с. 5-15.

¹⁶ Рабинович Я. Н., *К вопросу о передаче русских городов польской стороне в 1619 г. по условиям Деулинского перемирия*, [w:] *Деулинское перемирие 1618 г.: взгляд через четыре столетия: материалы конференции, посвященной 400-летию Деулинского перемирия (Москва, 11 декабря 2018 г.)*, под ред. К.А. Аверьянова, Москва 2018, с. 20-29.

nych odpisów, z transkrypcjami i przekładami), razem z jej kompleksowym zbadaniem, co powinno być kwestią odrębnego wydania o charakterze monograficznym.

Wyżej wymienione teksty wymagają pewnych wyjaśnień. Uważamy, że pełna publikacja tekstów polsko-rosyjskich porozumień XVI – XVII w. powinna zawierać nie tylko oficjalne cyryliczne dokumenty (*protiveni*) dwóch stron, napisane odpowiednio moskiewskim i tzw. białoruskim pismem, ale także ich transkrypcje polskim pismem łacińskim i przekłady na język polski, ponieważ w takiej formie znalazł je dwór królewski, senat i sejm Rzeczypospolitej. Ponadto zakładamy, że nawet w przypadku zachowania dokumentów oryginalnych (*pritiwney*) w kompletnym korpusie tekstów umowy należy opublikować, jako odrębne pozycje, wpisy tych tekstów w polskich księgach poselskich (w tym okresie – księgi poselskie poselskiego *prikazu* litewskiego *povytyia*¹⁷), a także teksty, wniesione do ksiąg poselstw Metryki Litewskiej izby poselskiej WKL. Jeśli teksty sporządzone przez urzędników moskiewskich powinny być publikowane zgodnie z zasadami przyjętymi we współczesnym źródłoznawstwie rosyjskim¹⁸, to teksty sporządzone przez pisarzy Wielkiego Księstwa Litewskiego (jak i Korony Polskiej) proponujemy publikować zgodnie z regułami opracowanymi przez rosyjskich archeografów dla edycji metryki litewskiej¹⁹.

Niniejsza publikacja jest wypisem z ksiąg poselskich (*povytyia* litewskiego) *prikazu* poselskiego (o tych wypisach szczegółowo – patrz niżej), które są najpełniejszym zbiorem tekstów oficjalnych dokumentów rozejmu dywilińskiego. Jeszcze A.A. Nowosielskij doszedł do wniosku, że dokumenty wniesione do ksiąg poselskich «mogą być także oceniane jako oryginalne i wiarygodne źródła, na równi z oryginałami»²⁰.

Uwagę znanego rosyjskiego badacza ksiąg poselskich Nikołaja Michajłowicza Rogożyna o księgach poselskich *prikazu* poselskiego w pełnej mierze można odnieść także do ksiąg poselskich izby poselskiej WKL:

«Обсуждаем в них логично связанный развитие дипломатических с тем или иным краем. То живой образ, а не отдельные документы, поэтому надо же рассматривать как особое историческое, без вычленивания отдельных частей из состава книг, на пример выписки статей. Книги посольские - однородный комплекс источников требующих специальных исследований и публикации в отдельной серии»²¹.

¹⁷ *Prikaz* poselski (Посольский приказ) – centralny urząd państwowy w Rosji (1549–1720) zarządzający stosunkami z państwami obcymi, wykupem i wymianą jeńców a także zarządzający niektórymi terytoriami na południowym wschodzie kraju i niektórymi kategoriami tzw. ludzi na służbie. *Prikaz* dzielił się na terytorialne (odpowiadające poszczególnym państwom) jednostki – *povytyia* (przyp. tłum).

¹⁸ *Правила издания исторических документов в СССР*, авторский колл.: В. А. Владыкина, З. К. Водопьянова, Ю. С. Воробьева, Т. М. Горяева, О. Ф. Козлов, И. И. Кудрявцев, В. М. Магидов, А. Л. Панина, М. П. Дьячкова, Москва 1990, 187 с.; *Методическое пособие по археографии*, авторский колл.: В. А. Владыкина, З. К. Водопьянова, Ю. С. Воробьева, Т. М. Горяева, О. Ф. Козлов, А. Л. Панина, ч. I, Москва 1991, 459 с.

¹⁹ *Методические рекомендации по изданию и описанию материалов Литовской метрики*, [сост. А. Л. Хорошкевич, С. М. Каштанов], Москва, Вильнюс 1985, 133 с.; Бычкова М.Е., Хоруженко О.И., *Современные принципы издания кириллических документов Литовской метрики*, „Труды Института российской истории” вып. 8, отв. ред. А.Н.Сахаров, сост. Е.Н.Рудая, Москва 2009, с. 70–86.

²⁰ Новосельский А.А., *Разновидности крымских стайных списков XVII в. и приемы их составления*, „Проблемы источниковедения” Moskwa 1961, вып. IX, с. 192.

²¹ Рогожин Н. М., *К вопросу о публикации посольских книг конца XV – начала XVII в.*, „Археологический Ежегодник” за 1979 г., Москва 1981, с. 187.

W pełni zgadzając się z koniecznością kompletnego wydania ksiąg poselskich uważamy za potrzebne włączenie do korpusu tekstów porozumień także dokumentów wniesionych do ksiąg poselskich obu stron, w postaci odrębnych, samodzielnych pozycji. Takie podejście w pełni odpowiada rekomendacjom wybitnego specjalisty w dziedzinie archeografii Siergieja Michajłowicza Kasztanowa: „Jeśli oryginałów jest kilka (*protivnye* lub różne oryginały), każdy z nich publikuje się i opisuje oddzielnie”²². W tekstach dokumentów wniesionych do ksiąg poselskich mamy do czynienia z tekstami, które „wybierano te, które były niezbędne dla dalszej praktyki dyplomatycznej, przepisywano je w określonym porządku i oprawiano w księgę”²³, i z którymi bezpośrednio pracowali urzędnicy, dyplomaci i politycy obu krajów bez sięgania do zachowanego oryginału drugiej strony.

Od razu trzeba wyjaśnić, że w zespole metryki litewskiej nie zachowały się księgi poselskie z interesującego nas okresu²⁴. To nie znaczy, że ich nie było wcale, czy że się zupełnie nie zachowały – istnieją w zespołach prywatnych, osobistych i rodowych zbiorach dokumentów nie tylko w ramach późnych kopiariuszy, ale i oryginalnych ksiąg poselskich Kancelarii WKL «spraw z Moskwą» (często łączonych ze sprawami z Tatarami (carem perekopskim), Turkami (cesarzem tureckim) i kozakami). Taki los dotyczy także tekstów dokumentów dywilińskich. Pełny korpus tekstów jest obecnie przygotowywany do publikacji. Opis wszystkich odnalezionych przez nas dokumentów znajdzie się w tej pracy²⁵.

Historia tekstów *protiveney* rozejmu dywilińskiego jest nierozłącznie związana z historią stosunków polsko-rosyjskich tego okresu. Umowa dywilińska zachowywała swoją moc prawną nieprzerwanie do jej naruszenia przez stronę rosyjską w 1632 r., co było zarąbanowane przez „partię wojny” na czele z faktycznym władcą Rosji „velikim gosudarem” patriarchą Filaretem na specjalnie zwołanym Soborze Ziemskim. Gwoli sprawiedliwości trzeba odnotować, że i naruszeń umowy ze strony polsko-litewskiej nabierało się tak wiele, że sprzeciwić się kursowi patriarchy nikt się nie ośmielił („podsiadanie” ziem, nie tylko „dopiski” w tytułaturze, ale i bezpośrednie oszustwa nowej panującej dynastii, a przede wszystkim – podtrzymywanie pretensji do tronu rosyjski przez królewicza Władysława Wazę). Już ten fakt, że moc prawną rozejm czerpał ze wstępnych dokumentów, które ostatecznie nie zostały zastąpione ratyfikowanymi aktami, z jednej strony przez sejm i króla, a z drugiej – przez cara i dumę bojarską, pokazuje stopień napięcia w stosunkach między państwami i niejednokrotne balansowanie na granicy wznowienia wojny. Już na rozmowach wiosną 1619 r. i przy wymianie jeńców na początku czerwca nad rzeczką Polanówką, nowy zwierzchnik poselstwa Rzeczypospolitej Aleksander Korwin Gąsiewski ze swoim towarzyszem faktycznie zmusił rosyjskich wielkich posłów do podpisania dodatkowego porozumienia, szantażując delegację rosyjską groźbą zerwania rozejmu i przebywającym w niewoli polskiej, wtedy jeszcze metropolitą, Filaretem. Oczywiście kiedy główny obiekt

²² *Методические рекомендации по изданию «Актов Русского государства»*, [w:] Каштанов С. М., *Актовая археография*, Москва 1998, с. 176, № 298.

²³ *Методическое пособие по археографии*, авторский колл.: В. А. Владыкина, З. К. Водопьянова, Ю. С. Воробьева, Т. М. Горяева, О. Ф. Козлов, А. Л. Панина, ч. I, Москва 1991, с. 28.

²⁴ Пташицкий С.Л., *Описание книг и актов Литовской метрики*, Санкт-Петербург 1887, с. 35–39, 148–153; РГАДА. Ф. 389. Литовская метрика. Оп. 1.

²⁵ Korzystając z okazji chciałbym wyrazić wdzięczność polskiemu koledze dr. Andrzejowi Adamowi Majewskiemu, który udostępnił nam informację o 4 znanych jemu w tym momencie odpisach umowy dywilińskiej w polskich zbiorach, a także tekst przepisanej przez niego polskiej transkrypcji litewskiego „*protivnyja*” z kopii Adama Naruszewicza: Bibl.Czart., Teki Naruszewicza, rkps 110, s. 797–812.

szantażu znalazł się w Rosji, stanowisko jej władz stało się zauważalnie bardziej ostre.

Jednak nawet bez tego dodatkowego porozumienia, na rzeczce Polanówce, między Wjażmą a Dorohobuzem, warunki rozejmu dywilińskiego były bardzo ciężkie i dla Rosji i dla nowej dynastii, ponieważ cały naród rozumiał, że tymi ustępstwami opłacono przede wszystkim powrót z niewoli ojca cara, co nie przydawało autorytetu ani carowi, ani dynastii.

Różnica tekstów dwóch *protiveney* nie polega tylko na kwestiach tytułatury carskiej ani nawet osoby rosyjskiego samowładcy. Moskiewski dokument jest nieco obszerniejszy od litewskiego: 51,8% całej objętości tekstu dwóch *protiveney* do 48,2% litewskiego. Nawet struktura tych dwóch dokumentów zauważalnie się różni:

Struktura kopii dokumentów (*protiven'*) dywilińskich

moskiewski <i>protiven'</i>	litewski <i>protiven'</i>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Zapis faktu (trzech miejsc) zjazdów posłów i aktorów. 2.1. Deklaracja rosyjskiego stanowiska / pozycji politycznej wobec wydarzeń, które spowodowały konieczność zjazdu posłów. 2.2. Deklaracja rosyjskiego stanowiska / pozycji politycznej wobec okupowanych ziem (grodów) i o celu zjazdu - zawarcie pokoju. 2.3. Warunek zwrotu ikony Mikołaja Możajskiego. 2.4. Warunek odesłania wielkiego poselstwa metropolity Filareta. 2.5. Warunek uwolnienia jeńców smoleńskich i wszystkich innych jeńców wg zasady omnes omnes / omnia in omnibus 3. Zapis warunków strony polskiej: <ol style="list-style-type: none"> 3.1. przyjęcie Władysława na podstawie umowy z 1610 r., podpisanej przez Moskali z hetmanem S. Żółkiewskim; 3.2. o roszczeniach terytorialnych strony polsko-litewskiej; 3.3. o uwolnieniu polsko-litewskiego garnizonu i wszystkich poddanych Rzeczypospolitej. 4. Konstatacja niepodpisania pokoju wiecznego. 5. Deklaracja o rozejmie na 14,5 roku. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zapis faktu (trzech miejsc) zjazdów posłów i składu personalnego obu poselstw. 2.1. Deklaracja polsko-litewskiego stanowiska / pozycji politycznej wobec wydarzeń, które spowodowały konieczność zjazdu posłów. 2.2. Deklaracja rosyjskiego stanowiska / pozycji politycznej wobec okupowanych ziem (grodów) i o celu zjazdu - zawarcie pokoju 2.3. O polsko-litewskich jeńcach w Rosji. 3. Zapis deklaracji strony rosyjskiej o konieczności zwrotu: <ol style="list-style-type: none"> 3.1. wszystkich zajętych Moskwie grodów; 3.2. ikony św. Mikołaja Możajskiego; 3.3. wszystkich jeńców moskiewskich. 4. Konstatacja niepodpisania wiecznego pokoju. 5. Deklaracja o rozejmie na 14,5 roku. 6. Deklaracja o zwróceniu Rosji okupowanych grodów moskiewskich z ich wyliczeniem i terminami opuszczenia. 7. Deklaracja o oddanych przez Państwo Moskiewskie na rzecz Rzeczypospolitej grodach: <ol style="list-style-type: none"> 7.1. okupowanych przez wojska polsko-litewskie i zaporoskie, z ich wyliczeniem; 7.2. nie zajętych przez wojska polsko-litewskie i zaporoskie z ich wyliczeniem; 7.3. termin przekazania tych ostatnich szlachcie koronnej;

<p>6. Straty terytorialne Rosji: przekazanie Rzeczypospolitej ziem i grodów z wyliczeniem, warunkami (armata, zapasy, ludzie, ruchomości) i terminami przekazania.</p> <p>8. Zwrot okupowanych przez wojska polsko-litewskie grodów, powiatów i wołości – wykaz, terminy, o armacie i zapasach.</p> <p>9. Deklaracja kontynuowania rozmów pokojowych.</p> <p>10. Deklaracja o pokojowym rozstrzygnięciu wszystkich kwestii spornych z wykazem grodów i ziem ustąpionych Rzeczypospolitej.</p> <p>11.1. Gwarancje nienapadania ze strony Rosji.</p> <p>11.2. Wykaz litewskich grodów i ziem, znajdujących się w WKL do Smuty.</p> <p>11.3. O granicach spornych wołości wielkich.</p> <p>11.4. Wyliczenie połockich, kurlandzkich i inflanckich ziem.</p> <p>11.5. O granicach wszystkich wymienionych ziem.</p> <p>11.6. Końcowa gwarancja nienapadania na wszystkie wyliczone ziemie ze strony Rosji.</p> <p>12.1. Gwarancja nienapadania przez Rzeczpospolitą na pograniczne ziemie i grody rosyjskie.</p> <p>12.2. Deklaracja o granicach tych ziem.</p> <p>12.3. Końcowa gwarancja nienapadania przez Rzeczpospolitą na wyliczone ziemie rosyjskie.</p> <p>13.1. Warunki rozgraniczenia: skład, miejsce i czas –granic Toropca i Wieliza i granic Wielkich Łuków i Uświaty.</p> <p>13.2. Końcowy zapis pokojowego rozwiązania sporów przy rozgraniczaniu.</p> <p>13.3. Końcowy zapis o pokojowym rozwiązaniu wszystkich innych granicznych sporów i konfliktów.</p> <p>13.4. O rozgraniczaniu spornych części granicy przy pomocy wznowienia prac komisji granicznych.</p> <p>14. O stosunkach dobrosąsiedzkich, rezygnacji z wojskowej i finansowej pomocy wrogom drugiej strony.</p>	<p>7.4. warunki ich wydania.</p> <p>8. Deklaracja kontynuowania rozmów o wiecznym pokoju.</p> <p>9.1. Gwarancje nienapadania ze strony Rzeczypospolitej z wyliczeniem moskiewskich grodów i ziem.</p> <p>9.2. Potwierdzenie tych gwarancji przez wielkich posłów w imieniu króla.</p> <p>10.1. Zapis o nienapadaniu Rosji na grody i ziemie Rzeczypospolitej z ich wyliczeniem.</p> <p>10.2. Deklaracja o nienaruszalności starych granic wyliczonych ziem i wołości Rzeczypospolitej i niedopuszczalności zajmowania przez Rosję pogranicznych grodów i budowania nowych grodów na jej terytorium.</p> <p>10.3. Gwarantowanie tego zapisu przez rosyjskich wielkich posłów w imieniu cara.</p> <p>11.1. Warunki rozgraniczenia: skład komisji mierniczych, miejsce i czas ich zjazdów.</p> <p>11.2. O rozciągnięciu tej praktyki rozgraniczania, za pośrednictwem dwustronnych komisji mierniczych, na wszystkie miejsca sporne.</p> <p>11.3. O pokojowym rozstrzygnięciu wszystkich kwestii i sytuacji konfliktowych.</p> <p>11.4. O rozgraniczaniu spornych części granicy przy pomocy wznowienia prac komisji granicznych w następnych latach.</p> <p>12. O stosunkach dobrosąsiedzkich, rezygnacji z wojskowej i finansowej pomocy wrogom drugiej strony.</p> <p>13. O nietykalności przedstawicieli dyplomatycznych.</p> <p>14.1. O nietykalności rosyjskich i polsko-litewskich przedstawicieli handlowych.</p> <p>14.2. O wolności polskich i moskiewskich kupców, towarzyszących przedstawicielom dyplomatycznym i ich bezcłowym przejeździe.</p> <p>15. W sprawach o obrazę będzie decydować administracja terenów przygranicznych lub specjalnie powołani sędziowie z obu stron.</p> <p>16. O nietykalności przedstawicieli dyplomatycznych i kupców obu stron, na wypadek ustania pokoju.</p> <p>17.1. Końcowy zapis o zwrocie ikony Mikołaja Cudotwórcy, jeńców rosyjskich, miejscu i czasie ich wydania.</p>
--	--

15. O nietykalności przedstawicieli dyplomatycznych.

16.1. O nietykalności rosyjskich i polsko-litewskich przedstawicieli handlowych.

16.2. O wolności polskich kupców, towaryzujących przedstawicielom dyplomatycznym i ich bezcłowym przejeździe.

17. W sprawach o obrazę będzie decydować administracja terenów przygranicznych lub specjalnie powołani sędziowie z obu stron.

18. O nietykalności przedstawicieli dyplomatycznych i kupców obu stron, na wypadek ustania pokoju.

19.1. Końcowy zapis o zwrocie ikony Mikołaja Cudotwórcy, jeńców rosyjskich, miejsc²⁶ i czasie²⁷ ich wydania.

19.2. O bezzwłocznym uwolnieniu, przetrzymywanych w polsko-litewskiej armii i u zaporozców, jeńców rosyjskich, wziętych w czasie pochodu królewicza i hetmana Sahajdaczego na Moskwę.

19.3. O zwróceniu przez stronę rosyjską jeńców w umówionych terminach i w uzgodnionym miejscu.

19.4. O bezzwłocznym uwolnieniu przez stronę rosyjską polsko-litewskich i zaporoskich jeńców, trzymanyh w Moskwie, oprócz garnizonu Kremla.

19.5. O nieukrywaniu i nieprzetrzymywaniu przez obie strony jeńców.

19.6. O uwolnieniu ksiąząt Szujskich i rosyjskich zdrajców, którzy zechcą wrócić.

20.1. O potwierdzeniu przez posłów polsko-litewskich w imieniu królewicza gwarancji nienapadania przez niego na Rosję w jakiejkolwiek formie.

20.2. O nieokazywaniu pomocy królewiczowi, jeśli on spróbuje zająć tron moskiewski.

21.1. O natychmiastowym i niezachwanym wypełnieniu warunków niniejszej umowy, jak tylko dokumenty zostaną poświadczone i zatwierdzone przez posłów, a posłowie dokonają ich wymiany: wszystkim polskim wojskom, także ludziom Czaplńskiego

17.2. O bezzwłocznym uwolnieniu, przetrzymywanych w polsko-litewskich wojskach i zajętych moskiewskich grodach oraz u zaporozców, jeńców rosyjskich wziętych w czasie pochodu królewicza i hetmana Sahajdaczego na Moskwę.

17.3. O zwróceniu przez stronę rosyjską jeńców w umówionych terminach i w uzgodnionym miejscu.

17.4. O bezzwłocznym uwolnieniu przez stronę rosyjską polsko-litewskich i zaporoskich jeńców, trzymanyh w Moskwie, oprócz garnizonu Kremla.

17.5. O nieukrywaniu i nieprzetrzymywaniu przez obie strony jeńców.

17.6. O uwolnieniu księcia Ju. N. Trubeckiego i wszystkich ludzi moskiewskich, którzy służą królewiczowi, jeśli oni zachcą wrócić.

18.1. Gwarancje wielkich posłów w imieniu królewicza o nienaruszaniu umowy pokojowej.

18.2. Gwarancje wielkich posłów, w imieniu Rzeczypospolitej, niepomagania królewiczowi w przypadku naruszenia przez niego umowy pokojowej.

19. O natychmiastowym i niezachwanym wypełnieniu warunków niniejszej umowy, jak tylko dokumenty zostaną poświadczone i zatwierdzone przez posłów, a posłowie dokonają ich wymiany: wszystkim polskim wojskom, także ludziom Czaplńskiego i lisowczykom, skierować się do opuszczenia Państwa Moskiewskiego, i Wojsku Zaporoskiemu polecić opuścić Rosję.

20. O wzajemnej gwarancji pokojowego opuszczenia Rosji przez wszystkie wojska królewicza, włączając Zaporozców.

21.1. O niezwłocznym wysłaniu nakazów i dokumentów do grodów rosyjskich, ustąpionych Rzeczypospolitej o ich wydaniu stronie królewskiej.

²⁶ Pomędzy Wjążmą a Dorohobużem.

²⁷ 15 (25) lutego 1619 r.

<p>i lisowczykom, skierować się do opuszczenia Państwa Moskiewskiego, i Wojsku Zaporoskiemu polecić opuścić Rosję.</p> <p>21.2. O wzajemnej gwarancji pokojowego opuszczenia Rosji przez wszystkie wojska królewicza, włączając Zaporozców.</p> <p>22.1. O niezwłocznym wysłaniu nakazów i dokumentów do grodów rosyjskich, ustąpionych Rzeczypospolitej o ich wydaniu stronie królewskiej.</p> <p>22.2. O ewakuacji wymienionych grodów i wydaniu ich przysłanym szlachcom królewskim z listą grodów, stanów²⁸ i wołości za ich pokwitowaniem.</p> <p>22.3. O nieprzeszkadzaniu przez polsko-litewskich przedstawicieli w ewakuacji ludzi i majątku z odstąpionych przez Rosję grodów.</p> <p>23. O akcie zawarcia i uwierzytelnienia umowy podpisami i pieczęciami przedstawicieli pełnomocnych.</p>	<p>21.2. O ewakuacji wymienionych grodów i wydaniu ich przysłanym szlachcom królewskim z listą grodów, stanów i wołości za ich pokwitowaniem.</p> <p>21.3. O warunkach wydania przez przedstawicieli Moskwy tych grodów szlachcie koronnej.</p> <p>22. O akcie zawarcia i uwierzytelnienia umowy podpisami i pieczęciami przedstawicieli pełnomocnych.</p>
---	--

Publikowany tekst rosyjskich i litewskich²⁹ dokumentów (*protivney*) polsko-rosyjskiego rozejmu na 14,5 lat, podpisanego przez obie strony w Dywilinie 11 (1) grudnia 1618 r. i wniesionego do ksiąg poselskich, zachował się w trzech identycznych do składu i bliskich chronologicznie „polskich” księgach poselskich, wg opisu N.N. Bantysza-Kamińskiego 35, 36 i 37 (dalej: ППК-35, ППК-36, ППК-37)³⁰. Każda z trzech ksiąg poselskich oprócz rosyjskiego i litewskiego dokumentów dywilińskiego rozejmu zawiera także rosyjski i litewski dokumenty dodatkowego porozumienia zawartego nad rzeką Polanówką 1 (11) czerwca 1619 r. na temat poszukiwania i wymiany nie odnalezionych do tej pory jeńców i organizacji delimitacji granicy Rosji z Rzeczpospolitą³¹.

Wszystkie trzy księgi nie mogły zostać napisane wcześniej niż w czerwcu 1619 r., ale z wysokim stopniem prawdopodobieństwa są identyfikowane w inwentarzu archiwum Przykazu Poselskiego na rok 1626:

1. «Список с переписных записей, что учинили государевы бояре Федор Иванович Шереметев с товарищи с польскими и с литовскими паны-радою и послы со князем Адамом Новодворским, бискупом Каменецким с

²⁸ Stan - historyczna jednostka administracyjno-terytorialna w Rosji, część powiatu lub włości księżych.

²⁹ Nazywamy gramoty Rzeczypospolitej „litewskimi”, ponieważ stosunki dyplomatyczne Rzeczypospolitej z Rosją prowadzono za pośrednictwem Kancelarii WKL, a oryginalne dokumenty spisywano „pismem białoruskim” - językiem urzędowym WKL. Tak też nazywali je rosyjscy dyplomaci, djacy i podjacy.

³⁰ РГАДА. Ф. 79. Сношения России с Польшей. Оп. 1. Кн. 35. Л. 1-79 об., 1-а, 61-а; Кн. 36. Л. 1-75, 1-а; Кн. 37. Л. 1-81 об., 1-а, 1-6.

³¹ Там же. Кн. 35. Л. 80 об.-104; Кн. 36. Л. 76-102; Кн. 37. Л. 85-115.

товарыщи под [Г]роицею во 127-м году, в тетратех, оболочены в красною кожу»³²;

2. «Списки в тетратех, списаны с тех же с посольских з договорных записей боярина Федора Ивановича Шереметева и литовских послов князя Адама Новодворского с товарыщи, как съезжались под Москвою и у Троицы в монастыре; да в них списана запись, на чом учинил договор бояре Федор Иванович Шереметев с товарыщи с литовскими послы с Александром Гасевским да з Болгозаром Стравинским меж Вязмы и Дорогобужа на речке Полянковке, и их литовские записи тут же списаны»³³.

3. «Да в тетратех же список с перемирные договорные записи государевых бояр и великих послов, боярина и наместника Псковского Федора Ивановича Шереметева с товарыщи; да тут же список с перемирные договорные записи польских и литовских панов-рад князя Адама Новодворского, бискупа Каменецкого с товарыщи, на которых бояре Федор Иванович Шереметев с товарыщи и паны-рада крест целовали; да список з договорные записи Александра Гасевского да Болгазара Стравинского, против той же записи их слово»³⁴.

Można odnaleźć wszystkie trzy wypisy także w inwentarzu archiwum prikazu poselskiego za 1673 r.:

1. «Книга полская ж, а в ней два списка з договорных записей, каковы дали на съезде под Москвою меж речек Ходынки и Пресны и под Москвою ж под Троицким-Сергиевым монастырем в Деулине государевы великие послы боярин Федор Иванович Шереметев с товарыщи Коруны Полской и Великого княжества Литовского паном-раде и великим послом князь Адаму Новодворскому с товарыщи и какову перемирную ж запись дали против того корунные и литовские послы государевым послом во 127-м же году; да в той же книге два списка с розменных записей на обе стороны о полоняниках»³⁵.

2. «В книжице перемирные записи, каковы учинили государевы бояре Федор Иванович Шереметев с товарыщи с литовскими послы под Троицким-Сергиевым монастырем в Деулине 127-го году»³⁶.

3. «Список с перемирного договору в дестовой тетрати о съезде и о перемирье на обе стороны, на коих быть статья бояр Федора Ивановича Шереметева с товарыщи с полскими послы, что было у Троицкого-Сергиева монастыря 127-го году»³⁷.

Z opisu Batysz-Kamenskigo z 2 poł. XVIII w. historycy korzystają do dziś³⁸:

³² *Опись архива Посольского приказа 1626 года*, подг. В. И. Гальцов, Москва 1977, с. 228.

³³ Там же, с. 235–236.

³⁴ Там же, с. 236.

³⁵ *Опись архива Посольского приказа 1673 года*, под ред. С. О. Шмидта, подг. к печ. В. И. Гальцов, ч. 1, Москва 1990, с. 159.

³⁶ Там же.

³⁷ Там же, с. 252.

³⁸ РГАДА. Ф. 79. Сношения России с Польшей. Оп. 1. Л. 16–17.

«№ 35 – 1618, декабря 1/11 – 1619, июня 1/11 – Списки с двух договорных записей: 1) Заключенной в Троецкой деревне Деулине между российскими послами боярином Федором Шереметевым и пр. с полскими послами князем Адамом Новодворским, бискупом Новодворским и про перемирии между Россиею и Полшею на 14 лет с половиною. 2). Постановленной на съездем месте на речке Поляновке договоре между российскими теми же послами боярином Шереметевым и пр. и между полскими Александром Корвином Госевским, писарем Литовским, с товарищи о высылке к 10 сентября остальных пленных, об отсрочке межевых судей, о возвращении снарядов, взятых при отдаче поступленных в полскую сторону городов. № 36 (1618, декабря 1/11 – 1619, июня 1/11) – Списки с двух договорных записей, ис коих одна заключена на съездах между российскими и полскими послами в деревне Деулине о перемирии России с Полшею на 14 лет с половиною; а другая на речке Поляновке о высылке остальных пленных, об отсрочке межевых судей и пр. № 37 (1618, декабря 1/11 – 1619, июня 1/11) – Списки с двух договорных записей: а) о заключенном 1/11 декабря 1618 года на съезде в деревне Деулине между российскими и полскими послами на 14 с половиною лет перемирии – лист 1. Б) О происходившем 1/11 июня 1619 на речке Поляновке между полскими и российскими послами договоре пленных и до отсрочки межевых судей – лист 85».

Rogożyn, bazując na opisie Bantysz-Kamenskigo, sporządził opis ksiąg poselskich bardziej odpowiadający współczesnym wymogom źródłoznawstwa i wiedzy historycznej³⁹:

«Д. 35 – 1618-1619 гг., 4°, 104 л. СОДЕРЖАНИЕ: Копии двух договорных грамот о заключении Деулинского перемирия.
Д. 36 – 1618-1619 гг., 4°, 103 л. СОДЕРЖАНИЕ: 1. Копия договорной записи, заключенной между российскими и польскими послами в дер. Деулино 11 декабря 1618 г. 2. Копия договорной записи, заключенной между российскими и польскими послами на р. Поляновке 11 июня 1619 г.
Д. 37 – 1618-1619 гг., 4°, 117 л. СОДЕРЖАНИЕ: 1. Копия договорной записи, заключенной между российскими и польскими послами в дер. Деулино 11 декабря 1618 г. 2. Копия договорной записи, заключенной между российскими и польскими послами на р. Поляновке 11 июня 1619 г.»

Należy zauważyć, że polskie księgi poselskie z tekstami rozejmu dywilińskiego i dodatkowego porozumienia na rzeczce Polanówce są jedynym przykładem w poselskich księgach Państwa Moskiewskiego, kiedy wniesione do ksiąg poselskich teksty zostały przepisane w trzech kodeksach, co świadczy o znaczeniu, które przydawano rozejmowi przez władze i *prikaz* poselski. Każda z trzech ksiąg została napisana kilkoma rodzajami pisma, co przy ich niewielkiej objętości wskazuje na szybkość pracy pisarzy. Jednocześnie badanie składu ksiąg i rodzajów pisma pozwala skonstatować, że ППК-35

³⁹ *Обзор посольских книг из фондов – коллекций, хранящихся в ЦГАДА (конец XV – начало XVIII в.),* сост. и автор вст. ст. Н.М. Рогожин, Москва 1990, с. 97.

i ППК-36, zapisano wyraźnymi pismami i zostały sporządzone albo jednocześnie albo jedna po drugiej, a zapisana szybkim i bardziej niedbałym pismem ППК-37 była zapisana nieco później. Przyczyną sporządzenia ППК-36 mogło być odkryte zbyt późno opuszczenie przez pisarzy stronicy (4°) tekstu. Opierając się na tych przesłankach i ocenie kompletności tekstu za podstawę rekonstrukcji jednego pełnego tekstu przyjęliśmy ППК-36, a wszystkie rozbieżności z tym kodeksem tekstów ППК-35 i ППК-37 zostały ujęte w przypisach.

Opisy wpisów:

Ks. 36: Księga poselska o stosunkach z Polską № 36 (zesp. 79, op. 1, ks. 36) jest kodeksem w 4° (rozmiar bloku księgi 19,5-20×15 cm) na 102 (+ 1-a) ponumerowanych kartach. Numeracja kart księgi ciągła w górnym zewnętrznym kącie kart zwykłym ołówkiem XX w. Numery składek obcięto, zapewne przy oprawie. Wklejono k. 7, 16, 97 (?), 98 (?), 99 (?), 100. Składki: 1-6, 7, 8-15, 16-23, 24-31, 32-35-6, 36-43, 44-51, 52-59, 60-65, 66-73, 74-80, 81-88, 89-96, 97, 98, 99, 100, 101-102. Oprawa książkowa, oprawiona w tekturę, oklejony różowym papierem, grzbiet i rogi delikatną skórą cielęcą. Strona tytułowa to pół arkusza XVIII-wiecznego niebieskiego papieru złożonego na pół, którego druga połowa jest nienumerowana, bez żadnych oznaczeń. Na tytule pismem 2 poł. XVIII wieku napisany tytuł⁴⁰: «№ 36, 7127/1618 декабря 1/11 – и 1619 года 1/11 июня, Списки с двух договорных записей, из коих одна заключена на съезде между российскими и польскими послами в деревне Деулине о перемирии России с Польшею на 14 лет с половиною, а другая на речке Поляновке о высылке остальных пленных об отсрочке межевых судей и пр.» Na odwrociu oprawy zachowała się zapiska czytelnika: «С. Ф. Платонов, 1910, окт(ябрь)». Znaki wodne⁴¹ (dzban z jednym uchem) pojawia się w dwóch typach: dominuje № 240 (dzban przykryty półksiężycem z literami R/PI), na papierze z takim znakiem wodnym sporządzano rękopisy w latach 1621–1623.⁴² Drugi typ znaku wodnego jest bardzo zdeformowany, najprawdopodobniej (dzban, nakryty czterolistną koniczyną(?), z literami VA) identyfikuje się jako № 70, papier z takim filigranem datuje się rękopisami z 1619 r.⁴³ Zebrowanie prostopadle do grzbietu. Znaki wodne widoczne na karta zasadniczego bloku – rozdzielone oprawą na dwie nierówne części: góra dzbana – k. 5, 6, 7, 9, 15, 18, 20, 22, 24, 32, 33, 38, 39, 44, 45, 55, 59, 61, 70, 71, 74, nienumerowane następne po 75, 85 (z czteroliściem), 86, 87, 91, 92, 102; dół dzbana – k. 1, 2, 8, 14, 17, 19, 21, 31, dwie nienumerowane po 35, 40, 41, 50, 51, 52, 56, 64, 68, 69, 78, 80, 82, 83, 84, 93, 94, 100, 101.

Ks. 35: Księga poselska o stosunkach z Polską № 35 (zesp. 79, op. 1, ks. 35) jest kodeksem w 4° (rozmiar bloku księgi 19,5×14,5 cm) na 104 ponumerowanych kartach. Numeracja kart księgi ciągła w górnym zewnętrznym rogu: atramentami XIX w., na odwrociach kart – drugiej połowy XX w. zwykłym ołówkiem. Numeracja publikowanej sprawy w księdze pomija k. 77, literowe 1-a, 61-a, czyste karty mają fakturę jednorodną z blokiem – k. 37, 38, jedna nienumerowana po k. 38 i 4 nienumerowane na końcu kodeksu; ponadto k. 39 zawiera notę zamazaną na odwrociu (można odczytać jako: «слово в слово»). Przy oprawianiu, na końcu i na początku kodeksu, dodano arkusze 1-a, gęstsze niż główny blok,

⁴⁰ РГАДА. Ф. 79. Сношения России с Польшей. Оп. 1. Кн. 36. Л. 1-a.

⁴¹ Przy badaniu i analizie znaków wodnych wszystkich trzech kodeksów wielką pomoc okazała nam Ludmiła Władimirowna Koszkowa, za co, korzystając z okazji, wyrażam szczerą wdzięczność.

⁴² *Филигрань «Кувшин» XVII в.*, сост. к.и.н. Т.В. Дианова, Москва 1989, № 240.

⁴³ Там же, № 70.

oraz trzy nienumerowane na początku książki i dwa nienumerowane na końcu. Ponadto k. 1-a i jeden z nienumerowanych arkuszy na początku kodeksu to arkusz niebieskiego papieru złożony na pół i pełniący rolę strony tytułowej z tytułem. Cztery pozostałe to dwa szare arkusze złożone na pół, z których połowa jest przyklejona do skóry oprawy, a pozostałe połówki służą jako papierowa okładka pod skórą oprawy. Wszystkie je dodano prawdopodobnie przy oprawie na przełomie XVIII i XIX w. Księgę spisano brązowym atramentem, wyraźną kursywą 1 połowy XVII wieku, kilkoma pismami: każda z dwóch części książki została napisana co najmniej dwoma różnymi pismami, poprawki zostały dokonane jaśniejszym atramentem, drobniejszym pismem, w dolnej części k. 80 v. później dodano wpis - tytuł bardziej obszernym i niestarannym pismem. Między k. 78 i 79 opuszczono około strony tekstu (odtworzono na podstawie wpisów z ks. 36 i 37). Początek tekstu każdego z czterech dokumentów (*protivney*) zaczyna się wielką, na 3-4 wiersze, literą - Б- (Божию милостию...). Uwierzytelnienia i not końcowym nie ma. Numery składek obcięto, prawdopodobnie przy oprawie. Wklejono k. 7 (?), 8, 15, 16, 101, 102. Składki: 1-6, 7-16, 17-22, 23, 24-30, 31, 32-38-a, 39-46, 47-54, 55-61-a, 62-69, 70-78 (77 opuszczony), 79-84, 85-92, 93-100, 101-104-г. Oprawę w końcu XVIII wieku sporządzono „w torebkę” z brązowej skóry ze śladami wytartej i spalonej czerwonej farby, ze ślepym ozdobnym tłoczeniem⁴⁴; na grzbiecie złotem wytłoczono: «ПОЛЬ | ДВОРА | 1618 | 1619», «NO. 35». Na odwrociu oprawy, na naklejonej na skórze kartce widnieje zapis badacza piórem z pocz. XX w.: «С.Ф. Платонов, 1910, окт.». Można ostrożnie przypuszczać, że przy przygotowywaniu oprawy w końcu XVIII w. (lub nieco później) użyto dobrze wyprawionej skóry ze starej oprawy z 1 poł. XVII w., z której wykrojono nową oprawę, wzmocnionej zewnętrznie, na okładce i języku, skórą i papierem (wklejonymi między dwoma warstwami skóry), a na okładkach - papierem. Jeśli nasze przypuszczenia są słuszne, na świeżo wykrojonej i wzmocnionej oprawie na skórze z 1 poł. XVII w. został wyciśnięty charakterystyczny dla XVIII w. ślepy i łuskowaty ornament oraz typowe tłoczenie grzbiету. Karta tytułowa jest połową złożonego na pół arkusza niebieskiego papieru z XVIII w., druga połowa którego, jak i druga połowa przyklejonego do okładki szarego papieru, pozostały nienumerowane, baz jakichkolwiek not. Na tytule, pismem z 2 poł. XVIII w. napisano nagłówek⁴⁵: «№ 35, 7127/1618 декабря 1/11 - и 1619 года 1/11 июня. Списки с двух договорных записей: 1. Заключенной в троецкой деревне Деулине между российскими послами боярином Федором Шереметевым и прочими с польскими послами князем Адамом Новодворским и прочими о перемирии между Россиею и Польшею 14-ть лет с половиною. 2. Постановленной на съездем месте на речке Полянковке между российскими теми же послами боярином Шереметевым и прочими и между польскими Александром Корвиным Госевским, писарем Литовским с товарищи о высылке к 10-му сентября остальных пленных, об отсрочке межевых судей, (Л. 1-а об.) о возвращении снарядов, взятых при отдаче поступлен-

⁴⁴ Na obwodzie stron zewnętrznych karty przedniej i tylnej okładek oraz na zewnętrznej stronie skórzanego języka, będącego przedłużeniem oprawy i stanowiącego osłonę dla bocznego obcięcia arkuszy, występuje ślepy ornament z motywami roślinnymi (girlanda kwiatów), a wewnętrzna strona języka-osłony, wzdłuż krawędzi, jest pokryta łuskowatym ornamentem. Koniuszek skórzanego języka idzie nad pierwszą kartę oprawy, gdzie jest mocowana w szczelinie. Trzeba zauważyć, że takie archaiczne oprawy „w sakwę”, zupełnie wyszły z użycia w XVIII w., sporządzano wzorując się na starych, zniszczonych jedynie w moskiewskim archiwum MSZ, traktując to właściwie jako historyczną rekonstrukcję.

⁴⁵ РГАДА. Ф. 79. Сношения России с Польшею. Оп. 1. Кн. 35. Л. 1-а.

ных в польскую сторону городов». Na k. 1, wzdłuż skraję gornego pola karty, jaśniejszym atramentem i cieńszym pismem, napisano tytuł z XVII wieku.: «Список з записи государевых послгов». Na papierowej karcie z XVIII w., wzmacniającej pierwszą kartę skórzanej oprawy, zachowała się nota czytelnika: «С. Ф. Платонов, 1910, окт(ябрь)». Żebrowanie prostopadłe do grzbietu. Znaki wodne widoczne na kartach zasadniczego bloku są rozdzielone oprawą na dwie nierówne części: góra dzbaną - k. 3, 7, 13, 14, 15, 16, 17, 26, 30, 35, ostatni nienumerowany po 38, 43, 46, 48, 54, 55, 58, 67, 68, 76, 78, 84, 85, 90, 93, 96, 101, 104; dół dzbaną - k. 4, 8, 9, 10, 25, 29, 32, 36, 39, 42, 47, 63, 64, 70, 71, 79, 80, 87, 92, 97, 100, przedostatni z zasadniczego bloku nienumerowany (104-в). Filigran - dzban z jednym uchem, nakryty czterolistną koniczyną (?) z literami BR, w dostępnych katalogach taki papier jeszcze w Rosji nie został zidentyfikowany⁴⁶.

Ks. 37: Księga poselska o stosunkach z Polską № 37 (zesp. 79, op. 1, ks. 37) jest kodeksem w 4° (rozmiary bloku książki 19,6-19,7×15 cm) na 115 (+ 1-a, 1-v; 82-84 - puste) ponumerowanych kartach. Numeracja kart książki ciągła w górnym, zewnętrznym rogu kart: atramentami XIX w., na odwrociach kart - 2 poł. XX w. zwykłym ołówkiem. Jest to jedyny z trzech wpisów zachował numery składek na polach. Papier jest pełniejszy i grubszy, niż w księgach 35 i 36. Wklejone k. 5, 6, 82, 83, 84, 115. Składki: 1-6 - 5, 7-12, 13-20, 21-28, 29-36, 37-44, 45-52, 53-60, 61-68, 69-76, 77-84, 85-92, 93-100, 101-108, 109-114 + 115. Oprawa książkowa, z tektury oklejonej różowym papierem, grzbiet i rogi - cienką skórą cielęcą. Kodeks posiada dwie karty tytułowe. Pierwsza to połowa złożonej na pół karty z XVIII w. a drugą w połowie przyklejono do kartonu okładki współczesnej jej oprawy. Na tej drugiej połowie, na odwrociu oprawy, zachowała się nota czytelnika: «С. Ф. Платонов, 1910, окт(ябрь)». Na pierwszej karcie tytułowej, pismem z 2 poł. XVIII w. napisano nagłówek⁴⁷: «№ 37, 7127/1618 декабря 1/11 и 1619 года июня 1/11 дни. Списки с двух договорных записей: а) О заключенном 1/11 декабря 1618 года на съезде в деревне Деулине между русийскими и полскими послами на 14 лет с половиною перемирии. Лист 1. б) О происходившем 1/11 июня 1619 на речке Поляновке между польскими и русийскими послами же договоре касательно ...⁴⁸ высылки остальных пленных и до отсрочки межевых судей. Лист 85.» Druga karta tytułowa jest papierową kartą zeszytowej oprawy XVII w. (prawdopodobnie z drugiej połowy) ze współczesnym jej nagłówkiem⁴⁹: «Списки з государевых и с литовских послгов з договорных записей, как съезжались и договор учинили во 127-м году». Żebrowanie prostopadłe do grzbietu. Znaki wodne widoczne są na arkuszach bloku głównego (dzbanek zakończony półksiężycem) - rozdzielone oprawą na 2 nierówne części: wierzch dzbanka - k. 1; 3, 5, 10, 11, 18, 19, 20, 33, 34, 37, 43, 52, 56, 58, 65, 66, 71, 73, 77, 78, 80, 86, 93, 97, 106, 107, 109, 110, dół dzbanka - k. 1-6, 2, 4, 8, 9, 13, 14, 15, 31, 32, 38, 44, 45, 48, 49, 55, 57, 63, 64, 72, 74, 81, 91, 96, 100, 102, 103, 113, 114, litery МТ (МІ / МЛ?). - 22, 23. Filigrany (dzban z jednym uchem) wskazują na znaki wodne trzech typów - dwa dzbany nakryte każdy półksiężycem i literami. Pierwszy filigran - dzban z literami R/IO, odpowiada filigranom № 260

⁴⁶ Лихачев Н.П., *Палеографическое значение бумажных водяных знаков*, Санкт-Петербург 1899. = *Альбом филиграней*. Систематизировал по сюжетам и снабдил указателями В.М. Загребин, т. 2-3. *Вепрь - Кувшин - Якорь*, Ленинград 1982; *Филиграния XVII века: по рукописным источникам ГИМ. Каталог*, Москва 1988; *Филигрань «Кувшин» XVII в.*, сост. к.и.н. Т.В. Дианова, Москва 1989.

⁴⁷ РГАДА. Ф. 79. Сношения России с Польшей. Оп. 1. Кн. 37. Л. 1-а.

⁴⁸ Niewyraźny, odczytano jako: али.

⁴⁹ РГАДА. Ф. 79. Сношения России с Польшей. Оп. 1. Кн. 37. Л. 1-б.

i 261 katalogu Dianowej, datowanych rękopisami, napisanymi na papierze z filigranami tego typu na lata 1621–1622.⁵⁰ Drugi typ papieru – z filigranem w postaci dzbana z literami P/BR, odpowiada № 230 tego katalogu, na nim napisano rękopisy z lat 1627–1631.⁵¹ Zaś trzeci typ papieru z danego kodeksu posiada filigrany z literami MI datuje się poprzez napisane na takim papierze rękopisy na rok 1621.⁵²

Teksty dokumentów w zasadzie są opublikowane w zgodzie z «Правилами издания исторических документов в СССР»⁵³. W wielu przypadkach opieraliśmy się na wskazówkach «Методического пособия по археографии» 1991 r. i na autorytecie «Методических рекомендаций...» S.M. Kaszтанowa⁵⁴. Zgodnie z «Правилам», tytuła są ujawnione a nadwierszowe litery wniesione w linijkę tekstu bez specjalnego oznaczania odtworzonych i wstawionych liter. Litera «й» jest używana zgodnie z zasadami współczesnego języka rosyjskiego tylko w tych przypadkach, kiedy w tekście źródła «и» była wyróżniona poprzez wyniesienie nad wiersz lub oddana poprzez literę «і». Nazwy suwerenów (cara, króla) i tytułatura arystokracji (namiestnicy i urjadniki) napisano, zgodnie ze współczesnymi zasadami, małymi literami w przypadku, jeśli określenie suwerena dano przed zasadniczym tytułem („польский король”), a wielką literą, jeśli określenie zostało użyte po zasadniczej części tytułatury: «великий князь Литовский», «король Польский», «наместник Псковский» etc. Zapisy oddane w rękopisie więzią, wyróżnione w rękopisie tłustym inkaustem wielkie litery (ППК-35, ППК-36) w publikacji także zostały wyróżnione pogrubioną czcionką, co jest pewnym odstępstwem od «Методических рекомендаций» S.M. Kaszтанowa, gdzie dla rękopisów do drugiej połowy XVI wieku rekomenduje się wyróżnianie pogrubioną czcionką te części tekstu, które zostały napisane cynobrem. Decydując się na to, kierowaliśmy się trzema przesłankami. Po pierwsze, ani «Методические рекомендации», ani «Правила», czy też «Методическое пособие» nie zalecają jakichkolwiek systemowych wyróżnień dla napisanych przez pisarzy pogrubionym pismem wielkich liter przy publikacji tekstów rękopisów. Po drugie w oryginalnych księgach poselskich jako kodeksach informacyjno-normatywnych nie stosuje się cynobrowych inicjałów i liter. Ponadto od czasu wydania «Правил» i «Методических рекомендаций» zaszły istotne zmiany techniczne, które sprawiły, że publikacja tekstów z zastosowaniem cynobrowych liter przy dwukolorowym druku stała się łatwo dostępną.

Po edycji rosyjskiej publikujemy przekład polski.

⁵⁰ *Филигрань «Кувшин» XVII в.*, сост. к.и.н. Т.В. Дианова, Москва 1989, № 260–261.

⁵¹ Там же. № 230.

⁵² *Филигранны XVII века: по рукописным источникам ГИМ. Каталог.* Москва 1988, № 72.

⁵³ *Правила издания исторических документов в СССР*, авторский колл.: В. А. Владыкина, З. К. Водопьянова, Ю. С. Воробьева, Т. М. Горяева, О. Ф. Козлов, И. И. Кудрявцев, В. М. Магидов, А. Л. Панина, М. П. Дьячкова, Москва 1990.

⁵⁴ *Методическое пособие по археографии*, авторский колл.: В. А. Владыкина, З. К. Водопьянова, Ю. С. Воробьева, Т. М. Горяева, О. Ф. Козлов, А. Л. Панина, ч. I, Москва 1991; *Методические рекомендации по изданию «Актов Русского государства»*, [w:] Каштанов С. М., *Актовая археография*, Москва 1998, с. 143–232.

Списки с договорных записей: о заключенном российскими и польскими послами 1 (11) декабря 1618 г. в деревне Деулине перемирии на 14,5 лет в книгах Литовского повьгтя Посольского приказа

ТЕКСТ

*Списки з государевых и с литовских послов з договорных записей, как съезжались и договор учинили во 127-м году.¹

*Запись царского величества великих послов боярина и наместника Псковскаго Федора Ивановича Шереметева с товарищи.²

*Список з записи государевых послов.³

1.

(Л. 1) Божию⁴ милостию великого государя царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии самодержца Владимирского, Московского, Ноугородского, царя Казанского, царя Астараханского, царя Сибирского, государя Псковскаго⁵, Тверскаго, Югорского, Пермского, Вятцкого, Болгарского⁶ и иных, государя и великого князя Новагорода Низовские земли, Резанского, Ростовского, Ярославского, Белоозерского, Удорского, Обдорского, Кондинского и всея северные страны⁷ повелителя и государя Иверские земли, карталинских и грузинских царей и Кабардинские земли, черкасских и горских князей (Л. 1 об.) и иных многих государств государя и облаадателя его царского величества бояр и всех его царского величества думных людей и всего Великого Росийского царства великих государств великие послы – великого государя царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии самодержца его царского величества бояре, яз, боярин и наместник⁸ Псковской Федор Иванович Шереметев, яз, боярин и наместник⁹ Суздальской князь Данило Иванович Мезецкой¹⁰, яз, царского величества околничей и наместник¹¹ Колужской Ортемей Васильевич Измайлов, царского величества диаки, (Л. 2) – яз, Иван Иванов сын Болотников, яз, Матвей Сомов, – с повеления великого государя нашего царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии самодержца его царского величества съезжалися есмя под Москвою меж речек Ходынки и Пресны по Волоцкой¹² дороге, и под Москвою ж по

¹ 37 – на отдельном (втором) титульном листе поч. XVII в., в 35 и 36 отсутствует.

² 37 – заголовок на л. 1 перед текстом документа, в 35 и 36 отсутствует; *боярина и наместника Псковскаго Федора Ивановича Шереметева с товарищи* – другими поч. и черн.

³ 35 – вписано по краю верхнего поля листа б. св. черн. б. убористым поч.

⁴ Прописная Б- вязью на 3 строки – 35, 36, в 35 – б. узкая и простая; в 37 – скорописью без выделения.

⁵ 37 – Псковского.

⁶ 37 – ~~Боягорского~~.

⁷ 37 – ошибка: страшны.

⁸ 37 – наместник.

⁹ 37 – наместник.

¹⁰ 37 – Мезецкой.

¹¹ 37 – наместник.

¹² 37 – Волотцкой.

Троецкой¹³ дороге и меж Живоначалные Троицы Сергиева монастыря и деревни Сватковы по Углецкой дороге в троецкой деревне в Деулине панов рад духовных и светцких и все Речи Посполитые – Коруны Полские и Великого княжства Литовского с паны радою и с великими послы со князем Адамом Новодворским, бискупом Каменецким; (Л. 2 об.) с Костянтином Станиславовичем Плихтою, каштеляном Сухачевским, старостою Гостынским и Нешевским¹⁴; со Львом Ивановичем Сопегою, канцлером Великого княжства Литовского, старостою Берестейским и Могилевским; с Олександром Ивановичем Корвином¹⁵ Кгасевским, референдарем и писарем Великого княжства Литовского, старостою Велижским, Пунским, Свислотцким¹⁶ и Купижским; сь Якубом Сабезским, воеводичем Любелским; с Ондреем с Менчицким¹⁷ с Курожван. И говорили есмь с ними о тех о всех делех¹⁸, которые учинились¹⁹ преж сего великого государя нашего царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Руси (Л. 3) самодержца его царского величества великим Росийским государствам от государя их Жигимонта короля и от его полских²⁰ и литовских людей; и о великого государя²¹ нашего, его царского величества городех, которые поймали²² полские и литовские люди, – и такие б дела на всякое добро привести. Также бы и образ Николы Чюдотворца, что взят в Можайске, отдати; и послов бы Московского государства в Полше и в Литве задержанных преосвященного митрополита Филарета Никитича Ростовского и Ярославского, да боярина князя Василья Васильевича Голицына, да дьяка Томила Луговского и дворян и со всеми людми, (Л. 3 об.) которые с ними; и смоленской полон – архиепискупа Сергия и боярина Михаила²³ Борисовича Шеина з женою и з детми и всех полоняников, где хто ни взят, сыскав, в Московское государство отпустить.

А панов рад Коруны Полские и Великого княжства Литовского духовных и светцких и все Речи Посполитые паны рада и великие послы князь Адам Новодворский²⁴, бискуп Каменецкой; Костентин Станиславович Плихта, коштелян²⁵ Сухачевский²⁶, староста Кгостынской и Нешевской; Лев Иванович Сопега²⁷, канцлер Великого княжства Литовского, староста Берестейской²⁸ и Могилевской;

¹³ 37 – Троецкой.

¹⁴ 37 – испр. из: Нишевским.

¹⁵ 37 – Корвинным.

¹⁶ 37 – Свислоцким.

¹⁷ 37 – Менчицким.

¹⁸ Над строкой другими черн.

¹⁹ -чи- над строкой б. темными черн.

²⁰ 37 – испр. б. св. черн. из-за первоначального пропуска -и-.

²¹ 35 – государя, было продублировано, первое из них – вымарано.

²² 37 – испр. из: поиманы, но при исправлении не вычистили (забыли ?) -и-, почему в ркп. читается: поиманли.

²³ 37 – ошибка: Михала.

²⁴ 37 – Новодворской.

²⁵ Испр. из: коштелев. 37 – каштелян.

²⁶ 37 – Сухачевской.

²⁷ 37 – Сопега.

²⁸ 37 – ошибка: Берестенской.

Александр Иванович (Л. 4) Корвин Кгасевский²⁹, референдарь и писарь Великого княжства Литовского, староста Велижской, Пунской, Свислотцкой³⁰ и Купишской³¹; Якуб Сабезской³², воеводич Любелской; Ондрей Менчитцкой с Курожван, великого государя нашего его царского величества бояр и всех думных людей и всех Великих Росийских государств нам, великим послом, говорили о минувшем³³ деле о гетмана Коруны Полские Станислава Желковского договоре, что было учинен во 118-м году, что были выбрали на Росийские³⁴ государства государя их сына королевича³⁵ Владислава, чтоб великого государя нашего его царского величества (Л. 4 об.) Росийского государства нам, бояром и всяких чинов людем, королевича на Московское государство взяти, о чом государю их, королю³⁶ и сыну его королевичю и им, паном раде, за многие причины преж сего и ныне мы великие послы ото всего Росийского государства им, великим послом, отказали накрепко, что то ныне и вперед сстатися³⁷ не может. А панове³⁸ рада и великие послы Коруны Полские и Великого княжства Литовского то дело на суд Божей положили. А потом говорили с нами о давнозашлых делех – о городех и о землях, будто³⁹ от Коруны Полские и Великого княжства Литовского к Московскому (Л. 5) государству поиманы, и о полонениках⁴⁰ полских и литовских людах духовных и светцких, которые поиманы на Москве и в городех: о пане Миколае Струсе, старосте Хмелницком и Любитцком⁴¹ с товарищством⁴² и о всех полских⁴³ и литовских людах, где хто ни взят, чтоб их в Полшу и в Литву отпустить⁴⁴, никово⁴⁵ не задерживаючи. Да мы ж царского величества бояр и всего великого Росийского государства великие послы царского величества бояре говорили с паны радюю и великими послы меж великого государя нашего царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии самодержца и великого государя их (Л. 5 об.) Жигимонта, короля, о дружбе и о любви и о докончанье и то ныне не ссталось. А приговорили есмья⁴⁶ обои великие послы меж великого государя нашего его царьского величества Великих Росийских государств и меж великих же⁴⁷ государств – Коруною Полскою и Великим княжством Литовским перемирья на четьырнатцать лет и на шесть месец лета от создания миру 7127-го от Рождества Христова месяца

²⁹ 37 – Кгасевской.

³⁰ 37 – Свислоцкой.

³¹ 37 – Кутижской.

³² 37 – Сабеской.

³³ 37 – минуцем.

³⁴ Испр. из: Росийское.

³⁵ Испр. из: королевича.

³⁶ 37 – над строкой б. св. черн.

³⁷ 37 – сстатись.

³⁸ 37 – испр. б. св. черн. из: панове.

³⁹ 37 – бутто.

⁴⁰ -не- над строкой.

⁴¹ 37 – Любетцком.

⁴² 37 – испр. из: товариществом – на: товарищством.

⁴³ 37 – далее вымарано дублирующее: полских.

⁴⁴ 37 – отпустить.

⁴⁵ 37 – никаго.

⁴⁶ В ркп. ошибка: смя.

⁴⁷ 37, в 36 отсутствует.

декабря з 25-го числа до лета 7141-го месяца июня по 25 день. А для доброго дела и покою крестьянского⁴⁸ мы, великого государя царя и великого князя Михаила Федоровича (Л. 6) всеа Русии самодержца, его царского величества бояр и всего Великого Росийского государства великие послы его царского величества бояре с повеленья⁴⁹ великого государя нашего его царского величества и с совету его царского величества бояр и всего Росийского государства всяких чинов людей поступилися есмь х Коруне Полской и к Великому княжству Литовскому от великого государя нашего его царского величества Московского государства городов: города Смоленска с уездом и с волостми⁵⁰; города Белые с уездом и с волостми; города Дорогобужа (Л. 6 об.) с уездом и с волостми; города Рославля с волостми; городища Манастыревского⁵¹ – тож и Моромска с волостми; города Чернигова с волостми⁵²; города Стародуба с волостми; города Поповы Горы с волостми⁵³; города Новагородка Северского с волостми; города Почепа с волостми; города Трубческа с волостми; города Серпейска с волостми; города Невля с волостми; города Себежа с уездом и с волостми; города Красного⁵⁴ с волостми; да волости Велижские с тем, что к той волости изстари потягло, – и те все города со всеми их уезды с путми и с волостми, как к ним изстари потягло, (Л. 7) царского величества бояром и нам, великим послом, и всех чинов людем Росийского государства отдати⁵⁵ х Коруне Полской и к Великому княжству Литовскому с нарядом и со всякими пушечными запасы, которые в тех городех есть, и с посадцкими людами и с уездными с пашенными крестьяны, опричь⁵⁶ гостей и торговых людей. А гостем и торговым людем в тех во всех городех дати воля: хто в которую сторону похочет. А архимаритов, и игуменов, и весь духовной чин, – и попов, и дьяконов, и всякой церковной причет – и великого государя нашего (Л. 7 об.) его царского величества воевод и приказных людей и дворян и детей боярских и стрелцов и казаков и пушкарей и затинщиков и всяких служилых людей ис тех изо всех городов выпустить в великого государя нашего его царского величества Московскаго государства в городы, где кому ближе со всеми их животы, что у кого есть, безо всякие зацепки и хитрости по сей перемирной записи. И на дороге над ними хитрости никакие и грабежу не учинити. А очистить и отдать те городы к сроку⁵⁷ февраля к⁵⁸ 15-му числу нынешнего (Л. 8) 127-го году.

А что были поймали полские и литовские люди великого государя нашего его царского величества Московского государства город Вязму, город Козелеск, город Мещоск⁵⁹, город Мосалеск, село Борисово, – и те городы со всеми их уез-

⁴⁸ 37 – крестьянского.

⁴⁹ 37 – Мещеск.

⁵⁰ 37 – волостьми.

⁵¹ 37 – Манастыревского.

⁵² 37 – волостьми.

⁵³ 37 – волостьми.

⁵⁴ 37 – Красново.

⁵⁵ 37 – отдать.

⁵⁶ 37 – оприч.

⁵⁷ Испр. из: сороку.

⁵⁸ Испр. из: с.

⁵⁹ 37 – оприч.

ды и с волостми⁶⁰, как к ним изстари⁶¹ потягло, Коруны Полские и Великого княжства Литовского паном раде и великим послом отдати⁶² в великого государя нашего сторону к Московскому государству и очистить к тому ж сроку февраля к 15-му числу нынешнего 127-го году совсем: * с тем⁶³ – с⁶⁴ людьми⁶⁵ и с нарядом (Л. 8 об.) и со всякими пушечными запасы, с чем их взяли. И отдати⁶⁶ великого государя нашего его царьского величества дворяном, ково для тово с Москвы пошлют. А после отдачи городов в те перемирные лета великого государя нашего его царьского величества Росийских государств бояром и всему Росийскому государству, также Коруны Полские и Великого княжства Литовского паном раде и всей Речи Посполитой о вечном dokonчанье или о дальнем перемирье слати на обе стороны великих послов. А в те перемирные лета (Л. 9) меж великого государя нашего царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Руси самодержца его царьского величества великих государств и меж Коруною Полскою и Великим княжеством Литовским рати и войне не быти, и на обе стороны земель не воевати и не зацепляти великому государю нашему царю и великому князю Михайлу Федоровичю всеа Руси самодержцу и его великим государствам никакими воинскими людьми не воевати тех городов, которых сь его царьского величества повеленья и с совету его (Л. 9 об.) царьского величества бояре и всего Великого Росийского государства мы, его царского величества бояре и великие послы, для доброго дела и покою крестьянского поступились х Коруне Полской и к Великому княжеству Литовскому города Смоленска с путми и с волостми⁶⁷, что к нему тянет, и волостей – Еленского стану, Еловца, Болваниц, Лазаревщины, Пустоселья, Романовского, Копоткович, Молохвы – все, что к ней потягло; и Петровского держанья Кутева, и Зверович, Дубровенского пути, Катыни, Каспли, Поречья, Руды, (Л. 10) Щучей; и тех деревень⁶⁸ и волостей, что были за служилыми людьми и за архиепискупом⁶⁹ и за монастыри – за Печерским, за Троецким, за Духовским, за Спаским, за Борисоглебским, которые в Смоленском уезде; города Белье с волостми и тех волостей, которые были за служилыми людьми, и иных всех волостей лесов, вод, которые изстари⁷⁰ к Белой потягло; города Дорогобужа и волостей дорогобужских, что к нему изстари⁷¹ потягло; города Невля и волостей невелских; города Себежа (Л. 10 об.) и волостей Себежских; города Красново и волостей; города Чернигова и волостей; города Монастыревска⁷² – тож и Моромска и волостей; города Стародуба с волостми⁷³; города Новагородка Северского с во-

⁶⁰ 37 – волостьми.

⁶¹ 37 – исстари.

⁶² 37 – отдать.

⁶³ -ъ – б. серыми чернилами поверх: -и; 37 – теми.

⁶⁴ Вписано в строку б. серыми чернилами.

⁶⁵ Испр. из: с теми людьми.

⁶⁶ 37 – отдать.

⁶⁷ 37 – волостьми.

⁶⁸ -нь- вписано в строку б. светл. чернилами.

⁶⁹ -о- переправлена.

⁷⁰ 37 – исстари.

⁷¹ 37 – истари.

⁷² 37 – Монастыревска.

⁷³ 37 – волостьми.

лостми⁷⁴; города Поповы Горы с волостми⁷⁵, и волостей – Залесья, Бабич, Светилович, Голодна⁷⁶, Скорбович, Лапич⁷⁷; города Почеча с волостми; города Трубческа⁷⁸ с волостми; * города Рословля с волостми⁷⁹, города Серпейска с волостми; и Велижские волости всее, что к ней потягло.

Также великому государю нашему царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси самодержцу (*Л. 11*) и его великим государствам не воевати и не зацепляти⁸⁰ ничем никакими воинскими людьми Коруны Полские и Великого княжства Литовского земель: города Киева с волостми⁸¹, города Черкас с волостми⁸², города Житомиря⁸³ с волостми, города Вручья с волостми, города Любеча с волостми, города Гомья с волостми⁸⁴, и сел – Уварович, Телешович, Теренич, Кошелева лесу, Морозовичь, Лапинич⁸⁵, Полешан: города Турова с волостми⁸⁶; города Мозыря с волостми⁸⁷, и волостей Бчича⁸⁸, Брагиня; города Речицы⁸⁹; города Горволя⁹⁰; города (*Л. 11 об.*) Стрешина; города Чечерска⁹¹; города Пропойска; города Могилева с волостми⁹²; города Мстиславля с волостми⁹³; и волостей Хотславичь; города Кричева с волостми; города Дубровны с волостми⁹⁴; и волостей Гор⁹⁵ и Романова; города Орши с волостми⁹⁶; города Витепска с волостми; города Сурожа и сурожских волостей; города Усвята с волостми⁹⁷; города Озерищ с волостми⁹⁸; города Велижа с волостми⁹⁹, а земля Велижу – по старым рубежем¹⁰⁰, как было Витепской земле с Торопецкою землею: Витепская земля з городом с Велижем (*Л. 12*) и с волостью с Велижскою – к Витепску, а Торопецкая земля оприч Велижские волости – к Торопцу, а Велижская волость по старым рубежам – к Велижу по ны

⁷⁴ 37 – волостьми.

⁷⁵ 37 – волостьми.

⁷⁶ 35 – Голодня.

⁷⁷ Испр. из: *Лакич*.

⁷⁸ 37 – Трубческа.

⁷⁹ Над строкой б. мелким поч.; 37 – волостьми.

⁸⁰ 37 – зацеплять.

⁸¹ 37 – волостьми.

⁸² 37 – волостьми.

⁸³ 37 – испр. из: *Жутомиря*.

⁸⁴ 37 – волостьми.

⁸⁵ 37 – *Лапиничь* – испр. б. св. черн. из: *Лапин* или *Лапич*.

⁸⁶ 37 – волостьми.

⁸⁷ 37 – волостьми.

⁸⁸ Испр. из: *Бабича* – вымарыванием *Баби*- и вписанием над строкой: *Бчи*-. Вписанные литеры могут быть прочитаны и как: *отчи*-, т.е.: *Отчича*

⁸⁹ 37 – испр. из: *Речич*.

⁹⁰ 37 – испр. из: *Горвола*.

⁹¹ 37 – испр. из: *Чеческа*.

⁹² 37 – волостьми.

⁹³ 37 – волостьми.

⁹⁴ 37 – волостьми.

⁹⁵ Испр. из: *Тор*.

⁹⁶ 37 – волостьми.

⁹⁷ 37 – волостьми.

⁹⁸ 37 – волостьми.

⁹⁹ 37 – волостьми.

¹⁰⁰ 37 – рубежом.

нешнему нашему договору; города Полотцка с пригороды: города Копья, города Красново; города Улы; города Туровля; города Дрысы; города Копца – тож и Дисна; города Козьяна; города Ситны; города Нещерды; города Сокола; да Полоцково¹⁰¹ ж повегу города Лукомля с волостми¹⁰², города Белмаков с волостми¹⁰³, города Ушачи, города Лебедка, да полотцких волостей (Л. 12 об.) – Мошников, Непоротовичь, Вербиловы Слободы, Купка, Вязня, Клина, Замошья, Истца, Неведрея, городища Кречета, что на озере на¹⁰⁴ Отулове¹⁰⁵ на Кугони с волостми; города Друи с волостми; города Икажна с волостми.

Так же великому государю нашему Божиею милостию царю и великому князю Михаилу Федоровичю всеа Руси самодержцу и его Великим Российским государством не воевати, ни зацепляти ничем в те перемирные лета: Курляньские земли всеи и городов в Земли¹⁰⁶ Лифлянской¹⁰⁷: города Риги Большие, города Риги (Л. 13) Малые, города Доленя, города Керколма¹⁰⁸, города Куконоса, города Скровного, города Леневарда¹⁰⁹, города Крозборха, города Ишкеля, города Радопожа, города Дынеминта, города Инеса, трех городов – Кремона – тож и Тураина, Трейдена¹¹⁰, Зеволда¹¹¹, города Сонцела¹¹², города Нитова, города Юренцборха, города Нарбея, города Розенбека, города Розеня, города Лемзеля, города Мояна, города Летеперя¹¹³, города Кеси, города Ерли, города Невгиня¹¹⁴, города Пиболды¹¹⁵, города Шкуина, (Л. 13 об.) города Зербеня, города Смитина, города Борзуна, города Чествина, города Треиката, города Ровного¹¹⁶, городища Левдуна¹¹⁷, городища Голбина, города Резицы, города Лужи, города Влеха, города Володимерца, города Илисеня, города Плетенберха¹¹⁸, города Алыста, города Векеря, города Векеля, города Новагородка Ливонского, города Керепети, города Говьи, Курслова, города Юрьева, Мукова, Рандега, Рынголя, Конгота, Кавлетя, Лаюса, Борхолма¹¹⁹, Полчева, Пайды, Вильяна, Тарваса¹²⁰, Пернова¹²¹ Старово, (Л. 14) Пернова¹²² Нового.

¹⁰¹ 35, 37 – Полотцково.

¹⁰² 37 – волостьми.

¹⁰³ 37 – волостьми.

¹⁰⁴ 37 – на левом поле б. св. черн..

¹⁰⁵ 37 – испр. б. св. черн. из: *Утулове*.

¹⁰⁶ 37 – Земле.

¹⁰⁷ 37 – Лифлянский.

¹⁰⁸ 36 – -олм- – по вычищенному до дыры месту; 35 – 2-я пол. слова – по вычищенному.

¹⁰⁹ 36 и 37 – Л- – по исправленному.

¹¹⁰ -й- над строкой б. св. чернилами.

¹¹¹ Можно прочесть как: *Зеволда*.

¹¹² 37 – испр. из: *Соцела*.

¹¹³ Испр. из: *Летепеля*.

¹¹⁴ 37 – испр. из: *Иевгиня*.

¹¹⁵ Испр. из: *Киболды*.

¹¹⁶ 37 – *Ровново*.

¹¹⁷ Испр. из: *Левдана*.

¹¹⁸ Испр. из: 36 – *Плетенкерха*; 35 – *Плетенперха*.

¹¹⁹ Испр. из: *Болхолма*.

¹²⁰ Испр. из: *Таварса*.

¹²¹ Испр. из: *Перново*.

¹²² Испр. из: *Перново*.

А рубежом быти всех тех городов по старым рубежом. И в те города и в земли не вступатись и не воевати и городов не заседати и новых городов за рубежом не ставити до¹²³ тово перемирново сроку.

А особно великого государя нашего его царьского величества бояр и всего Великого Российского государства великие послы царьского величества мы, бояре¹²⁴: боярин и наместник¹²⁵ Псковской Федор Иванович Шереметев, боярин и наместник Суздальской князь Данило Иванович Мезетцкой, (Л. 14 об.) яз, царьского величества околничей и наместник¹²⁶ Колужской Ортемей Васильевич Измайлов, мы, царьского величества дьяки Иван Иванов сын Болотников да Матвей Сомов обещаемя и закрепляем за великого государя нашего Божию милостию царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Руси самодержца, что ему, великому государю нашему его царьскому величеству, тех всех городов Коруну Полские и Великого княжства Литовского и тех городов, которых мы ныне внове к Полше и к Литве поступилися¹²⁷, (Л. 15) и ливонских и курлянских и всех иных вышеописанных городов и волостей, не воевати и не вступатись¹²⁸ в них ничем в те перемирные лета. И то наше мирное постановенье держати крепко и неподвижно и нерушимо до урочных лет.

Также Коруну Полские и Великого княжства Литовского государю их королю и Коруне Полской и Великому княжству Литовскому всяких станов людем всякими воинскими людами в те перемирные лета великого государя нашего царя и великого князя Михаила Федоровича (Л. 15 об.) всеа Руси самодержца Великих Российских государств не воевати и не зацепляти ничем Московские земли все; и Новагорода Великого и всех ноугородцких пригородов и ноугородцких волостей и все Ноугородцкие земли; города Пскова и псковских пригородов: Опочки, Острова, Вельи, Воронеча¹²⁹, Изборска, Гдова, Кобылья, Врева, Выбора, Дубкова, Вышегорода, Володимерца, и волостей псковских и Псковские земли все; города Твери и Тверские земли все; города Переславля Рязанского и Рязанские земли все; (Л. 16) города Пронска и Пронские земли все¹³⁰; города Рыска с волостми; города Путивля с волостми; города Болхова с волостми; города Орла с волостми; города Белева с волостми; города Кром с волостми; города Курска с волостми; города Белаягорода с волостми; города Волуйки с волостми; города Оскола с волостми; города Борисова с волостми; города Ельца с уездом и с волостми¹³¹; города Радогоща с волостми¹³²; города Карачева с волостми; да волостей – Сомовской, Комаритцкой, Хотимля, (Л. 16 об.) Сновска, Хоробора, Мглина, Дракова; города Мосалска с волостми; города Брянска с уездом и с волостми; и волостей – Соловьевич¹³³,

¹²³ 37 – да.

¹²⁴ Далее должно быть: *яз*, – пропущено по ошибке писца?

¹²⁵ 37 – наместник.

¹²⁶ 37 – наместник.

¹²⁷ 37 – поступились.

¹²⁸ 37 – вступатись.

¹²⁹ 35 – испр. из *Вороноча*.

¹³⁰ Испр. из: *всю*.

¹³¹ 37 – волостьми.

¹³² 37 – волостьми.

¹³³ Испр. из: *Солович*.

Прикладней, Пацыни¹³⁴, Федоровского, Осовика, Капынич, Сухоря¹³⁵, Всеславля, Ворожня, Жерыни; города Мценска с волостми; и городища Дмитровца; и новых городов – города Ливен, города Воронежа, города Мещоска с волостми, города Опакова с волостми; и волостей – Залидова, Недоходова, Бышкович¹³⁶, Лычина; города Вязмы и волостей вяземских всех, что к Вязме (*Л. 17.*) потягло; города Можайска с уездом и с волостми; города Лук Великих и волостей лутцких – Долыси, Березая, Усвая¹³⁷, Ловца, Весны, Болога; города Холму и волостей холмских – Велилы, и Лопасницы, и Бойца; города Заволочья – тож и Ржевы Пустые и ржевских волостей; города Торопца и всех торопецких волостей; города Ржевы Володимеровы; города Старицы, города Осташкова, города Зубцова¹³⁸. А рубежем¹³⁹ быти всех городов по старым рубежом.

А Торопцу и всем торопецким волостям и ноугородским (*Л. 17 об.*) землям и волостям – городу Лукам Великим, и городу Ржеве, и городу Острюю, и городу Заволочью, и волостям – Долыси¹⁴⁰, Березаю, *-и городу¹⁴¹ Усваю, Ловцу, Весне, Бологу; и городу Холму и холмским волостям – Велилы, и Лопасницам¹⁴², и Буйцу¹⁴³ и иным волостям и всей Земле Ноугородцкой с Литовскою землею и с Полочаны, и с Выдбляны¹⁴⁴, и с Велижаны, и с Усвятом, и з Белою, и с Невлем, и с Себежем земле и воде рубежи – по старым рубежем.

И великим государствам Коруне Полской и Великому князству Литовскому в те (*Л. 18*) великого государя нашего Божию милостию царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Руси¹⁴⁵ самодержца Московского государства в города, и в земли, и в угодыя потому ж не вступатись, и не воевати, и ничем не зацепляти, и городов и земель не заседати, и новых городов не ставити до того перемирного сроку.

Также особно паны рада и великие послы Коруны Полские и Великого княжства Литовского князь Адам Новодворской, бискуп Каменецкой, Костянтин Плихта, каштелян Сухачевской, Лев Сапега, (*Л. 18 об.*) канцлер Великого княжства Литовского, Олександр Корвин Гасевской¹⁴⁶, референдарь и писарь Великого княжства Литовского, Якуб Сабезжской, воеводич¹⁴⁷ Любелской; Ондрей Менчитцкой с Курожван, обещаюцца и закрепляют за государя своего Жигимонта, короля, что ему великого государя нашего царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Руси самодержца Великих Росийских государств всех тех городов и волостей,

¹³⁴ Испр. из: Паницы.

¹³⁵ 37 – Сухаря.

¹³⁶ Небольшая клякса в анчале слова оставляет возможность прочтения как: Обышковичь.

¹³⁷ -я вписана над строкой позже, первоначально писец написал 2 волости в 1 слово: Усваловца.

¹³⁸ Испр. из: Зубцу.

¹³⁹ 37 – рубежом.

¹⁴⁰ 37 – испр. из: Далыни.

¹⁴¹ 36 и 35 – над строкой другими поч. и чернилами.

¹⁴² 36 – испр. из: Лопастницам; 37 – испр. из: Лопастецы

¹⁴³ 37 – испр. из: Бойцу.

¹⁴⁴ 37 – Видбляны.

¹⁴⁵ Испр. из: Росии.

¹⁴⁶ 35 – Геосевской; 37 – Гасевской.

¹⁴⁷ Испр. из: воеводичю.

в сей перемирной записи выше сего¹⁴⁸ описаных, не воевати и не вступатись (Л. 19) ничем в те перемирные лета. И то наше перемирье постановенное¹⁴⁹ крепко и неподвижно держати до урочных лет.

А о рубежах и о спорных землях и о порубежных и о обидных делех во всех местех слати великим государствам на обе стороны судей с обе стороны поровну – по четыре человека. А с ними со всеми людей – с стороны по пятидесят человек. А выслати тех судей меж Торопца и Велижа над рекою Двиною на усть речки Маркомли на срок месяца июля в 1 день лета 7127-го. И тем судьям, съехався (Л. 19 об.) и сыскав старожилцы прямые рубежи в правду с обе стороны, учинити рубеж промеж волостей велижских и торопецких¹⁵⁰. А учинивши там¹⁵¹ рубеж в правду, тем же судьям тово ж году и тово ж месяца июля¹⁵² 30-го дня¹⁵³ выехать¹⁵⁴ на Великолуцкой¹⁵⁵ и на Усвяцкой на прямой рубеж, где будет пригоже. И потому ж сыскав старожилцы с обе стороны, учинити рубежь вправду меж волостей великолуцких¹⁵⁶ и усвяцких¹⁵⁷. Да и¹⁵⁸ в ыные места, где будет надобе и в которое время надобе в те (Л. 20) перемирные лета, сослався и приговоря срок и съехався обоим судьям и сыскав старожилцы вправду, с обе стороны учинити рубеж по старым рубежам и в обидных во всяких делех росправу учинити в правду.

А войне в те перемирные¹⁵⁹ годы на обе стороны не быти, рати и войны не всчинати и ничем не зацепляти и с обе стороны мест нигде не поседати и городов новых¹⁶⁰ не ставити и в земли и во всякие угодыя с обеих сторон у городов и у волостей до того перемирново (Л. 20 об.) сроку не вступатися¹⁶¹. А в которых местех судьи с обе стороны в рубежах меж не учинят, и обоим великим государствам, обослався посланники и гонцы меж себя, слати других судей думных людей и панов рад и о тех спорных землях по сыску рубежи учинити и то дело в рубежах довершити. А теми делы перемирья не нарушивати и не розрывать.

А хто Великим Росийским государствам и всем землям, которые к Великому Росийскому¹⁶² государству належат, недруг будет, – того паном (Л. 21) раде Корунны Полские и Великого княжства Литовского и всему посолству против Великого Росийского государства и всякому недругу в те перемирные лета людми и казною не вспомогати, по сей нашей перемирной записи. Так же, хто паном раде и всей Речи Посполитой, Коруне Полской и Великому княжству Литовскому и

¹⁴⁸ 35 – над строкой более тонким пером.

¹⁴⁹ Испр. из: *постановеньє*. – После исправления в слу идентичности написани писцом выносных л и н слово может читаться более правильно: *постановленое*.

¹⁵⁰ 37 – *торопецких*.

¹⁵¹ 35 – над строкой.

¹⁵² Далее б. серыми чернилами вымарано: *въ*.

¹⁵³ Испр. из: *день*.

¹⁵⁴ 37 – *выехати*.

¹⁵⁵ 37 – *Великолуцкой*.

¹⁵⁶ 37 – *великолуцких*.

¹⁵⁷ 37 – *усвяцких*.

¹⁵⁸ 36 и 37 – нет.

¹⁵⁹ Испр. из: *перемерные*.

¹⁶⁰ Испр. из: *невых*.

¹⁶¹ 37 – *вступатись*.

¹⁶² 35 – продублировано.

всем землям, которые х Коруны Полской и к¹⁶³ Великому княжству Литовскому належат, недруг будет, того Великого Российского государства бояром и всяких чинов людем в те пере- (Л. 21 об.) -мирные лета по тому ж людми и казною не вспомога¹⁶⁴, по сей нашей перемирной записи.

А кого к нам, великого государя нашего его царского величества бояром, и ко всему Российскому государству паны рада и вся Речь Посполитая Коруны Полские и Великого княжства Литовского пошлют своих великих послов, посланников или гонцов в те перемирные лета о великих добрых делех, и тем Коруны Полские и Великого княжства Литовского великим послом, и посланником, и гонцом приехати к нам, царского (Л. 22) величества бояром, и ко всему Великому Российскому государству и отъехати назад доброволно безо всякие зацепки и задержанья. Также, кого мы, царского величества бояре и все Великое Российское государство пошлем Коруны Полские и Великого княжства Литовского к паном раде и ко всей Речи Посполитой¹⁶⁵ своих великих послов, или посланников, или гонцов *⁻ о всяких о добрых делех, и нашим⁻¹⁶⁶ *⁻ великим послом, и посланником, или гонцом⁻¹⁶⁷ к паном раде и ко всей Речи Посполитой, приехати и отъехати¹⁶⁸ доброволно безо всякого задержанья и зацепки.

А купцом полским и литовским изо всех земель Коруны (Л. 22 об.) Полские и Великого княжства Литовского великого государя нашего Российские государства приезжати со всяким товаром во все московские города оприч Москвы и торговати на всякой товар. А приехати им и отъехати доброволно безо всяких зацепок. А таможенные¹⁶⁹ пошлины платити по старине, а лишних никаких пошлин с купецких¹⁷⁰ людей на обе стороны не имати. А великого государя нашего царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии самодержца его царского величества Российских государств торговым людем изо всех земель во все порубежные города¹⁷¹ (Л. 23) Коруны Полские и Великого княжства Литовского приезжати со всяким товаром и торговати потому ж на всякой товар¹⁷². А приехати им и отъехати доброволно безо всяких зацепок. А таможенные¹⁷³ пошлины имати по-прежнему, а лишних пошлин с торговых людей не имати. А как по прежнему обычаю Коруны Полские и Великого княжства Литовского с послы и с посланники гости и торговые люди пойдут в Московское государство с каким товаром нибудь¹⁷⁴, и в ту пору купцом полским и литовским и в столной град Москву ехати¹⁷⁵ и торговати – воля. И царского (Л. 23 об.) величества бояром у

¹⁶³ 37 – над строкой б. св. черн.

¹⁶⁴ 37 – *вспомогать*.

¹⁶⁵ Испр. из: *Посполитом*.

¹⁶⁶ Над строкой другими поч. и чернилами, далее – знак вставки.

¹⁶⁷ Вставка на ниж. поле другими поч. и чернилами.

¹⁶⁸ 35 – *отъехать*.

¹⁶⁹ 37 – *таможные*.

¹⁷⁰ 37 – *купецких*.

¹⁷¹ Другими поч. и чернилами на правом внутреннем поле.

¹⁷² 37 – *тавар*.

¹⁷³ 37 – *таможные*.

¹⁷⁴ 37 – *нибудь*.

¹⁷⁵ 37 – *ехать*.

тех полских и литовских гостей и у купецких¹⁷⁶ людей товаров¹⁷⁷ не отымати¹⁷⁸, а пропускати их со всяким товаром через Московского государства городады безо всяких зацепок. Также как¹⁷⁹ великого государя нашего его царьского величества бояр с послы и с посланники гости и торговые люди пойдут в Полшу и в Литву с каким товаром нибуды, и в ту пору гостем и торговым людем с послы ехати во все полские и литовские городады и торговати¹⁸⁰ волно. А паном раде у тех гостей и у торговых людей товаров не отымати¹⁸¹, а пропускати их со всяким (Л. 24) товаром через свои земли безо всяких зацепок. Да и таможенных¹⁸² пошлин при послех и посланникех гостем и купцом на обе стороны в Московском государстве и в Полше и в Литве не платити по прежнему обычаю.

А какова обида учинитца в те перемирные лета меж великого государя нашего его царьского величества великих государств меж государских князей, и воевод, и наместников¹⁸³, и всяких людей в землях, и в водах, и в ыных каких обидных делех, и те князи, и воеводы, и наместники¹⁸⁴, и волостели украинные, сослався, да тем обидным (Л. 24 об.) делам всяким управу учинят на обе стороны. А в каких обидных делех князи, и воеводы, и наместники¹⁸⁵, и волостели не учинят управы, и великого государя нашего его царьского величества Росийских государств бояром и паном раде Коруны Полские и Великого княжства Литовского о том сослати судей. И они, съехався, да тем обидным делом всем управу учинят на обе стороны без хитрости. А данное, заемное, положеное, порученое – отдати.

А отойдут по сем перемирным грамотам меж великого государя нашего царя и великого князя Михаила Федоровича (Л. 25) всеа Руси самодержца¹⁸⁶ его царского величества великих Росийских государств и меж Коруною Полскою и Великим княжеством Литовским урочные лета, и розмирье учинитца, а в ту пору которые¹⁸⁷ полские и литовские послы, и посланники, и гонцы, или купцы прилучатца в великого государя нашего Росийских государствах и царьского величества бояром и всяким людем тех полских и литовских послов и посланников и гонцов и купцов не порубати и животов их¹⁸⁸ у них¹⁸⁹ не отнимати¹⁹⁰, а отпустити их всех доброволно со всеми их животы. А которые великого государя нашего Московского (Л. 25 об.) государства послы и посланники *⁻ и гонцы⁻¹⁹¹ или купцы прилучатца в ту пору в Полской и в Литовской земле, и паном раде и всей

¹⁷⁶ 35 – купецких.

¹⁷⁷ 37 – товаров.

¹⁷⁸ 37 – отымать.

¹⁷⁹ Над строкой.

¹⁸⁰ 37 – торговать.

¹⁸¹ 37 – отымать.

¹⁸² 37 – таможенных.

¹⁸³ 37 – наместников.

¹⁸⁴ 37 – наместники.

¹⁸⁵ 37 – наместники.

¹⁸⁶ 37 – испр. из: самодержец.

¹⁸⁷ Над строкой б. мелк. поч.

¹⁸⁸ 37 – над строкой б. св. черн.

¹⁸⁹ 37 – далее вымарано: их.

¹⁹⁰ 37 – отнимать.

¹⁹¹ 35 и 36 – над строкой другими поч. и чернилами.

Речи Посполитой тех Московского государства послов, и посланников, и гонцов, и кушцов также не порубати и не имати и животов их у них не отымати¹⁹², а отпустить¹⁹³ их всех доброволно со всеми их животы.

А образ Николы Чюдотворца, что взяли полские и литовские люди в Можайску, и Великого Росийского государства великих послов преосвященново митрополита Филарета Никитича Ростовского (Л. 26) и Ярославского, и боярина князя Василья Васильевича Голицына, и дьяка Томила Луговского, и дворян со всеми с теми людьми, которые были с ними, отпустить. И полоняников¹⁹⁴: архиепискупа Смоленского Сергия¹⁹⁵, буде¹⁹⁶ он похочет, и боярина Михаила Борисовича Шеина з женою и з детми и всех иных полоняников, которые иманы по городом и во всяких местех потому ж отпустить¹⁹⁷, не задерживаючи Коруну Полские и Великого княжства Литовского паном раде в великого государя нашего Московское государство. А по- (Л. 26 об.) -ставити их на рубеже меж Дорогобужа и Вязмы февраля 15-го числа нынешняго¹⁹⁸ 127-го году.

А которые полоняники Московского государства в полону в Вязме, в Дорогобуже, на Белой и на иных на ближних городех и в гетманских полках и у полковников и в литовских полках – тех всех полоняников русских людей и иноземцов и татар тотчас отпустить¹⁹⁹ безо всякие хитрости к Москве и корм и подводы им дати покаместа надобно. Также и ис черкасских полков всяких полонеников²⁰⁰ русских людей и иноземцов (Л. 27) и татар велети отпустить²⁰¹, не задержав.

А великого государя нашего его царьсково величества бояром и всему Московскому государству полских и литовских полоняников пана Миколая Струса, старосту Хмелнитцкого, пана Будила²⁰², хоружего, и пана Стравинского, и Харлинского, и Калиновского и иных всех полоняников полских и литовских людей и иноземцов и татар, которые в городех, отпустить в Польшу и в Литву. И поставити их на тот же срок месяца февраля 15-го дня нынешнего 127-го году на рубеже меж Дорогобу- (Л. 27 об.) -жа и Вязмы.

А которые полские и литовские полоняники в Москве оприч Струса и его товарищей, и тех всех полоняников отпустить тотчас, как доброе дело мы, великие послы, совершим и закрепим. И никого полоняников на обе стороны не утаити и не задержати – всех на обе стороны волно отпустить²⁰³ и корм и подводы до коих мест пригож²⁰⁴ дати.

¹⁹² 37 – отымать.

¹⁹³ 37 – отпустить.

¹⁹⁴ 37 – полонеников.

¹⁹⁵ 37 – Сергия.

¹⁹⁶ 35 и 37 – будет.

¹⁹⁷ 37 – отпустить.

¹⁹⁸ 37 – нынешнего.

¹⁹⁹ 37 – отпустить.

²⁰⁰ 37 – полоняников.

²⁰¹ 37 – отпустить.

²⁰² Испр. из: Будило.

²⁰³ 37 – отпустить.

²⁰⁴ 37 – пригоже.

Также и²⁰⁵ паном раде Коруны Полские и Великого княжства Литовского отдати боярина князя Ивана Ивановича Шуйского, да князя Юрья Трубецкого з женою (Л. 28) и з детми, будет сами похотят, да и всех московских людей, которые съехали в безгосударное время, а похотят ехати в Московское государство – отпустить²⁰⁶.

Также паны рада и великие послы Коруны Полские и Великого княжства Литовского князь Адам Новодворской, бискуп Каменецкий, Костян(т)ин²⁰⁷ Станиславович Плихта, каштелян Сухачевский, Лев Иванович Сопега, канцлер Великого княжства Литовского, Александр²⁰⁸ Иванович Корвин Кгасевской, референдарь и писарь Великого княжства Литовского, Якуб Сабезский²⁰⁹, воеводич Любелский, (Л. 28 об.) Ондрей Менчицкой с Курожван, обещались²¹⁰ и укрепили и утвердили душами своими и семи нашими перемирными грамотами, что в те перемирные лета королевичю Владиславу Жигимонтовичю великого государя нашего царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии самодержца его царского величества Московского²¹¹ государства не воевати и ратью на него не наступати, и наемных людей из ьных государств и запорожских черкас не посылати, и никакими умыслы Московского государства не доступати. А Коруны Полской и Великому княжству (Л. 29) Литовскому паном раде и всей Речи Посполитой наемных людей никаких королевичю из ьных государств на Московское государство не пропускати и самим ничем ему не вспомогати по сем перемирным договорным записям.

И то нынешнее перемирье²¹² во²¹³ всем цело и нерушимо с своей стороны крепко держати о всем по сем перемирным грамотам.

А как с обе стороны мы, великие послы, о тех о всех делех, о которых есмь договорили и в сех наших перемирных договорных записях написали крестным целованьем закрепим и записем с обе (Л. 29 об.) стороны розменимся²¹⁴ и королевичю Владиславу Жигимонтовичю и гетману Великого княжства Литовского Яну Карлу Хоткеевичю, воеводе Виленскому, и всем полковником и ротмистром, которые с ним, со всеми полскими и литовскими людми, и Чаплинского, и Лисовского полку и всяким воинским людем вытти²¹⁵ в свою землю, не мешкая. И запорожским черкасом Саадачному²¹⁶ и всем полковником со всеми запорожскими черкасы из великого государя нашего его царьского величества из Росийских государств (Л. 30) изо всех городов и мест и уездов велети вытти²¹⁷ в свою землю, не мешкая. А

²⁰⁵ 35 и 37 – нет.

²⁰⁶ 37 – отпустить.

²⁰⁷ 37 – Костянтин.

²⁰⁸ 37 – Александр.

²⁰⁹ 37 – Сабезской.

²¹⁰ 37 – обещались.

²¹¹ 35 – Московскаго.

²¹² Испр. из: перемирное.

²¹³ По смьтому.

²¹⁴ 37 – 2-я пол. слова – по смьтому.

²¹⁵ 37 – выти.

²¹⁶ 37 – Саадачному.

²¹⁷ 37 – выти.

идучи из великого государя нашего земли, Московского²¹⁸ государства ничем не зацеплять²¹⁹: к городом не приступать²²⁰ и не имать, и сел и деревень не жечь и не воевати, а людей всяких не побивати²²¹ и не грабити²²² и в полон не имати²²³ никакими мерами по сем нашим договорным перемирным записям. Также великого государя нашего царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии самодержца его царского величества Московского (Л. 30 об.) государства всяким людем Коруны Полские и Великого княжства Литовского ратных всяких людей и торговых и всяких людей на дороге, как пойдут назад в Литву, не побивать и в полон не имать и не грабить и шкоты им некоторые не чинить по сем нашим договорным записям.

А нам великого государя нашего его царского величества бояром и великим послом послати царского величества дворян великого государя нашего царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии его царского (Л. 31) величества с наказы и з грамоты тотчас и велети те все города, которых с повеленья великого государя нашего его царского величества и с совету его царского величества бояр и всего Великого Росийского государства мы, бояре и великие послы, поступились х Коруны Полской и к Великому княжству Литовскому отдати Коруны Полские и Великого княжства Литовского дворяном, которые будут для того присланы со всем с тем, что в сей записи выше сего описано, до приговорного сроку, которой²²⁴ выше сего описан. (Л. 31 об.) А людей, которых²²⁵ по сей перемирной записи приговорено ис тех городов отпустить²²⁶ и тех всех дворяном выпустити²²⁷ до того ж сроку Московского государства в города, где кому ближе со всеми их животы, что у кого есть. Да и станом и волостям тех городов в уездах роспись дати²²⁸ им литовским дворяном за своими руками вправду безо всякие хитрости и оману, а с ними в том росписатца, взяти у них письмо за их же дворянскими руками.

Так же и дворяном Коруны Полские и Великого княжства Литовского (Л. 32) ис тех изо всех городов великого государя нашего царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии самодержца его царского величества людей духовного чину и церковной²²⁹ причет и воевод и приказных и всяких служилых людей отпустить. А гостей и торговых людей, которые похотят в великого государя нашего его царского величества сторону, потому же²³⁰ отпустить великого государя нашего его царского величества Московского государства в города, где кому (Л. 32 об.) ближе со всеми их животы, что у кого есть безо всякие зацепки и хитрости по сей перемирной записи. И на дороге над ними хитрости никакие и грабежу не

²¹⁸ 35 – *Московского*.

²¹⁹ 37 – *зацепляти*.

²²⁰ 37 – *приступати*.

²²¹ 37 – *побивать*.

²²² 37 – *грабить*.

²²³ 37 – *имать*.

²²⁴ Над строкой другим поч..

²²⁵ 37 – испр. из: *которые*.

²²⁶ 37 – *отпустить*.

²²⁷ 37 – *выпустить*.

²²⁸ 37 – *дать*.

²²⁹ 37 – испр. б. св. черн. из: *церковной*.

²³⁰ 37 – *ж*.

учинити. И взяти те города великого государя нашего его царского величества у дворян, которые будут для того посланы с нарядом и со всякими пушечными запасы и с посадскими людьми и с уездными с пашенными крестьяны, оприч гостей и торговых людей, которые похотят в великого государя нашего его царского величества сторону. А которые (Л. 33) гости и торговые люди похотят в великого государя нашего сторону, и тех не неволить и отпустить добровольно безо всякие зацепки. И в уездах тех городов станом и волостям взяти царского величества у²³¹ дворян росписи за их дворянскими руками и в том с ними росписатца – дати им против того письмо за своими руками и розъехатца с ними смирно безо всякие зацепки и хитрости над ними никакие не чинити²³² по сей перемирной записи.

На том на всем мы великого государя нашего царя и великого князя Михаила Федоровича (Л. 33 об.) всеа Русии самодержца его царского величества бояр и всего его царского величества Российского государства великие послы, его царского величества мы, бояре – (яз),²³³ боярин и наместник²³⁴ Псковской Федор Иванович Шереметев, (яз),²³⁵ боярин и наместник²³⁶ Суздальской князь Данило Иванович Мезецкой²³⁷, яз, царского величества околничей и наместник²³⁸ Колужской Ортемей Васильевич Измайлов, мы, царского величества диаки, Иван Иванов сын Болотников, да Матвей Сомов, Коруны Полские и Вели- (Л. 34) -кого княжства Литовского с паны радою и великими послы со князем Адамом Новодворским, бискупом Каменецким, с Костянтином Станиславовичем Плихтою, каштеляном Сухачевским, со Львом Ивановичем Сопегою, канцлером Великого княжства Литовского, с Олександром Ивановичем Корвиным Кгасевским, референдарем и писарем Великого княжства Литовского, с Якубом Сабезским, воеводичем Любелским²³⁹, с Ондреем Менчитцким²⁴⁰ с Курожван, о мирном (Л. 34 об.) постановенья договор учинили и записи договорные перемирные подписали²⁴¹. А для болшого утверженья к сем договорным перемирным записям печатаньем меж себя закрепили и записи розменились на том на всем, что инако мимо сех наших договорных перемирных записей меж великого государя нашего царя и великого князя Михаила Федоровича всеа Русии самодержца²⁴² (Л. 35) его царского величества Великими Российскими государствы и меж Коруною Полскою²⁴³ и Великим княжеством Литовским тем делом никако не быти.

²³¹ Вписано в строку б. темн. чернилами, б. мелк. поч.

²³² 37 – *учинить*.

²³³ В ркп. пропущено, вероятно, по ошибке писца, восстановлено по формуляру.

²³⁴ 37 – ~~наместник~~.

²³⁵ В ркп. пропущено, вероятно, по ошибке писца, восстановлено по формуляру.

²³⁶ 37 – *наместник*.

²³⁷ 35 – *Мезецкой*.

²³⁸ 37 – *наместник*.

²³⁹ 37 – в ркп. ошибка: *Любевским*.

²⁴⁰ Испр. из: *Менчитцкого*.

²⁴¹ 37 – *пописали*.

²⁴² Далее вымарано: *его*.

²⁴³ 37 – далее вымарано продублированное: *Полскою*.

Писан на нашем посолском съезде меж Живоначалные Троицы Сергиева монастыря и деревни Сватковы по Углетцкой дороге в троецкой деревне Деулине лета от создания²⁴⁴ Миру 7127-го декабря месяца 1-го дня²⁴⁵.

2.

(Л. 36) Божию милостию наяснейшаго и великого государя Жигимонта Третьего²⁴⁶, короля Полского и великого князя Литовского, Руского, Прусского, Жемойтцкого, Мазовецкого, Киевского, Волынского, Подолского, Смоленского, Подляшского²⁴⁷, Лифлянского, Естонского и иных и дедичного короля Швецкого, Кгоцкого²⁴⁸, Вандалского, княжати Финлянского и иных мы, рада и врядни-ки²⁴⁹ ево королевские милости, а на сесь час великие послы от его королевской милости государя нашего милостиваго²⁵⁰ и от братьи нашей их милости панов рад духовных и свецких (Л. 36 об.) и от всее Речи Посполитые – Корыны Полские и Великого княжства Литовского с сейму валного²⁵¹ Варшавского за²⁵² мощью зуполною²⁵³ при сыне его королевское²⁵⁴ милости при великом государе королевиче²⁵⁵ Владиславе²⁵⁶ Жигимонтовиче²⁵⁷ в Московское государство высланные князь Адам Новодворский²⁵⁸, бискуп Каменецкий, Костентин Плихта, коштелян²⁵⁹ Сухачевский, староста Кгостынский и Нешевский, Лев Сопега, канцлер Великого княжства Литовского, староста Берестейский²⁶⁰ и Могилевский, Александро Корвин²⁶¹ Кгасевский, референдарь (Л. 37) и писарь Великого княжства Литовского, староста Велижский, Пунский, Свислотцкий и Купижский, Якуб Сабезский, воеводич Любелский²⁶², Ондрей Менчицкий²⁶³ с Курожван, съезжалися²⁶⁴ есмо первое – под столицю²⁶⁵ Государства Московского под Москвою над речкою

²⁴⁴ 37 – сздания.

²⁴⁵ Далее следует чистый Л. 35 об., а за ним – 2 чистых нумерованных листа.

²⁴⁶ Испр. из: *Трего*.

²⁴⁷ 37 – *Подляжского*.

²⁴⁸ 37 – *Кгоцкого*.

²⁴⁹ -я по исправленному.

²⁵⁰ 37 – *милостивого*.

²⁵¹ 37 – испр. б. св. черн. из: *волного*.

²⁵² 36 и 35 – по вычищенному месту.

²⁵³ 37 – испр. из: *заполною*.

²⁵⁴ 37 – *королевской*.

²⁵⁵ 37 – по смытому в конце строки и по правому внутреннему полю другими поч. и чернилами.

²⁵⁶ 36 – на правом внутреннем поле б. светлыми чернилами, б. мелким поч.; 37 – *Вла-* – на левом внешнем поле другими поч. и чернилами.

²⁵⁷ Над строкой б. светлыми чернилами, б. мелким поч.

²⁵⁸ 37 – *Новодворской*.

²⁵⁹ 37 – *каштелян*.

²⁶⁰ 37 – испр. из: *Берестиский*.

²⁶¹ В ркп. ошибка писца, читается: *Кордин*.

²⁶² 37 – *Любелской*.

²⁶³ 37 – *Менчицкий*.

²⁶⁴ 37 – *съезжалися*.

²⁶⁵ 37 – *сталицею*.

Пресною по дорозе²⁶⁶ Волоцкой²⁶⁷; и на другой стороне Москвы по дорозе Троецкой²⁶⁸; а потом меж Живоначальные Троицы Сергиева монастыря и деревни Сваткова по Углетцкой²⁶⁹ дороге в троецкой (*Л. 37 об.*) деревне в Деулине з Великого государства Московского великими послы з боярином и наместником Псковским Федором Ивановичем Шереметевым, з боярином и наместником Суздальским князем Данилом Ивановичем Мезецким, с околничим и наместником Колужским Ортемьем Васильевичем Измайловым да з дьяки Иваном Ивановым сыном Болотниковым²⁷⁰ и Матвеем Сомовым. И говорили есмо з ними про великого²⁷¹ государя королевича Вла- (*Л. 38*) -дислава Жигимонтовича по договору и крестному целованью бояр и²⁷² всех чинов людей Московского государства з ясневелможным паном Станиславом Желковским на он час воеводою Киевским, а теперешним канцлером и гетманом великим Коруны Полские да притом о вечном докончанью, о любви и братстве меже²⁷³ тыми обоими великими народы – меж Коруною Полскою²⁷⁴ и Великим княжеством Литовским и меж великими государствами Московскими²⁷⁵.

А²⁷⁶ вели- (*Л. 38 об.*) -кие²⁷⁷ послы Московского государства боярин и наместник²⁷⁸ Псковской Федор Иванович Шереметев, боярин и наместник²⁷⁹ Суздальской князь Данило Иванович Мезецкой²⁸⁰, околничей и наместник²⁸¹ Колужской Ортемей Васильевич Измайлов, да дьяки Иван Иванов сын Болотников да Матвей Сомов о государю королевичю его милости Владиславе, называючи то минущем²⁸² делом, мовити и становити с нами²⁸³ не хотели, за чем (*Л. 39*) мы тое дело на суд Божий и на Его волю святую положили есмо и вечное докончанье промеж народу нашего полского и литовского и промеж московского не сталося²⁸⁴.

А потом говорили есмо з ними о давнозашлых²⁸⁵ делех о городех и о землях, от Коруны Полские и Великого княжства Литовского к Московскому государству розными часы побранных, чтоб их назад х Коруне Полской и к Великому княжеству Литовскому (*Л. 39 об.*) привернути. И о полонениках полских и литовских людех

²⁶⁶ 37 – -ро- – над строкой б. мелк. поч.

²⁶⁷ 35 – Волоцкой.

²⁶⁸ 35 – Троецкой.

²⁶⁹ 35 – Углетцкой.

²⁷⁰ 37 – испр. из: Болотникова.

²⁷¹ -ко- вписано в строку б. серыми черн. и б. мелк. поч.

²⁷² 37 – вписано в строку позже.

²⁷³ 37 – межи.

²⁷⁴ Испр. из: Поской.

²⁷⁵ По смьтому.

²⁷⁶ 37 – по исправленному.

²⁷⁷ По смьтому.

²⁷⁸ 37 – наместник.

²⁷⁹ 37 – наместник.

²⁸⁰ 37 – Мезецкой.

²⁸¹ 37 – наместник.

²⁸² 37 – минуцим.

²⁸³ н- поверх т-.

²⁸⁴ 37 – сталосе.

²⁸⁵ 35 и 36 – испр. из: давнозапрошлых– посредством вымарывания 3-х лишних литер.

духовных и светцких, которые поиманы на Москве и в городех – о пане²⁸⁶ Миколае²⁸⁷ Струсе, старосте Хмелницком²⁸⁸ и Любецком, пану Будилу, хорунжем²⁸⁹, пану Стравинском²⁹⁰, пану Харлинском²⁹¹, пану Калиновском с товарищи и о всех полских и литовских людех, якова колвек стану где ни взят, чтоб их всех в Полшу и в Литву отпустить, никого не заде- (Л. 40) -рживаючи. А Московского государства бояре и великие послы говорили с нами о тых делех, которые будто учинились²⁹² преж²⁹³ сево²⁹⁴ Московскому государству от его королевские милости и от его полских и литовских людей и о городех, которые побрали полские и литовские люди, и тые б дела на всякое добро привести и города все побранные отдати к Московскому государству.

Также бы и образ Николы Чюдотворца, взятый в Можайску, отдати²⁹⁵.

И послов (Л. 40 об.) бы московских²⁹⁶ митрополита Филарета Ростовского и Ярославского да боярина князя Василья Васильевича Голицына и дьяка Томила Луговского и дворян со²⁹⁷ всеми людми, которые с ними, и смоленской полон архиепискупа Сергия и боярина Михаила Борисовича Шеина з женою и з детми и всех полоняников, где хто ни взят, сыскавши, в Московское государство отпустить. Да бояре ж и великие послы Московского государства (Л. 41) говорили с нами меж его королевские милости государя нашего милостиваго и меж нынешнего их государя Михаила Федоровича, которого оне²⁹⁸ ныне²⁹⁹ великим государем Московским у себя менуют, о дружбе и о любви и о докончанье. Да и то не сталось.

А приговорили есмо мы, обои великие³⁰⁰ послы, меж великих государств Коруны Полские и Великого княжства Литовского и меж Великим государством Московским перемирья на четырнатцать лет (Л. 41 об.) и³⁰¹ на шесть месяц, по старым святцам з лета от создания Миру 7127-го от 25-го числа месяца декабря до лета 7141-го по 25 день месяца июня, а по новому римскому³⁰² колендарю³⁰³ лета от Рожества Христова 1619-го году от третьяго³⁰⁴ дни месяца генваря до лета 1633-го году по 3 день месяца июля.

²⁸⁶ -е испр. на -ѣ

²⁸⁷ 37 – Миколаю.

²⁸⁸ Испр. из: Хмелевском.

²⁸⁹ 37 – испр. из: хорунжему.

²⁹⁰ 37 – испр. из: Стравинскому.

²⁹¹ 37 – испр. из: Харлинскому.

²⁹² 37 – учинилися.

²⁹³ 37 – преж.

²⁹⁴ 37 – сего.

²⁹⁵ 37 – отдать.

²⁹⁶ -и- поверх исправленного.

²⁹⁷ На правом внутреннем поле б. серыми черн.

²⁹⁸ 37 – они.

²⁹⁹ На внешнем правом поле б. рыжими черн.

³⁰⁰ 35 – -ки- над строкой позже.

³⁰¹ 37 – вписано в строку б. св. черн.

³⁰² По смьтому.

³⁰³ 36 – испр. из: колендарю; 37 – календарю.

³⁰⁴ 37 – третьяго.

А для доброго дела и покою крестьянского мы, рада и великие послы Коруны Полские и Великого кня- (Л. 42) -жства Литовского, князь Адам Новодворский³⁰⁵, бискуп Каменецкий³⁰⁶, Костянтин Плихта, каштелян Сухачевский, Лев Сопега, канцлер Великого княжства Литовского с товарищи з росказанья его королевской³⁰⁷ милости государя нашего милостиваго и за порученьем и мочью³⁰⁸ от всех их милости панов рад³⁰⁹ духовных и светцких и всее Речи Посполитые – Коруны Полские и Великого княжства Литовского поступились есмо Московскому (Л. 42 об.) государству от людей его королевской милости отысканных городов: города Вязмы з волостями, города Козелска с волостями, города Мещоска³¹⁰ с волостями, города Мосалска с волостями³¹¹, да села Борисова, что в Можайском уезде, которые все городы со всеми их уезды с путми и с волостми, как к ним истари³¹² потягло Коруны Полские и Великого княжства Литовского нам, паном раде и великим послом отдать к Мо- (Л. 43) -сковскому государству и очистить до срока до 25-го дня месяца февраля блископришлого³¹³ году 1619-го з людми, з нарядом и со всякими пушечными запасы, с чем взяты. А Московского государства бояре и великие послы боярин и наместник³¹⁴ Псковской Федор Иванович Шереметев, боярин и наместник³¹⁵ Суздальской князь Данило Иванович Мезетцкой, околничей и наместник³¹⁶ Колужской Ортемей Васильевич Измайлов с товары- (Л. 43 об.) -щи с повеленья нынешнего государя своего Михаила Федоровича, которого³¹⁷ оне ныне великим государем Московским у себя менуют, и с³¹⁸ совету всех бояр, и околничих, и дворян, и дьяков думных, и столников, и стряпчих, и жилцов, и дворян из городов, и приказных людей, и всяких чинов Московского государства отступили³¹⁹ в нашу сторону городов и земель: города Смоленска с уездом и с волостми, города Белые с уездом и с волостми, (Л. 44) города Дорогобужа с уездом и с волостми, города Рословля с волостми³²⁰, которые через войска его королевские милости у Московского государства отысканы, а к тому уступили нам теперь вновь: городища Монастыревского – тож и Моромска с волостми, города Чернигова с волостми, города Стародуба с волостми, города Поповы Горы с волостми, города Новагородка Северского с волостми, города³²¹ Почепа с волостми, города (Л. 44 об.) Трубческа с волостми, города Серпейска с волостми, города Невля с волост-

³⁰⁵ 37 – испр. из: *Новодворской*.

³⁰⁶ 37 – испр. из: *Каменецкой*.

³⁰⁷ 37 – *королевские*.

³⁰⁸ Испр. из: *молью (?)*.

³⁰⁹ Испр. из: *ряд*.

³¹⁰ 37 – *Мещеска*.

³¹¹ Испр. из: *волосми*.

³¹² 37 – *изстари*.

³¹³ 37 – *блископришлого*.

³¹⁴ 37 – *намесник*.

³¹⁵ 37 – *намесник*.

³¹⁶ 37 – *намесник*.

³¹⁷ 37 – по смытому.

³¹⁸ 37 – з.

³¹⁹ 37 – испр. по смытому вместо: *отпустили*.

³²⁰ Испр. из: *волосми*.

³²¹ По смытому.

ми, города Себежа с уездом и с волостми, города Красного с волостми, да волости Велижской и с тем, что к той волости истари потягло. И тые все города со всеми их уезды, с путми и с волостми, как к ним истари потягло, Московского государства бояром и великим послом и всех чинов людем через своих московских дворян отдати³²² к великим (Л. 45) государствам х Коруне Полской и Великому княжству Литовскому, дворяном, которых для того мы, рада³²³ и великие послы Коруня Полские и Великому княжству Литовского, пошлем и очистить надале до³²⁴ того ж сроку до 25-го дня месяца февраля близкопришлого³²⁵ году от Рожества Христова 1619-го. А отдати те все города, которых ещо мы не держим, с наряды и со всеми пушечными запасы, что на городах есть, и посады и уезды (Л. 45 об.) и села и волости со всеми уездными и волостными³²⁶ пашенными³²⁷ крестьяны и с посадскими людами опричь толко гостей и торговых людей. А гостем и торговым людем в тех во всех городех воля³²⁸ дати³²⁹ – хто в которую сторону похочет. А архиморитов³³⁰ и игуменов и весь духовный чин – и попов, и дьяконов, и всякой церковной причет, – и Московского³³¹ государства воевод, и приказных людей, и дворян, и детей боярских, и стрелцов, и казаков, и пушкарей (Л. 46) и затинщиков и всяких служилых людей изо всех тых городов выпустити Московского государства в города, где кому ближе со всеми их животы, что у кого есть, безо всякие зацепки и хитрости по сей перемирной записи, и на дороге над ними³³² хитрости *никакие и грабежю³³³ не учинити. А выпустити тех всех людей до того ж сроку, которой выше сего писан. А после отдачи городов в тые перемирные лета (Л. 46 об.) обоим великим государствам³³⁴ Коруне Полской и Великому княжству Литовскому также и Великому государству Московскому меж себя ссылатися о далшом успокоенью и о вечном доканчанью³³⁵. Да в те ж перемирные лета меж тых обоих великих государств на обе стороны³³⁶ рати и войне не быти, и великому государю нашему королю, его милости Жигимонту так же великим государствам его королевской милости Коруне Полской и Великому княжству Литовскому всяких станов людем всякими воинскими (Л. 47) людами Московского³³⁷ государства в те перемирные лета земель, городов и волостей не воевати и не зацепляти ничем Московские земли всее; и Новагорода Великого и всех новгородцких пригородов и новгородцких волостей

³²² 37 – испр. из: *отдать*.

³²³ 36 и 37 - в ркп. пропуск, д.б.: *паны рада*.

³²⁴ 37 – *да*.

³²⁵ 36 – испр. из: *близкопрошлого*; 35 – *близкопришлого* – испр. из: *близкопрошлого*.

³²⁶ По смьгому.

³²⁷ 37 – испр. из: *пушечными*.

³²⁸ 37 – над строкой, другим поч. б. св. черн.

³²⁹ 37 – далее б. св. черн. вымарано: *воля*.

³³⁰ 37 – *архимаритов*, – испр. из: *орхимаритов*.

³³¹ 36 – *-вско-* над строкой б. мелк. поч.; 37 – *Московсково*.

³³² В ркп. ошибка: *нами*.

³³³ По смьгому.

³³⁴ 37 – по смьгому.

³³⁵ 37 – *докончанью*.

³³⁶ *-ны* – над строкой другими поч. и чернилами.

³³⁷ 37 – *Московсково*.

и все Новгородские³³⁸ земли; города Пскова и псковских пригородов – Опочки³³⁹, Острова, Вельи, Вороноча, Изборска, Гдова, Кобылья, Врева, Выбора, Дубкова³⁴⁰, Вышегорода, Володимерца и волостей псковских и Псковские земли (Л. 47 об.) все, города Твери и Тверские земли все³⁴¹, города Переяславля³⁴² Резанского и Резанские земли все, города Пронска и Пронские земли все, города Рылска с волостми, города Путивля з волостми, города Болхова с волостми, города Орла с волостми, города Белева с волостми, города Кром с волостми, города Курска³⁴³ с волостми, города Белагорода с волостми, города Волуйки с волостми, города Оскола с волостми, города Борисова с волостми, города (Л. 48) Ельца с уездом и с волостми, города Радогоща с волостми, *города Карачева с волостми³⁴⁴, да волостей Сомовской, Камаришской³⁴⁵, Хотимля, Сновска, Харобора, Мглина, Дракова, города Мосалска с волостми, города Брянска с уездом и с волостми, и волостей – Соловьевич, Прикладней, Пацъни, Федоровского, Асовика, Копынич, Сухоря³⁴⁶, Всеслава, Ворожня, Жеръни, города Мценска с волостми и городища Дмитровца и новых (Л. 48 об.) городов – города Ливен, города Воронежа, города Мещоска³⁴⁷ с волостми, города Опакова с волостми, и волостей – Залидова, Недоходова, Бышкович, Лычина, города Вязмы и волостей вяземских всех, что к Вязме потягло, города Можайска с уездом и с волостми, города Лук Великих и волостей луцких³⁴⁸ – Долыси, Березая, Усвая, Ловца, Весны, Болога, города Холма и волостей холмских – Велил, и Лопасниц, и Буйца, города Заволочья – тож (Л. 49) и Ржевы³⁴⁹ Пустые, и ржевских волостей, города Торопца и всех торопетцких волостей, города Ржевы Володимеровы, города Старицы, города Осташкова, города Зубцова.

А рубежем³⁵⁰ быти всех городов по старым рубежем³⁵¹. А Торопцу и всем торопетцким волостям и ноугородцким землям и волостям – городу Лукам Великим, и городу Ржеве, и городу Острю, и городу Заволочью, и волостям – Долысе, Березаю, и городу Усваю, (Л. 49 об.) Ловцу, Весне, Бологу, и городу Холму и холмским волостям Велиле, и Лопасницам, и Бойцу и иным волостям всей Земле Ноугородцкой с Литовскою землею – и с Полочаны, и с³⁵² Видбляны, и с Велижаны, и с Усвятом, и з Белою, и с Невлем, и с³⁵³ Себежем земле³⁵⁴ и воде рубежи – по старым рубежам. И великим государствам Коруне Полской и Великому княжству

³³⁸ 37 – Новгородские.

³³⁹ 36 – -и – по исправленному; 37 – испр. б. св. поч. из: Опочка.

³⁴⁰ 37 – в ркп. ошибка: Дуркова.

³⁴¹ 36, 35 и 37 – над строкой другими поч. и черн.

³⁴² Испр. из: Переяславля.

³⁴³ 36 – испр. из: Круска; 37 – испр. из: Пурска.

³⁴⁴ 37 – над строкой, другими поч. и чернилами.

³⁴⁵ Испр. из: Камаришской.

³⁴⁶ 37 – Сухаря.

³⁴⁷ 37 – Мещеска.

³⁴⁸ 37 – луцких.

³⁴⁹ -ы испр. жирно другими чернилами.

³⁵⁰ 37 – рубежом.

³⁵¹ 37 – рубежом.

³⁵² 35 – в ркп. по ошибке писца написаны 2 буквы с – с Свидбляны.

³⁵³ 37 – з.

³⁵⁴ 37 – испр. из: земли.

Литовскому в те Московского государства в города, и в земли, и в угоды потому ж не вступатись и не воевати и ни- (Л. 50) -чем не зацепляти и городов и земель не заседати и новых городов не ставити до того перемирного сроку. А особливе мы, паны рада и великие послы Коруны Полские и Великого княжства Литовского князь Адам Новодворский³⁵⁵, бискуп Каменецкий, Костентин Плихта, каштелян³⁵⁶ Сухачевский, Лев Сопега, канцлер Великого княжства Литовского с товарищи обещуем и утвержаем за наяснейшаго³⁵⁷ и великого государя своего (Л. 50 об.) Жигимонта, короля, что ему, государю, всех тых городов и волостей Московского государства, и³⁵⁸ в сей перемирной³⁵⁹ выше сево³⁶⁰ описаных не воевати и не вступатися³⁶¹ ничем в тые перемирные лета и тое наше перемирье³⁶² постановеное крепко и непорушно держати до урочных лет.

А Московского государства нынешнему государю Михаилу (Л. 51) Федоровичю, которого оне ныне великим государем Московским у себя менуют, и бояром и околничим и дворяном и дьяком думным, и всяких чинов людям в тые перемирные лета великих государств Коруны Полские и Великого княжства Литовского всих земель, городов и волостей не воевати (Л. 51 об.) и не зацепляти ничем, и тех городов, которых мы отыскали, и которых Московского государства великие послы в нашу сторону отступилися: города Смоленска с путми и с волостми, что к нему тянет и волостей – Еленского³⁶³ стану, Еловца, Болваниц, Лазаревщины, Пустоселья, Рамановского, Копоткович, Молохвы всея, что к ней потягло³⁶⁴, и Петровского (Л. 52) держанья Кутева, и Зверович, Дубровенского пути, Катъни³⁶⁵, Каспли³⁶⁶, Поречья³⁶⁷, Руды, Щучья³⁶⁸ и тех деревень и волостей, что были за служилыми людьми и за архиепискупом и за монастырями – за Печерским, за Троетцким, за Духовским, за Спаским, и за Борисоглебским, которые в Смоленском уезде; города Белые с воло- (Л. 52 об.) -стми и тех волостей, которые были за служилыми людьми и иных всех волостей³⁶⁹, лесов, вод, которые изстари к Белой потягли, города Дорогобужа и волостей дорогобужских, что к нему изстари³⁷⁰ потягло, города Невля и волостей невелских, города Себежа и волостей себежских, города Красного и волостей, города Черни- (Л. 53) -гова и волостей, города Манастыревска – тоже и Моромска, с волостми, города Стародуба с волостми, города Новагородка Северского с волостми, города Поповы Горы с волостми, и волостей – Залесья, Ба-

³⁵⁵ 37 – Новодворской.

³⁵⁶ 35 – испр. из: коштелян.

³⁵⁷ 37 – наяснейшего.

³⁵⁸ 37 – нет.

³⁵⁹ 36 и 37 – в ркп. пропущено, далее д. б.: грамоте.

³⁶⁰ 37 – сево.

³⁶¹ 37 – вступатись.

³⁶² Испр. из: перимирье.

³⁶³ 37 – испр. из: Елинского.

³⁶⁴ no – над строкой б. серыми черн.

³⁶⁵ Первоначально написали: Катъника, но потом -к- исправили на прописную К-.

³⁶⁶ Испр. из: Каспили.

³⁶⁷ 36 – Порья; 37 – испр. б. св. черн. из: Порья.

³⁶⁸ 35 – испр. из: Щукья.

³⁶⁹ По смьтому.

³⁷⁰ 37 – истари.

бич, Светилович, Голодна, Скарбович, Лапич, города Почеча с волостми, города Трубческа с волостми, города Рословля с волостми, (Л. 53 об.) города Серпейска с волостми, и Велижские волости все, что к ней изстари потягло.

Также Московскому государству не занимать и не вступатися ничем: города Киева с волостми, города Черкас с волостми, города³⁷¹ Житомира с волостми, города Овручья с волостми, города Любеча с волостми, города Гомья с волостми, и сел – Уваровичь, (Л. 54) Телешовичь, Теренич³⁷², Кошелева Лесу, Морозович, Липинич, Полешан, города Турова з волостми, города Мозыра з волостми и волостей: Бчича³⁷³, Брагина, города Речицы, города Горволя, города Стрешина, города Чечерска, города Пропойска, города Могилева з волостми, города Мстиславля з волостми, и волостей – Хотславичь, (Л. 54 об.) города Кричева с волостми³⁷⁴, города Дубровна с волостми, и волостей – Гор и Раманова, города Орши с волостми, города Витепска з волостми, города Сурожа и сурожских волостей, города Усвята з волостми, города Озерич з волостми, города Велижа с волостми, а земля Велижу по старым рубежам, (Л. 55) как было Витепской земле с Торопетцкою землею: Витепская земля з городом с Велижем и с волостью с Велижскою – к Витебску, а Торопетцкая земля опричь Велижские волости – к Торопцу, а Велижская волость по стародавным рубежам – к Велижу, по нынешнему договору; города Полоцка с пригороды; города (Л. 55 об.) Копья, города города Красново, города Улы, города Туровля, города Дрисы³⁷⁵, города Копца – тож и Дисна, города Козьян, города Ситны, города Нещерды, города Сокола, да Полотцково³⁷⁶ ж повету города Лукомля з волостми, города Белмаков з волостми, города Ушачи, города Лебедка, да полотцких волостей – Мошников, Непоротовичь, Вербило- (Л. 56) -вы слободы, Кубка, Вязна, Клина, Замошья, Исытца, Неведрея, городища Кречата, что на озере на Отулове на Кугони з волостми, города Друи з волостми³⁷⁷, города Икажна з волостми.

Также Московскому государству не воевати и не зацепляти ничем в те перемирные лета Курляньские земли все и городов в земле Лифлянской: города Риги Большой, города (Л. 56 об.) Риги Малой, города Доленя, города Керколма, города Коконгавзу, города Скровна, города Ленварда, города Крузборха, города Ишкеля, города Родопожа, города Дынаментга, города Инеся, трех городов – Кремона – тож и Турайна, Трейдана, Зеиволда, города Сонцеля, города Нитова, города Юренцборха, города Нарбея, города Розенбека, города Розеня, города Лемзеля, города Мойна, города Летепера, города Кеси³⁷⁸, города (Л. 57) Ерли, города Невгина, города Пиболды³⁷⁹, города Скуина, города Сербеня, города Смитгы-

³⁷¹ -рода – над строкой другими поч. и чернилами.

³⁷² 36 и 35 – испр. из: Теренич.

³⁷³ 36 – первая буква была исправлена, прежняя не читается; 35 – Пчича – первая буква была исправлена, прежняя не читается.

³⁷⁴ Под словом угадываются следы смытой -с.

³⁷⁵ Окончание слова – по смыткому.

³⁷⁶ 35 – Поколоцково – ошибка.

³⁷⁷ 35 – продублировано на следующем листе (л. 59) и вымарано.

³⁷⁸ 36 – -и – по исправленному б. серыми чернилами; 35 – испр. из: Кески.

³⁷⁹ 35 – Пибалды – испр. из: Пиболды.

на³⁸⁰, города Борзуна, города Чествина, города Треиката, города Ровного, города Левдуна, городища Голбина, города Резицы, города Лужи, города Влеха, города Володимерца, города Глицина³⁸¹, города Плетенберха, города Алыста, города Векеля, города Векеря, города Новагородка Ливонского, города Керепети, города Говьи, Курслова, города Юрьева, Мукова, Риндега, Ринголя, Конгота, Ковлетя, Лаюса³⁸², Борхонма, Полчева, Пайды, Вильяна, Таркуса³⁸³, (Л. 57 об.) Пернова³⁸⁴ Старово, Пернова³⁸⁵ Нового.

А рубежем быти всех тех городов по старым рубежем. И в тыя городаы и в земли не вступатися, и не воевати, и городов не заседати, и новых городов за рубежем не ставити до того перемирного сроку. А особливе бояре и великие послы Государства Московского боярин и наместник Псковской Федор Иванович Шереметев, боярин и наместник Суздальской князь Данила Иванович Мезецкой, околничей и наместник Колужской Ортемей Васильевич Измайлов с товарищи варуют³⁸⁶, обещуют и упе- (Л. 58) -вняют³⁸⁷ за нынешнего государя своего Михаила Федоровича, которого они ныне великим государем Московским у себя менуют, что ему всех тых городов Коруны Полские и Великого княжства Литовского, и тех городов всех отысканных и топерешним договором к Полше и к Литве уступленных, и ливонских, и курлянских и всех иных вышепомяненных городов и волостей не воевати и не вступатись ничем в тые пере- (Л. 58 об.) -мирные лета. И тое наше³⁸⁸ перемирное постановенье³⁸⁹ мощно и непорушно держати до урочных лет.

А о рубежах и о спорных землях и о порубежных и обидных делех во всех местех слати великим государствам на обе стороны судей з obu сторон поровну по четыре человека, а з ними со всеми людей с стороны по пятидесят человек. А выслати тых судей меж Торопца и Велижа над рекою Двиною на усть (Л. 59) речки Маркомли на срок месяца июля 1-го дня лета от Рожества Христова 1619-го. И тым судьям, съехався и сыскав старожилщы прямые рубежи вправду с обе стороны, учинити рубеж промеж волостей велижских и торопецких. А учинивши там рубеж вправду, тем же судьям того ж году и того ж месяца июля 30-го дня выехать на Усвяцкий³⁹⁰ и Великолутцкий³⁹¹ на прямой рубеж, где будет пригож, и потому ж, (Л. 59 об.) сыскав старожилщы с обе стороны, учинити рубеж вправду меж волостей усвяцких и великолутцких³⁹².

Да и в ыные места, где будет надобе, и в который час надобе, в тые перемирные лета, сослався и приговоря срок и съехався, обоим судьям и, сыскав

³⁸⁰ -и- – поверх исправленного другими чернилами.

³⁸¹ 35 – первая буква вписана в строку теми же черн.

³⁸² 36 – испр. из: Ляса; 35 – -ю- испр. предположительно из -ѵ-.

³⁸³ 36 – испр. из: Тарнуса; 35 – Таркаса – испр. из: Тарвуса.

³⁸⁴ 35 – испр. из: Перново.

³⁸⁵ 35 – испр. из: Перново.

³⁸⁶ -т – над строкой б. серыми чернилами.

³⁸⁷ -я- испр. из -л-.

³⁸⁸ Над строкой над вымаранным: пере- более серыми чернилами.

³⁸⁹ -лове- – по смытому б. серыми чернилами, -ѵ- – по исправленному.

³⁹⁰ 37 – Усвяцкой.

³⁹¹ 37 – Великолутцкой.

³⁹² 37 – великолутцких.

старожилицы, вправду с обе стороны, учинити рубеж по старым рубежем³⁹³, и в обидных во всяких делех росправу учинити вправду. А войне (Л. 60) в тые перемирные годы на обе стороны не быти, рати, войны не всчинати и ничем не зацепляти³⁹⁴ и с обе стороны мест³⁹⁵ нигде не поседати, и городов новых не ставити, и в земли и во всякие угодыя с обеих сторон у тых городов и у волостей до того перемирного сроку не вступатись.

А в которых местех судьи³⁹⁶ с обе стороны в рубежах меж не учинят, и обоим великим государствам, обослався посланники и гонцы меж собя, сослати других судей панов рад и думных людей (Л. 60 об.) и о тых о спорных землях по сыску рубежи учинити, и то дело в рубежах довершити. А тыми делы перемирья не нарушивати и не розрывать.

А хто великим государствам Коруне Полской и Великому княжству Литовскому и всем³⁹⁷ землям³⁹⁸, которые х Коруне Полской и к Великому княжству Литовскому належат, недруг будет, того бояром и всяким чином Московского государства против Коруну Полские и Великого княжства Литовского в тые перемирные лета людми и казною не³⁹⁹ вспомогати⁴⁰⁰ по сей нашей (Л. 61) перемирной грамоте. Также, хто⁴⁰¹ бояром и всяким чином Государства Московского и всим землям, которые ко Государству Московскому належат, недруг будет, того паном радам и всей Речи Посполитой Коруну Полской и Великому княжству Литовскому в тые перемирные лета людми и казною не вспомогати по сей нашей перемирной грамоте.

А кого к паном радам и ко всей Речи Посполитой Коруну Полской и Великого княжства Литовского Московского государства бояре или вся земля великих послов, посланников или гонцов (Л. 61 об.) в тые перемирные лета о тых всех добрых делех пошлют, и тым московским великим послом, и посланником, и гонцом приехати к паном радам и ко всей Речи Посполитой и отъехать⁴⁰² назад доброволно безо всякие зацепки и задержанья. Также ково их милость панове рада или вся Речь Посполитая Коруну Полские и Великого княжства Литовского к Московского государства бояром или ко всей земле своих великих послов, и посланников, или⁴⁰³ гонцов о тых всех о добрых делех пошлют, (Л. 62) и тым Коруну⁴⁰⁴ Полские и Великого княжства Литовского великим послом, и посланником, или⁴⁰⁵ гонцом к бояром или ко всей земле Московского государства доброволно приехати и отъехать безо всякого задержанья и зацепки.

³⁹³ 37 – рубежам.

³⁹⁴ 35 – зацепляти – ошибка.

³⁹⁵ Далее вымарано: мест.

³⁹⁶ Далее вымарано: и.

³⁹⁷ 37 – испр. из: всей.

³⁹⁸ 37 – испр. из: земле.

³⁹⁹ Над строкой б. серыми чернилами.

⁴⁰⁰ 37 – вспомогати..

⁴⁰¹ 37 – кто.

⁴⁰² -ть – по исправленному.

⁴⁰³ 36 – испр. из: и – добавлением двух литер над строкой б. серыми черн. другим поч.; 35 – испр. из: и – добавлением двух литер над строкой теми же черн.

⁴⁰⁴ Над строкой б. серыми чернилами наж вымаранным: коры.

⁴⁰⁵ 35 – испр. из: и – добавлением двух литер над строкой теми же чернилами.

А купцом московским изо всех земель московских во вси земли Коруну Полские и Великого княжства Литовского приезжати⁴⁰⁶ со всяким товаром и торговати на всякий товар, а приезжати им и отъезжати доброволно безо всяких зацепок. А таможенные пошшины платити по старине, а над старые (Л. 62 об.) звычай⁴⁰⁷ никаких пошшин с купцов не брати. А Коруну Полские и Великого княжства Литовского купцом⁴⁰⁸ изо всех земель во вси московские земли оприч столного града⁴⁰⁹ Москвы приезжати со всяким товаром и торговати потому ж на всякий товар. А приехати им и отъехати доброволно безо всяких зацепок. А таможенные⁴¹⁰ пошшины имати по-прежнему, а лишних пошшин⁴¹¹ с торговых людей не имати.

А как по давному звычайу⁴¹² з московскими послы и посланники гости и торговые люди пойдут в Полшу и в Литву с каким (Л. 63) товаром нибуду, и в ту пору у гостей и у⁴¹³ купецких людей товаров не отнимати⁴¹⁴, а пропускати⁴¹⁵ их со всяким товаром через свои земли безо всяких зацепок. Также как с Коруну Полские⁴¹⁶ и Великого княжства Литовского с послы и с посланники гости и торговые люди пойдут в Московское государство с каким товаром нибуду, и в ту пору купцом полским и литовским и в столный град в Москву ехати и торговати – воля, и бояром у тех полских и литовских гостей и купцов товаров не отнимати, (Л. 63 об.) а пропускати их за⁴¹⁷ всяким товаром через Московского государства города безо всяких зацепок. Да и⁴¹⁸ таможенных пошшин при послех и посланникех гостем и купцом на обе стороны в Полше и в Литве и на Москве не платити по прежнему обычею.

А какова обида учинитца в те перемирные лета меж Коруну Полские и Великого княжства Литовского князей, и воевод, старостов, и наместников и всяких людей в землях, и в водах, и в ыных в каких обидных (Л. 64) делех, и тья князи, воеводы, старосты и наместники⁴¹⁹ и волостели украинные⁴²⁰, сослався, да тым обидным делом всяким управу учинят на обе стороны. А в каких обидных делех князи, воеводы и наместники⁴²¹ и волостели не учинят управы⁴²², и паном радам и бояром о том сослати судей. И они⁴²³, зъехався, да тым обидным делам всем управу учинят на обе стороны без хитрости, а данное, заемное, положеное, порученое⁴²⁴ отдати.

⁴⁰⁶ 37 – *-ати* – залито чернилами и клеем и заклеено в корешок, восстановлено по смыслу.

⁴⁰⁷ 37 – испр. из: *звычай*.

⁴⁰⁸ -к – по исправленному.

⁴⁰⁹ 37 – *города*.

⁴¹⁰ 37 – *таможные*.

⁴¹¹ 35 – *пошлих* – ошибка.

⁴¹² 37 – испр. подчисткой и б. св. черн. из: *обычаю*.

⁴¹³ 37 – *нет*.

⁴¹⁴ 37 – *отгымать*.

⁴¹⁵ 37 – *пропускать*.

⁴¹⁶ 37 – *Полской*.

⁴¹⁷ 37 – *зо*.

⁴¹⁸ Над строкой б. серыми чернилами.

⁴¹⁹ 37 – *наместники*.

⁴²⁰ 37 – *украиння*.

⁴²¹ 37 – *наместники*.

⁴²² 37 – испр. из: *управу*.

⁴²³ -ни – над строкой б. блеклыми чернилами.

⁴²⁴ 37 – *-це-* – над строкой другими поч. и чернилами.

А отойдут по сим⁴²⁵ перемирным грамотам меж великими государствы Коруюноу Полскою и Великим княжеством Литовским и меж Государствы Московскими (Л. 64 об.) урочные лета, и розмирье учинитца⁴²⁶, а в ту пору, которые московские послы, и посланники, и гонцы, или купцы прилучатца в Коруне Полской або у Великом княжестве Литовском, и паном радам и всей Речи Посполитой московских послов, и посланников, и гонцов, и купцов не порубати и животов⁴²⁷ их⁴²⁸ у них не отымати⁴²⁹, а пустити их всех доброволно зо⁴³⁰ всеми⁴³¹ их животы. А которые Коруны Полские и Великого княжства Литовского послы, и посланники, и гонцы, или купцы прилучатца в ту пору розмирную в московских землях, и бояром тых полских и литовских послов⁴³², посланников, и гонцов, и купцов так же не порубати (Л. 65) и животов⁴³³ их у них не отымати, а отпустить их всех доброволно зо всеми⁴³⁴ их животы.

А образ Николы Чюдотворца Можайского и Московского государства великих послов Филарета, митрополита Ростовского и Ярославского, да боярина князя Василья Васильевича Голицына, и дьяка Томила Лутовского, и дворян со всеми с теми⁴³⁵ людми, которые с ними, отпустить. И полоняников архиепискупа Смоленского Сергия⁴³⁶, естли он похочет, и боярина Михаила Борисовича Шеина з женою и з детми и всех иных полоняников, которые побраны по городом и во всяких местех потому ж отпустити⁴³⁷, не задерживаючи их милости (Л. 65 об.) паном радам в Московское государство и поставити их на рубежу меж Дорогобужа⁴³⁸ и Вязмы на срок месяца февраля 25-го дня блископришлого⁴³⁹ году 1619-го.

А которые вязни Московского государства в полону в Вязме, в Дорогобуже, на Белой, и на иных ближних городех, и в государских полках, и у полковников, и в которых-нибудь литовских полках, – тых всех полоняников⁴⁴⁰ русских людей, и иноземцов, и татар всех⁴⁴¹ тотчас отпустити⁴⁴² безо всякие хитрости к Москве и корм и подводы им (Л. 66) дати, покаместа надобно. Также Московского государства всяких полонеников русских и иноземцов и татар ис⁴⁴³ черкасских полков велети отпустити⁴⁴⁴, не задерживаючи⁴⁴⁵.

⁴²⁵ 37 – испр. б. св. черн. из: сем.

⁴²⁶ Испр. из: *очинитца*.

⁴²⁷ -тов – над строкой б. блеклыми чернилами.

⁴²⁸ 35 – испр. из: *животи* – посредством вписания над строкой дополнительных букв.

⁴²⁹ 37 – *отымать*.

⁴³⁰ Испр. б. серыми чернилами из: *за*.

⁴³¹ 36 – *-сими* – над строкой б. серыми чернилами над вымаранным: *-сякими*; 37 – *всякими*.

⁴³² 36 и 35 – над строкой др. черн. над вымаранным: *людей*.

⁴³³ -тов – над строкой б. блеклыми чернилами.

⁴³⁴ 37 – *всеми*.

⁴³⁵ 37 – *тыми* – испр. из: *тими*.

⁴³⁶ 37 – *Сергея*.

⁴³⁷ 37 – *отпустить*.

⁴³⁸ 37 – по смыслу и исправленному.

⁴³⁹ 36 и 35 – испр. из: *блископрошлого*; 37 – *близкопришлого*.

⁴⁴⁰ 37 – *полонеников*.

⁴⁴¹ 37 – испр. б. св. черн. из: *всех*.

⁴⁴² 37 – *отпустить*.

⁴⁴³ -с – над строкой более серыми чернилами

⁴⁴⁴ 37 – *отпустить*.

⁴⁴⁵ 37 – испр. из: *задержав* – посредством вписания над строкой недостающих букв др. черн..

А бояром и всему Московскому государству полских и литовских полонеников пана Миколая Струса, старосту Хмелнитцкого, пана Будила, хоружего, пана Стравинского, пана Харлинского, пана Калиновского и иных всех полонеников полских и литовских людей и иноземцов и татар, (Л. 66 об.) которые в городех в розных отпустить⁴⁴⁶ до Полши и Литвы и поставити их на тот же срок месяца февраля 25-го дня блископришлого⁴⁴⁷ году от Рождества Христова 1619-го на рубеже меж Дорогобужа и Вязмы.

А которые полские и литовские полоненики в Москве и в ближних городех оприч пана Струса и его товарищества⁴⁴⁸, тых всех полонеников отпустить тотчас, як доброе дело мы, великие послы скончим и утвердим⁴⁴⁹.

И никого полоне- (Л. 67) -ников на обе стороны не утайти и не задержати, всех⁴⁵⁰ на обе стороны волно отпустить⁴⁵¹ и корм и подводы, до которых мест пригоже, дати.

Так же их милостям паном радам Коруны Полские и Великого княжства Литовского отдати боярина князя Ивана Ивановича Шуйского, да князя Юрья Никитича Трубетцкого з женою и з детми, естли⁴⁵² они сами⁴⁵³ похочют; и всех московских людей, которые ныне (Л. 67 об.) при великом государе королевиче Владиславе Жигимонтовичю, и которые в Литве, а похотят ехати⁴⁵⁴ в Московское государство – отпустить⁴⁵⁵.

То те ж мы, рада⁴⁵⁶ и великие послы Коруны Полские и Великого княжства Литовского князь Адам Новодворский, бискуп Каменецкой⁴⁵⁷, Костянтин Плихта, каштелян Сухачевский⁴⁵⁸, Лев Сапега, канцлер Великого княжства Литовского, Александр Корвин Кгосевский⁴⁵⁹, референдарь и писарь Великого (Л. 68) княжства Литовского, Якуб Сабезский⁴⁶⁰, воеводич Любелский⁴⁶¹, Ондрей Менчицкий⁴⁶² с Курожван, сею договорною записью нашу варуем и упевняем, что в тое премирное время⁴⁶³ великому государю королевичю его милости Владиславу Жигимонтовичю по гетмана корунного з бояры московскими договору и обчему крестному целованью Московского государства войною никакими людьми, ни черкасы не доступати и не воевати (Л. 68 об.) и тое теперешнее перемирье до часу

⁴⁴⁶ 37 – отпустить.

⁴⁴⁷ 36 и 35 – испр. из: блископрошлого.

⁴⁴⁸ 37 – товарищества – испр. б. св. черн. из: товарищества.

⁴⁴⁹ Испр. из: утвердим.

⁴⁵⁰ 37 – всех.

⁴⁵¹ 37 – отпустить.

⁴⁵² 37 – естли.

⁴⁵³ 37 – испр. из: сам.

⁴⁵⁴ 37 – ехати.

⁴⁵⁵ 37 – отпустить.

⁴⁵⁶ 36 и 37 – вероятно пропуск писца, д.б.: паны рада.

⁴⁵⁷ 36 – испр. из: Каменецкий; 37 – Каменецкий.

⁴⁵⁸ 37 – Сухачевской.

⁴⁵⁹ 37 – Кгосевской.

⁴⁶⁰ 37 – Сабезской.

⁴⁶¹ Испр. из: Любелские.

⁴⁶² 37 – Менчицкий.

⁴⁶³ 35 – над строкой.

застановенного вышеописанного⁴⁶⁴ во всем с⁴⁶⁵ своей стороны крепко здержати. А Коруне Полской и Великому княжству Литовскому паном раде и всей Речи Посполитой наемных людей никаких королевичю его милости Владиславу из ыных государств на Московское государство не пропускати и самим ничем ему государю не вспомогати по сем перемирным договорным записям, (Л. 69) и то нынешнее перемирье во всем цело и нерушимо с своей стороны крепко держати о всем по сем перемирным грамотам.

А як с обеих сторон мы, великие послы, о тых всих делех, о которых есмо договорили и в тых наших перемирных договорных записях написали, кресным целованьем удвердим⁴⁶⁶ и записми на обе стороны розменимся, тогда великому государю королевичю Владиславу Жигимонтовичю и его (Л. 69 об.) милости пану Яну Каролю⁴⁶⁷ Хоткевичю, воеводе Виленскому, гетману Великого княжства Литовского зо всеми полковники и ротмистры и со всеми полскими и литовскими людьми, и Чаплинского и Лисовского полку, и всяким военным людем – выйти в свою землю, не мешкая. И запорожским черкасом Саадачному и всем полковником со всеми запорожскими черкасы из Московского государства изо всех городов и мест (Л. 70) и уездов велети выти в свою землю, не мешкая.

А идучи из Московского государства оприч кормов ничем земли Московского государства⁴⁶⁸ и мест и уездов не зацепляти⁴⁶⁹ и к городом не приступати и не брати, сел и деревень не палити и не воевати, и людей всяких не побивати и не грабити и в полон не брати никакими мерами по сем нашим договорным записям.

Также Московского государства всяким людем (Л. 70 об.) его королевские милости ратных всяких во всех полках и купцов и всяких иных людей войсковых на дорозе нигде, коли назад до Полши и Литвы пойдут, не побивать и в полон не имать и животов у них не грабить и шкоты им некоторые не учинить никакими мерами по сем нашим договорным записям.

А Московского государства бояром и великим послом послати дворян нынешнего государя своего с наказы (Л. 71) и з грамоты тотчас, и велети те все города, которых бояре и великие послы поступилися⁴⁷⁰ х Коруне Полской и к Великому княжству Литовскому, отдати Коруны Полские и Великого княжства Литовского дворяном, которые будут от нас, панов рад и великих послов, для того присланы со всем с тем, что в сей записи выше сего⁴⁷¹ описано, до того договорного сроку, которой выше описан. А людей, которых по сей (Л. 71 об.) перемирной записи приговорено ис тех городов отпустить, и тех всех дворяном выпустити⁴⁷² до того же⁴⁷³ сроку в Московского государства города, где кому ближе, со всеми их

⁴⁶⁴ 37 – вышеописаного.

⁴⁶⁵ 37 – пропущено.

⁴⁶⁶ 37 – утвердим.

⁴⁶⁷ 37 – испр. из: Каролю.

⁴⁶⁸ 37 – далее вымарано продублированное: оприч кормов ничем земли Московского государства.

⁴⁶⁹ 36 – испр. из: зацепляти или зацепляти; 35 – зацепляти.

⁴⁷⁰ 37 – поступились.

⁴⁷¹ 37 – испр. б. св. черн. из: сег.

⁴⁷² 37 – выпустить.

⁴⁷³ 37 – ж.

животы, что у ково⁴⁷⁴ есть. Да и станом и волостям тех городов в уездех роспись правдивую безо всякие хитрости и оманы дати нашим литовским дворяном за своими руками. А с ними в том росписатца⁴⁷⁵ – взяти (Л. 72) у них письмо за их же дворянскими руками. Так же и дворяном Коруны Полские и Великого княжства Литовского ис тех изо всех городов Московского государства людей духовного чину, и церковной причет, и воевод, и приказных, и всяких служилых людей отпустить. Да гостей и торговых людей, которые похотят в московскую⁴⁷⁶ ж⁴⁷⁷ сторону, отпустить ж в Московского государства городы⁴⁷⁸, где кому ближе со всеми их животы, что у ково⁴⁷⁹ есть (Л. 72 об.) безо всякие зацепки и хитрости по сей перемирной записи. И на дороге над ними хитрости никакие и грабежу⁴⁸⁰ не учинити. И взяти те города в нашу сторону к Полше и к Литве у дворян, которые будут для того посланы, с нарядом и со всякими пушечными запасы и с посадческими людьми и с уездными с пашенными крестьяны опричь гостей и торговых людей, которые (Л. 73) похотят на московскую сторону. А в уездах тех городов станом и волостям взяти у дворян московских росписи за их дворянскими руками, и в том нашим дворяном с ними росписатца, – дати им против того письмо за своими руками и рязьехатца с ними смирно безо всякие зацепки, и хитрости⁴⁸¹ над ними никакие не учинити по сей перемирной записи.

На том на всем мы наяснейшаго (Л. 73 об.) и великого государя Жигимонта Третьего Божию милостию короля Полского и великого князя Литовского панове рада и великие послы ото всее Речи Посполитые – Коруны Полские и Великого княжства Литовского посланные – князь Адам Новодворской, бискуп Каменецкий⁴⁸², Костянтин Плихта, каштелян⁴⁸³ Сухачевский⁴⁸⁴, Лев Сопега⁴⁸⁵, канцлер Великого княжства Литовского, Александр Корвин Кгосевский⁴⁸⁶, референ- (Л. 74) *-дарь и писарь Великого княжства Литовского, Якуб⁴⁸⁷ Сабезжской, воеводич Любелской⁴⁸⁸, Ондрей Менчитцкой с Курожван, з Московского государства великими послы з боярином и наместником Псковским с Федором Ивановичем Шереметевым да з боярином и наместником Суздальским со князем Данилом Ивановичем Мезецким, с околичим и наместником Колужским с Ортемьем Васильевичем Измайловым да з дьяком с Иваном Ивановым сыном Болотниковым и Матвеем (Л. 74 об.) Сомовым о мирном постановенье договор учинили и записи договорные перемирные пописали и на утверженье большое к сем нашим договорным записям печати

⁴⁷⁴ 37 – кого.

⁴⁷⁵ Испр. б. св. черн. из: *росписатца*.

⁴⁷⁶ 35 – *московую* – ошибка.

⁴⁷⁷ 37 – нет.

⁴⁷⁸ 37 – испр. б. св. черн. из: *города*.

⁴⁷⁹ 37 – кого.

⁴⁸⁰ 37 – *грабежу* – испр. б. св. черн. из: *трабежу*.

⁴⁸¹ 35 – *хотрости* – ошибка.

⁴⁸² 37 – *Каменецкой*.

⁴⁸³ 37 – *каштелян*.

⁴⁸⁴ 37 – *Сухачевской*.

⁴⁸⁵ 37 – подчищено и испр. из: *Сопега*.

⁴⁸⁶ 37 – *Кгосевской*.

⁴⁸⁷ 37 – испр. из: *Якоб*.

⁴⁸⁸ 37 – *Любельский*.

свои приложили и руки свои приписали и с⁴⁸⁹ обеих сторон крестным целованьем между собою закрепили и записми розменились на том на всем⁴⁹⁰, что инак мимо тех наших договорных перемирных записей меж великими государствами Короною Польскою и Великим княжеством Литовским и меж Государством (Л. 75) Московским тем делом на обе стороны никак не быти.

Писан на нашем посолском съезде Святые Живоначальные Троицы Сергеева монастыря в деревне в Деулине по Углетцкой дороге лета от Рожества Исуса Христа Господа Бога и Спаса нашего 1618-го месяца декабря одиннатцатого⁴⁹¹ дни⁴⁹²

РГАДА. Ф. 79. Сношения России с Польшей. Оп. 1. Кн. 35. Л. 1–79 об., 1-а, 61-а (Л. 77 пропущен при нумерации); Кн. 36. Л. 1–75, 1-а; Кн. 37. Л. 1–81 об., 1-а, 1-б.

⁴⁸⁹ 37 – з.

⁴⁹⁰ 35 – пропущено.

⁴⁹¹ 37 – 11-го.

⁴⁹² Далее следует чистый Л. 75 об., а за ним – чистый ненумерованный лист.

**Akty rosyjsko-polskiego rozejmu zawartego na 14 i pół roku przez rosyjskich i polsko-litewskich posłów 1 (11)¹ grudnia 1618 r. we wsi Dywilinie²
w księgach poselskich litewskiego działu³ prikazu poselskiego**

tłum. Ewelina Parafińska

**Zesp. 79. Stosunki Rosji z Polską
Inw. 1. Księgi litewskiego działu prikazu poselskiego**

Odpis z dokumentów rozejmowych: o pokoju zawartym na 14 i pół roku między rosyjskimi a polskimi posłami 1 (11) grudnia 1618 r. we wsi Dywilinie

STRONY TYTUŁOWE TRZECH KSIĄG POSELSKICH

(K. 1-a)⁴ № 36

1/11 grudnia 1618⁵– i 1/11 czerwca 1619 roku

Odpis z dwóch dokumentów rozejmowych – z których jeden spisano pomiędzy rosyjskimi a polskimi posłami na zjeździe we wsi Dywilinie i dotyczy on rozejmu Rosji i Polski na 14 i pół roku, drugi zaś na rzeczce Polanówce, mówiący o oddaniu pozostałych jeńców, odroczeniu sądów granicznych i in.

(K. 1-a)⁶ № 35

1/11 grudnia 1618– i 1/11 czerwca 1619 roku

Odpis z dwóch dokumentów rozejmowych: 1. Spisany w troickiej wsi Dywilinie pomiędzy rosyjskimi posłami, bojarem Fiodorem Szeriemietiewem i innymi a polskimi posłami, księciem Adamem Nowodworskim i innymi, mówiący o rozejmie między Rosją a Polską zawartym na 14 i pół roku. 2. Uchwalony na miejscu zjazdu na rzeczce Polanówce pomiędzy tymi samymi rosyjskimi posłami, bojarem Szeriemietiewem i innymi a polskimi, Aleksandrem Korwinem Gosiewskim, pisarzem litewskim wraz z towarzyszami, dotyczący oddalenia do 10 września pozostałych jeńców i odroczeniu

¹ Informacje zawarte w nawiasach kwadratowych oraz przypisy opatrzone *przyp. tłum.* pochodzą od tłumacza. Pozostałe przypisy zostały przetłumaczone lub – tam, gdzie przekład nie był możliwy – opisane. Podwójna data wynika z różnicy w kalendarzu juliańskim i gregoriańskim, która w tamtym okresie wynosiła 10 dni (dziś – 13). W tradycji rosyjskiej obowiązywał kalendarz juliański (data wcześniejsza). Ta uwaga jest aktualna, ilekroć w tekście wystąpi podwójne datowanie (*przyp. tłum.*).

² Inną spotykaną nazwą tej miejscowości jest Deulino (ros. Деулино). W niniejszym tekście będzie używana tylko pierwsza z nich – Dywilino. Jest to wieś położona w rejonie siergiejewo-posadzkim, w obwodzie moskiewskim (*przyp. tłum.*)

³ Dział – w oryginale *повытые (powytje)* – mniejsza jednostka w prikazie – urzędzie centralnym (*przyp. tłum.*).

⁴ Początek 2. poł. XVIII w.

⁵ Taki zapis wynika z różnicy w liczeniu lat – kraje pozostające w kręgu kultury bizantyjskiej (w tym ówczesna Rosja) liczyły je od stworzenia świata, ówczesna Rzeczpospolita zaś – od narodzin Jezusa. Ta uwaga jest aktualna, ilekroć w tekście wystąpi podwójne datowanie lat (*przyp. tłum.*).

⁶ Początek 2. poł. XVIII w.

sądów granicznych (K. 1-a v.), zwrócenia uzbrojenia, zabranego podczas odstępowania grodów na rzecz Polski.

(K. 1-a)⁷ № 37

1/11 grudnia 7127/1618 i 1619 roku 1/11 czerwca 1619 roku⁸

Odpis z dwóch dokumentów rozejmowych: a) o rozejmie zawartym 1/11 grudnia 1618 na 14 i pół roku, na zjeździe we wsi Dywilinie pomiędzy rosyjskimi a polskimi posłami. Karta 1. b) O umowie zawartej 1/11 czerwca 1619 roku na rzeczce Polanówce między polskimi a rosyjskimi posłami, dotyczącej ...⁹ wydania pozostałych jeńców i odroczenia sądów granicznych. Karta 85.

TEKST

*- Odpis z dokumentów rozejmowych posłów monarszych¹⁰ i posłów litewskich, o tym, jak się zjechali i zawarli umowę w 127 roku¹¹².

*- Dokument wielkich posłów jego carskiego majestatu, bojara i namiestnika pskowskiego, Fiodora Iwanowicza Szeriemietiewa wraz z towarzyszami¹³.

*- Odpis z dokumentu posłów¹⁴ monarszych.

1.

(K. 1) Z łaski Bożej¹⁵ wielki monarcha, car i wielki książę Michał Fiodorowicz samowładca Wszechrusi, włodziemierski, moskiewski, nowogrodzki, car kazański, car astrański, car syberyjski, władca¹⁶ pskowski¹⁷, twerski, jugorski, permski, wiacki¹⁸, bułgarski¹⁹

⁷ Początek 2. poł. XVIII w. - papier współczesny kartonowej oprawie ze skórzanym grzbietem.

⁸ Daty rozejmu w Dywilinie i traktatu na rzeczce Polanówce

⁹ Niewyraźnie, czyta się jak: *ali* (*али*).

¹⁰ Monarszych - dotyczy to cara, rosyjskie określenie to *gosudar* (*государь*) (przyp. tłum.).

¹¹ 37 - na oddzielnej karcie tytułowej początek XVII w., w 35 i 36 nie występuje [przypis dotyczy słowa *godu*].

¹² Forma skrócona, dotyczy to roku 7127 - licząc od stworzenia świata. Ta uwaga jest aktualna, ilekroć w tekście wystąpi taka skrócona postać zapisu roku (przyp. tłum.).

¹³ 37 - nagłówek na karcie 1. przed tekstem dokumentu, w 35 i 36 nie występuje; *боярина и наместника Псковскаго Федора Ивановича Шереметева с товарищи* [bojara i namiestnika pskowskiego Fiodora Iwanowicza Szeriemietiewa wraz z towarzyszami] - innym charakterem pisma i atramentem.

¹⁴ 35 - zapisano na krawędzi górnego pola karty jaśniejszym kolorem atramentu i bardziej zwartym pismem [przypis dotyczy słowa *послов*].

¹⁵ Duża litera *В* (*В*) łączeniem na trzy linijki - 35, 36, w 35 - bardziej wąska i prosta; w 37 - skoropisem bez dzielenia [przypis dotyczy słowa *Божию*].

¹⁶ W odniesieniu do panowania nad ziemiami w tekście również pada w tym miejscu słowo *государь* (*государя Псковскаго, Тверскаго* itd.) (przyp. tłum.).

¹⁷ 37 - w przypisie słowo zapisano z końcówką *ого* (*ого*) - *Псковскаго*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *аго* (*аго*) - *Псковскаго*.

¹⁸ Od miasta Wiatka (Вятка) - gród nosił tę nazwę do 1457 r., następnie przemianowano go na Chłynow (Хлынов) - do 1780, do 1934 r. powrócono do pierwszej nazwy, Wiatka, a od tego roku do dziś nazywa się Kirow (Киров) (przyp. tłum.).

¹⁹ 37 - w przypisie słowo zapisano przez literę *о* - *Болгорскаго*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *а* - *Болгарскаго*.

i innych, monarcha i wielki książę Nowogrodu, ziemi nizowskiej²⁰, rizańskiej²¹, rostowskiej, jarosławskiej, bielozierskiej²², udorskiej²³, obdorskiej²⁴, kondinskiej²⁵ i władca całego kraju²⁶ północnego, monarcha ziem iwerskich²⁷, carów Kartlii²⁸ i gruzińskich oraz ziem kabardyńskich²⁹, czerkaskich i górskich książąt (k. 1. v.), monarcha i właściciel wielu innych państw, jego carskiego majestatu bojarów i wszystkich jego carskiego majestatu ludzi dumskich³⁰ i całego wielkiego Carstwa³¹ Rosyjskiego, wielcy posłowie wielkich państw³² – jego carskiego majestatu bojarzy wielkiego monarchy, cara i wielkiego księcia Michała Fiodorowicza, samowładcy Wszechrusi – ja, bojar i namiestnik³³ pskowski, Fiodor Iwanowicz Szieriemietiew, ja, bojar i namiestnik³⁴ suzdalski, książę Daniło Iwanowicz Miezieckij³⁵, ja, jego carskiego majestatu okolniczy i namiestnik³⁶ kałuski,

²⁰ W XII–XII w. określano tym mianem tereny położone w granicach Rusi Włodzimiersko-Suzdańskiej, na południowy wschód od ziemi nowogrodzkiej, poniżej ujścia rzeki Mologu (przyp. tłum.).

²¹ Od miasta Rianza (Рязань), które do 1778 r. nosiło nazwę Perejesław Rianzański (Перееслав-Рязанский) (przyp. tłum.).

²² Od miasta Bielozersk (Белозерск), które do 1777 r. nosiło nazwę Bieloziero (Белоозеро) (przyp. tłum.).

²³ Ziemia udorska, rejon udorski – jednostka administracyjno-terytorialna, która dziś wchodzi w skład Republiki Komi (przyp. tłum.).

²⁴ Ziemia obdorska, Księstwo Obdorskie – historyczny obwód położony w północnej części zachodniej Syberii u ujścia rzeki Ob. Dziś te tereny utożsamia się z częścią Jamalsko-Nienieckiego Okręgu Autonomicznego, niekiedy zaś z całym okręgiem (przyp. tłum.).

²⁵ Księstwo Kondinskie – organizacja plemion Mansi, jedna ze struktur z czasów wczesnej państwowości, u początków powstania wchodziło w skład Księstwa Pielymskiego. Istniało w XV i XVI w. (przyp. tłum.).

²⁶ 37 – pomyłka: *страины* [w przypisie wyraz ten zapisano z literą *u* (*i*) w środku, w tekście zaś występuje bez tej litery – *страны*].

²⁷ Iweria, Iberia (Иверия) – dawna nazwa terenów leżących na terenach dzisiejszej wschodniej Gruzji (przyp. tłum.).

²⁸ Kartlia (Картли) – jedna z historycznych jednostek terytorialnych Gruzji (przyp. tłum.).

²⁹ Kabarda (Кабарда) – historyczna organizacja Kabardyczyków, historyczny obwód na terenie Kaukazu Północnego. Można ją odnieść do dzisiejszej autonomicznej republiki – Kabardo-Bałkarii (Кабардино-Балкарской Республики) (przyp. tłum.).

³⁰ *Думные люди, думные чины* – pojęcie historyczne; ogół rang (urzędów, ros. *чин*) Dumy Bojarskiej (przyp. tłum.).

³¹ W oryginale określenie *Росийское царьство* (dosł. Carstwo Rosyjskie) pada jeden raz, w tym właśnie miejscu. W pozostałych przypadkach mowa zwykle o *Росийском Государстве* (dosł. Państwie Rosyjskim), *Московском Государстве* (dosł. Państwie Moskiewskim) (przyp. tłum.).

³² Wchodzących w skład Carstwa Rosyjskiego (przyp. tłum.).

³³ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *m* (*t*) w środku – *намесник*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *m* – *наместник*.

³⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *m* (*t*) w środku – *намесник*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *m* – *наместник*.

³⁵ 37 – w przypisie nazwisko zapisano przez *тц* (*tc*) w środku – *Мезецкой*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ц* (*c*) – *Мезецкой*.

³⁶ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *m* (*t*) w środku – *намесник*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *m* – *наместник*.

Artemij Wasiljewicz Izmałow, carskiego majestatu djacy³⁷ (k. 2) – ja, Iwan syn Iwana³⁸ Bołotnikow, ja, Matwiej Somow, z nakazu wielkiego monarchy, naszego cara i wielkiego księcia Michała Fiodorowicza, samowładcy Wszechrusi, jego carskiego majestatu, zjechałiśmy się pod Moskwą, między rzekami Chodynką i Presną, wzdłuż wołockiej³⁹ drogi⁴⁰, i pod Moskwą, wzdłuż troickiej⁴¹ drogi⁴² i między monasterem Troicko-Siergijewskim⁴³ a wsią Swatkowo⁴⁴, wzdłuż ugleckiej drogi, w troickiej wsi Dywilinie, panowie rad duchownych i świeckich i całej Rzeczypospolitej – Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego z Panami Rady⁴⁵ i wielkimi posłami, księciem Adamem Nowodworskim, biskupem kamienieckim (k. 2 v.), Konstantym Stanisławowiczem⁴⁶ Plichtą, kasztelanem sochaczewskim, starostą gostyńskim i nieszowskim⁴⁷, z Lwem Iwanowiczem Sapiehą, kanclerzem Wielkiego Księstwa Litewskiego, starostą brzeskim i mohylewskim, Aleksandrem Iwanowiczem Korwinem⁴⁸ Gosiewskim, referendarzem i pisarzem Wielkiego Księstwa Litewskiego, starostą wieliskim, puńskim, świsłockim⁴⁹ i kupiskim, Jakubem Sobieskim, wojewodzie lubelskim⁵⁰, Andrzejem Męczyńskim⁵¹ z Kurozwęk. Rozmawia-

³⁷ Pojęcie *diak* (дьяк) ma dwa znaczenia. Pierwsze (tożsame z rosyjskim *дьячок*) odnosi się do osoby posługującej w cerkwi, ale niewyświęconej, drugie zaś to jeden z urzędów, w XIV–XVII w. oznaczało wyższego urzędnika a do XIV w. – pisarza książęcego. W tekście jest mowa o drugim – administracyjnym znaczeniu tego słowa (przyp. tłum.).

³⁸ W oryginale nie została tu zastosowana konstrukcja imienia odojcowskiego, która w tłumaczeniu brzmiałaby: *Iwanowicz*, zastosowano wariant opisowy. Imię odojcowskie (ros. *отчество*) wchodzi w skład typowej dla tradycji rosyjskiej konstrukcji nazwania osób – imię, imię odojcowskie, nazwisko (przyp. tłum.).

³⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *ты* (*tc*) w środku – *Волоцкой*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ц* (*c*) – *Волоцкой*.

⁴⁰ Z ros. *волоцкая дорога* – droga lądowa łącząca grody Moskwę i Wołokołamsk (Волок Ламский, Волоколамск), położone na północny zachód od Moskwy, będące ówczesnie ważnym grodem handlowym (przyp. tłum.).

⁴¹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *ты* (*tc*) w środku – *Троецкой*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ц* (*c*) – *Троецкой*.

⁴² Z ros. *троицкая дорога* – szlak komunikacyjny o dużym znaczeniu. Droga łączyła Moskwę i Ławrę Troicko-Siergijewską. Do ławry tą drogą podążali pielgrzymi, dlatego nazywano ją nie tylko troicką, ale również świętą (*Святая дорога*). Istniała już w XIV w. (przyp. tłum.).

⁴³ Chodzi o Ławrę Troicko-Siergijewską. W tekście występuje określenie *живоначальный* – odnoszące się do Trójcy Świętej, jako dającej życie (przyp. tłum.).

⁴⁴ Wieś położona w rejonie siergijewo-posadskim, w obwodzie moskiewskim (ros. *Сватково*) (przyp. tłum.).

⁴⁵ Panowie Rady to organizacja powstała w XIV w., w jej skład wchodziłi najwyżsi dostojnicy państwowi, dygnitarze ziemscy i biskupi. Dała początek Senatowi Rzeczypospolitej (przyp. tłum.).

⁴⁶ Stanisławowicz – imię odojcowskie (*отчество*), oznaczające w danym przypadku syna Stanisława. W tym tekście stosowane bywa również w odniesieniu do Polaków. W tłumaczeniu imiona odojcowskie zostaną zachowane w miejscach, w których wystąpiły w oryginale (przyp. tłum.).

⁴⁷ 37 – poprawiono z: *Нишевским* [pisane przez *и* (*i*) w pierwszej sylabie, nazwisko poprawione w tekście jest pisane przez *е* (*je*) – *Нешевским*].

⁴⁸ 37 – w przypisie nazwisko zapisano z końcówką *ым* (*yt*) – *Корвиным*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ом* (*ot*) – *Корвином*.

⁴⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *ц* (*c*) w środku – *Свислоцким*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ты* (*tc*) – *Свислотцким*.

⁵⁰ Tzn. synem wojewody lubelskiego (Marka Sobieskiego) (przyp. tłum.).

⁵¹ 37 – w przypisie nazwisko zapisano przez *ты* (*tc*) w środku – *Менчицким*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ц* (*c*) – *Менцицким*.

liśmy z nimi o tych wszystkich sprawach⁵², które dotknęły⁵³ wielkie państwa rosyjskie⁵⁴ przed panowaniem obecnego wielkiego naszego monarchy, cara i wielkiego księcia Michała Fiodorowicza samowładcy Wszechrusi (k. 3), jego carskiego majestatu, ze strony ich władcy⁵⁵, króla Zygmunta oraz jego polskich⁵⁶ i litewskich poddanych; rozmawialiśmy też o grodach wielkiego monarchy⁵⁷ naszego, jego carskiego majestatu, które zajęli⁵⁸ Polacy i Litwini – chcąc te sprawy uporządkować. Ponadto, aby zwrócić ikonę Mikołaja Cudotwórcy⁵⁹ zabraną w Możajsku, a posłów Carstwa Moskiewskiego⁶⁰ zatrzymanych w Polsce i Litwie, wielce czcigodnego Filareta Nikitycza, metropolite rostowskiego i jarosławskiego, bojara, księcia Wasilija Wasiljewicza Golicyna, oraz djaka Tomiłę Ługowskiego, a także szlachtę i wszystkich ludzi (k. 3 v.), którzy z nimi byli; również jeńców smoleńskich – arcybiskupa Siergija i bojara Michaiła⁶¹ Borisowicza Szeina z żoną i dziećmi oraz wszystkich jeńców, którzy są gdzieś przetrzymywani, odzyskać i wyprawić do Carstwa Moskiewskiego.

Panowie rad duchownych i świeckich Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego i całej Rzeczypospolitej, Panowie Rady i wielcy posłowie, książę Adam Nowodworski⁶², biskup kamieniecki, Konstanty Stanisławowicz Plichta, kasztelan⁶³ sochaczewski⁶⁴, starosta gostyński i nieszowski, Lew Iwanowicz Sapieha⁶⁵, kanclerz Wiel-

⁵² Nad liniijką innym atramentem [przypis dotyczy słowa *делех*].

⁵³ -*чи*- nad liniijką ciemniejszym kolorem atramentu [przypis dotyczy sylaby *чи* (*czy*) w słowie *учинились*].

⁵⁴ Państwa (ros. *государства*) – jednostki, tj. księstwa, republiki itd., które wchodziły w skład Carstwa Rosyjskiego (przyp. tłum.).

⁵⁵ W odniesieniu do polskiego króla w oryginale również stosowane jest określenie *государь* (*государь*) (przyp. tłum.).

⁵⁶ 37 – poprawiono jaśniejszym kolorem atramentu z powodu wcześniejszego opuszczenia -*и*- [litera *и* (*i*) w słowie *полских*].

⁵⁷ 35 – [słowo] *государя* [władcę] było zdublowane, pierwsze z nich – wymazano.

⁵⁸ 37 – poprawiono z: *поиманы* [pisane przez *и* (*n*), podczas gdy w tekście jest pisane przez *л* (*l*) – *поимали*], ale podczas poprawiania nie wykreślono (zapomniano?) -*и*- [*n*], dlatego w rękopisie widnieje: *поимали* [pisane przez *ил* (*nl*)].

⁵⁹ Mikołaj Cudotwórca (Никола Чудотворец) – święty otoczony w Rosji wielką czcią. Jeden z jego wizerunków znajdował się w Możajsku, świętego określano niekiedy mianem Mikołaja Możajskiego (Никола Можайский). W 1608 r. podczas krwawej bitwy Polacy i Litwini mieli wynieść ikonę (przyp. tłum.).

⁶⁰ Oficjalna nazwa: Wielkie Księstwo Moskiewskie. Istniało ono w latach 1263–1547. Kiedy w 1547 r. car Iwan Groźny koronował się na cara Wszechrusi, rozpoczęło się istnienie Carstwa Rosyjskiego. Mianem państwa moskiewskiego określano później teren Wielkiego Księstwa Moskiewskiego będącego w granicach Carstwa Rosyjskiego, stopniowo jednak obie nazwy, tj. państwo moskiewskie i Carstwo Rosyjskie zaczęły być ze sobą utożsamiane. Ilekroć w tekście będzie mowa o państwie rosyjskim lub moskiewskim jako o całości, w tłumaczeniu wystąpi nazwa Carstwo Rosyjskie lub Carstwo Moskiewskie (przyp. tłum.).

⁶¹ 37 – pomyłka: *Михала* – pisane bez *и* (*i*) w środku, podczas gdy w tekście imię jest zapisane z literą *и* (*i*) – *Михаил*.

⁶² 37 – w przypisie nazwisko zapisano z końcówką *оу* (*oj*) – *Новодворскоу*, podczas gdy w tekście występuje pisane z końcówką *иу* (*ij*) – *Новодворский*.

⁶³ Poprawiono z: *коштелев* [w tekście występuje słowo *коштелин* – z końcówką *лин* (*jan*), poprawione z *ев* (*jew*)]. 37 – *каштелин* [pisane przez *а* (*a*), podczas gdy w tekście występuje pisane przez *о* (*o*)].

⁶⁴ 37 – w przypisie nazwisko zapisano z końcówką *оу* (*oj*) – *Сухачевскоу*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *иу* (*ij*) – *Сухачевский*.

⁶⁵ 37 – w przypisie nazwisko zapisano przez literę *а* (*a*) – *Сапеза*, podczas gdy w tekście występuje

kiego Księstwa Litewskiego, starosta brzeski⁶⁶ i mohylewski, Aleksander Iwanowicz (k. 4) Korwin Gosiewski⁶⁷, referendarz i pisarz Wielkiego Księstwa Litewskiego, starosta wieliski, puński, świslocki⁶⁸ i kupiski⁶⁹, Jakub Sobieski⁷⁰, wojewodzie lubelski, Andrzej Męczyński z Kurozwęk, mówili nam, wielkim posłom wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu bojarom i wszystkim ludziom dumskim oraz wszystkich wielkich państw rosyjskich o dawnej⁷¹ sprawie, tj. umowie hetmana Korony Polskiej, Stanisława Żółkiewskiego, zawartej w 118⁷² roku, mówiącej o tym, że na monarchę państw rosyjskich⁷³ wybrali oni ich syna, królewicza⁷⁴ Władysława, żebyśmy my, bojarzy wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu (k. 4 v.) Carstwa Rosyjskiego, i wszystkich stanów (rang) ludzie umieścili na moskiewskim tronie królewicza, o czym ich monarsze, królowi⁷⁵, jego synowi, królewiczowi oraz im, Panom Radzie, z licznych powodów, przedtem i teraz, my, wielcy posłowie całego Carstwa Rosyjskiego im, wielkim posłom, stanowczo odmówiliśmy – nie może się to stać⁷⁶ ani teraz, ani w przyszłości. Panowie⁷⁷ Rada zaś i wielcy posłowie Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego sprawę tę zostawili Bożemu osądowi. Następnie rozmawiali z nami o dawnych sprawach – grodach i ziemiach zabranych rzekomo⁷⁸ Koronie Polskiej i Wielkiemu Księstwu Litewskiemu na rzecz Carstwa (k. 5.) Moskiewskiego oraz o jeńcach⁷⁹ polskich i litewskich, duchownych i świeckich, schwytych w Moskwie i grodach: o panu Mikołaju Strusiu, staroście chmielnickim i lubeckim⁸⁰ wraz z towarzyszami⁸¹, oraz o wszystkich

pisane przez o (o) – *Coneza*.

⁶⁶ 37 – pomyłka: *Берестенской* – pisane przez *и* (*n*) w środku, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ї* (*j*) – *Берестейской*.

⁶⁷ 37 – w przypisie nazwisko zapisano z końcówką *ої* (*oj*) – *Казевской*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *уї* (*ij*) – *Казевский*.

⁶⁸ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *ц* (*c*) w środku – *Свислоцкой*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *тц* (*tc*) – *Свислотцкой*.

⁶⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *ж* (*ż*) w środku – *Кутижской*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ш* (*sz*) – *Кутишской*.

⁷⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *ж* (*ż*) w środku – *Сабеской*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ж* (*ż*) – *Сабезской*.

⁷¹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *щ* (*szcz*) w środku – *минушем*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *вш* (*wsz*) – *минувшем*.

⁷² Forma skrócona, chodzi o rok 7118 – licząc od stworzenia świata (przyp. tłum).

⁷³ Poprawiono z: *Росийское* [pisane z końcówką *оe* (*oje*), podczas gdy w tekście występuje z końcówką *иe* (*ije*) – *Росийские*].

⁷⁴ Poprawiono z: *короловича* [pisane przez *o* (*o*) w środku, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *e* (*je*) – *королевича*].

⁷⁵ 37 – nad linijką jaśniejszym kolorem atramentu [przypis dotyczy słowa *королю*].

⁷⁶ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *сь* (*s'*) – *сстатись*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ся* (*sia*) – *сстатися*.

⁷⁷ 37 – poprawiono jaśniejszym kolorem atramentu z: *понише* [pisane przez *o*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *a* – *панове*].

⁷⁸ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *тт* (*tt*) w środku – *бутто*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *дт* (*dt*) – *будто*.

⁷⁹ *-не-* nad linijką [przypis dotyczy sylaby *не* (*nie*) w słowie *полоненикх*].

⁸⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *e* (*je*) w środku – *Любетицком*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *и* (*i*) – *Любитцком*.

⁸¹ 37 – poprawiono z: *товарищством* – na: *товарыцством* [pisane kolejno przez *e* (*je*) i *ъ* (znak twardy), podczas gdy w tekście występuje pisane bez tych liter – *товарицством*].

pojmanyh w jakimkolwiek miejscu Polakach⁸² i Litwinach, aby odesłać⁸³ ich do Polski i Litwy, nie zatrzymując nikogo⁸⁴. Również i my, wielcy posłowie jego carskiej potęgi bojarów i całego wielkiego Carstwa Rosyjskiego oraz jego carskiego majestatu bojarzy rozmawialiśmy z Panami Radą i wielkimi posłami o przyjaźni, miłości i pokoju między wielkim naszym monarchą, carem i wielkim księciem Michałem Fiodorowiczem, samowładcą Wszechrusi oraz ich wielkim monarchą (k. 5 v.) królem Zygmuntem – co nie doszło teraz do skutku. My, wielcy posłowie z obu stron zdecydowaliśmy⁸⁵ o pokoju między wielkimi państwami rosyjskimi wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu a również⁸⁶ wielkimi państwami, Koroną Polską i Wielkim Księstwem Litewskim – na 14 lat i 6 miesięcy od narodzenia Chrystusa, 25 dnia miesiąca grudnia 7127 roku, licząc od stworzenia świata, do 25 dnia miesiąca czerwca 7141 roku. Dla dobra sprawy i pokoju chrześcijańskiego⁸⁷ my, wielcy posłowie wielkiego monarchy, cara i wielkiego księcia Michała Fiodorowicza (k. 6), samowładcy Wszechrusi, jego carskiego majestatu bojarów i całego wielkiego Carstwa Rosyjskiego oraz jego carskiego majestatu bojarzy z nakazu⁸⁸ wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu oraz za radą bojarów jego carskiego majestatu i ludzi wszystkich stanów (rang) całego Carstwa Rosyjskiego, zrzekliśmy się w imieniu wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu Carstwa Moskiewskiego, na rzecz Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego takich grodów, jak: gród Smoleńsk z powiatem⁸⁹ i wołościami⁹⁰, gród Bielyj⁹¹ z powiatem i wołościami, gród Dorohobuz⁹² (k. 6 v.) z powiatem i wołościami, gród Rosław z wołościami; grodzisko Manastyriewskoje⁹³ – także i Morowsk⁹⁴ z wołościami, gród Czernichów z wołościami⁹⁵, gród Starodub z wołościami, gród Popowa Góra z wołościami⁹⁶, gród Nowogród Siewierski z wołościami, gród Poczep z wołościami, gród

⁸² 37 – dalej wymazano zdublowane: *полских* [w tekście dosłownie czytamy: polskich i litewskich ludziach (*полских и литовских людех*)].

⁸³ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *отпуститъ*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *отпустити*.

⁸⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *аго* (*ago*) – *никаго*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ово* (*owo*) – *никово*.

⁸⁵ W rękopisie pomyłka: *смя* [w tekście czasownik o znaczeniu 'zdecydowaliśmy' występuje pod postacią *приговорили есмя*, przypis dotyczy drugiego słowa – *есмя* – w rękopisie brakowało pierwszej litery *е* (*je*)].

⁸⁶ 37, w 36 nie występuje [przypis dotyczy słowa *же*].

⁸⁷ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *х* (*chi*) na początku słowa – *хрестьянского*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *к* (*k*) – *крестьянского*.

⁸⁸ 37 – w przypisie słowo *Меуцек*, w tekście zaś – *с повеленья*.

⁸⁹ Chodzi o *ujezd* (z ros. *уезд*) (przyp. tłum.).

⁹⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *ь* (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волоstmи*.

⁹¹ Ros. Белый – dawniej gród funkcjonował pod nazwą Biała (Белая) (przyp. tłum.).

⁹² In. Dorohobuz (przyp. tłum.).

⁹³ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *о* (*o*) – *Монастыревского*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *а* (*a*) – *Манастыревского*.

⁹⁴ Morowsk (Моровск) – obecnie jest to wieś na terenie dzisiejszej Ukrainy. W tekście nazwa tej miejscowości występuje zawsze w dopełniaczu – Моромска (dosł. Moromska), inną prawdopodobną jej nazwą jest Моромеца (dosł. Moromiesk) (przyp. tłum.).

⁹⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *ь* (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волоstmи*.

⁹⁶ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *ь* (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście wy-

Trubczewsk z wołoskami, gród Sierpiejsk⁹⁷ z wołoskami, gród Newel z wołoskami, gród Siebież z powiatem i wołoskami, gród Krasnyj⁹⁸ z wołoskami, a także wołoski wieliskich z tymi ziemiami, które z dawien dawna są tej wołoski podległe¹⁰⁰ – i wszystkich tych grodów z ich wszystkimi powiatami, drogami, wołoskami, które z dawien dawna są jej podległe (k. 7). My, jego carskiego majestatu bojarzy oraz wielcy posłowie i ludzie wszystkich stanów (rang) Carstwa Rosyjskiego oddamy¹⁰¹ je Koronie Polskiej i Wielkiemu Księstwu Litewskiemu z całym uzbrojeniem i wszelkimi zapasami armatnimi, które są w tych grodach, oraz z ludźmi posadskimi¹⁰², powiatowymi¹⁰³, chłopami¹⁰⁴, wyłączając¹⁰⁵ z tego gości i handlarzy. Gościom i handlarzom w tych wszystkich grodach dać wolną wolę co do kierunku wyjazdu. Archimandrytów zaś, ihumenów i cały stan duchowny, i prawosławnych księży, i diakonów i całą służbę cerkiewną, wojewodów wielkiego naszego monarchy (k. 7 v.), jego carskiego majestatu, oraz urzędników¹⁰⁶, szlachtę, dzieci bojarskich¹⁰⁷, strzelców, kozaków, puszkarzy¹⁰⁸, obsługę armat i wszystkich zobowiązanych do służby wojskowej wypuścić z tych wszystkich grodów do grodów Carstwa Moskiewskiego należących do wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu, dogodnych według odległości. Ludzi tych odpuścić z całym posiadaniem przez nich dobytkiem, nie utrudniając im tego, ani nie uciekając się do żadnych podstępów, zgodnie z niniejszym dokumentem rozejmowym. Podczas drogi zaś nie uciekać się w stosunku do nich do podstępów i nie grabić ich. Opróżnić zaś i oddać te grody należy do¹⁰⁹ dnia¹¹⁰ 15 lutego bieżącego (k. 8) 127 roku.

Grody wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu Carstwa Moskiewskiego, które zajęli Polacy i Litwini, takie jak: gród Wiaźma, gród Kozielsk, gród

stępuje pisane bez znaku miękkiego – *волоstmи*.

⁹⁷ Sierpiejsk (Серпейск) – wieś na terenie dzisiejszej Rosji, dawniej ta miejscowość była miastem (grodem) i jako takie występuje w tekście (przyp. tłum.).

⁹⁸ Krasnyj (Красный) – osiedle typu miejskiego terenie dzisiejszej Rosji, dawniej ta miejscowość była miastem (grodem) i jako takie występuje w tekście (przyp. tłum.).

⁹⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ово* (*owo*) – *Красново*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ого* (*ogo*) – *Красного*.

¹⁰⁰ Na zasadzie zależności finansowej, podatkowej (przyp. tłum.).

¹⁰¹ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *отдати*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *отдати*.

¹⁰² Z ros. *посадские люди* – mieszczanie posad, jedna ze struktur społecznych ówczesnej Rosji. Nazwa pochodzi od posadu – rodzaju dzielnicy grodu (przyp. tłum.).

¹⁰³ *Ludzie powiatowi* (z ros. *уездные*) – od powiatu (z ros. *уезд*) (przyp. tłum.).

¹⁰⁴ W oryginale *пашенные крестьяне* (przyp. tłum.).

¹⁰⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano bez *ь* (miękkiego znaku) na końcu – *опричь*, podczas gdy w tekście występuje ze znakiem miękkim – *опричь*.

¹⁰⁶ Z ros. *приказные люди* – nazwa pochodzi od słowa *prikaz* (z ros. *приказ*), oznaczającego rodzaj urzędu (przyp. tłum.).

¹⁰⁷ Z ros. *дети боярские* – nie jest tu mowa o potomstwie bojarów, ale o niskiej warstwie społecznej w Rosji (przyp. tłum.).

¹⁰⁸ Z ros. *пушкарни* – specjaliści od armat (przyp. tłum.).

¹⁰⁹ Poprawiono z: *c* [w wyrażeniu do dnia, do daty – *к числу*, z wrażenia *с числу*].

¹¹⁰ Poprawiono z: *сороку* [pisane przez dwa *o* (*o*), słowo trzysylabowe, podczas gdy w tekście występuje słowo dwusylabowe pisane bez jedno *o* (*o*) – *срокы*].

Mieszczowsk¹¹¹, gród Masalsk¹¹², wieś Borisowo¹¹³ – i wszystkie te grody ze wszystkimi ich powiatami i wołoskami¹¹⁴, które z dawien dawna¹¹⁵ im podlegają, Panowie Rada i wielcy posłowie Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego oddadzą¹¹⁶ na rzecz wielkiego naszego monarchy, Carstwa Moskiewskiego oraz opróżnią do tego samego 15 dnia miesiąca lutego bieżącego 127 roku całkowicie: *z tym¹¹⁷: z¹¹⁸ ludźmi¹¹⁹, uzbrojeniem (k. 8 v.) i wszelkimi zapasami armatnimi, z czym zostały zajęte. Oddać¹²⁰ je szlachcom wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu, którzy zostaną w tym celu odprawieni. Po oddaniu grodów czasie trwania rozejmu bojarzy wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu państw rosyjskich i całe Carstwo Rosyjskie, a także Panowie Rady Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego i cała Rzeczpospolita będą rozysłać wielkich posłów na obie strony z wieścią o pokoju lub o dalszym rozejmie. W czasie trwania rozejmu (k. 9) między wielkimi państwami wielkiego naszego monarchy, cara i wielkiego księcia Michała Fiodorowicza, samowładcy Wszzechrusi, jego carskiego majestatu, a Koroną Polską i Wielkim Księstwem Litewskim bitwy i wojny nie mogą mieć miejsca. Zaś wielki nasz monarcha i car, i wielki książę Michał Fiodorowicz, samowładca Wszzechrusi i jego wielkie państwa nie będzie zdobywał ziem po obu stronach oraz w nie ingerował, wojskowi nie będą zdobywać tych grodów, które z nakazu jego carskiego majestatu i za radą (k. 9 v.) bojarów jego carskiego majestatu i całego wielkiego Carstwa Rosyjskiego, my, bojarzy i wielcy posłowie jego carskiego majestatu, dla dobra sprawy i pokoju chrześcijańskiego odstąpiliśmy Koronie Polskiej i Wielkiemu Księstwu Litewskiemu: grodu Smoleńska z drogami i wołoskami¹²¹, które mu podlegają, i wołoski: rejonu¹²² (stanu) Jelenskiego, Jelowca, Bołwanic, Łazariewszczyzny, Pustosielja, Romanowskiego, Kopotkowicz, Mołochwy – wszystkie, które jej podlegają; i Pietrowskiej posiadłości, Kutiewa, Zwierowicz, Dubrowienskiej drogi, Katynia, Kaspli, Porieczja, Rudy (k. 10), Szczuczzej; oraz tych wsi¹²³ i wołoski, które należały do

¹¹¹ 37 – w przypisie słowo *оприч*, w oryginale *Меуцок*.

¹¹² Po ros. Мосальск, w tekście źródłowym występuje jako Мосалец (przyp. tłum.).

¹¹³ Dawna wieś Borisowo (село Борисово) – obecnie znajduje się w granicach Moskwy (przyp. tłum.).

¹¹⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano przez ь (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волоstmи*.

¹¹⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano przez сс (ss) – *исстапу*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez зс (zs) – *исстапу*.

¹¹⁶ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (t') – *отдаты*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (ti) – *отдату*.

¹¹⁷ -ѣ [znak twardy] – bardziej szarym kolorem atramentu wyżej: -u [i]; 37 – *теми* [w tekście występuje wyrażenie *с тем*].

¹¹⁸ Zapisano w linijce bardziej szarym kolorem atramentu [przypis dotyczy litery *с* w wyrażeniu *с людми*].

¹¹⁹ Poprawiono z: *с теми людьми* [w tekście występuje: *с людьми*, bez określenia *теми* – *тymi*].

¹²⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (t') – *отдаты*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (ti) – *отдату*.

¹²¹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez ь (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волоstmи*.

¹²² Rejon – stan, z ros. *стан* – historyczna nazwa jednostki administracyjno-terytorialnej w ówczesnych czasach; stanowił część powiatu (z ros. *уезд*) lub księstwa (przyp. tłum.).

¹²³ -нь- zapisano w linijce jaśniejszym kolorem atramentu [w słowie *деревень*, występującym w tekście].

zobowiązanych do służby wojskowej, arcybiskupa¹²⁴ i monasterów: Pieczerskiego, Troickiego (Świętej Trójcy), Świętego Ducha, Spasskiego¹²⁵, Borysoglebskiego, znajdujących się w powiecie smoleńskim; grodu Bielyj z wołościami i tych wołości, które należały do ludzi zobowiązanych do służby wojskowej, oraz wszystkich innych wołości, lasów, wód, które z dawien dawna¹²⁶ są temu grodowi podległe, grodu Dorohobuża i wołości dorohobuskich, które z dawien dawna¹²⁷ są temu grodowi podległe, grodu Newła i wołości newelskich, grodu Siebieża (k. 10 v.) i wołości siebieskich, grodu Krasny z wołościami, grodu Czernichowa z wołościami, grodu Monastyriewska¹²⁸ – także i Morowska z wołościami, grodu Starodubu z wołościami¹²⁹, grodu Nowogrodu Siewierskiego z wołościami¹³⁰, grodu Popowej Góry z wołościami¹³¹ oraz wołości – Zalesja, Babicz, Swietłowicz, Gołodna¹³², Skorbowicz, Łapicz¹³³, grodu Poczepu z wołościami, grodu Trubczewska¹³⁴ z wołościami, *grodu Rosławia z wołościami¹³⁵, grodu Sierpiejska z wołościami, wszystkich wołości wieliskich, które są jej podległe.

Również wielki nasz monarcha, car i wielki książę Michał Fiodorowicz, samowładca Wszechrusi (k. 11) i jego wielkie państwa nie będzie zdobywał i w jakikolwiek sposób i przy udziale jakichkolwiek wojsk ingerował¹³⁶ w ziemie należące do Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego: gród Kijów z wołościami¹³⁷, gród Czerkasy z wołościami¹³⁸, gród Żytomierz¹³⁹ z wołościami, gród Owrucz¹⁴⁰ z wołościami, gród

¹²⁴ -o- przeprawiona [litera o w słowie *архиепископом*].

¹²⁵ Spasski – Chrystusa Zbawiciela, z ros. *Спас* – Zbawiciel (przyp. tłum.).

¹²⁶ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *сс* (ss) – *исстари*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *зс* (zs) – *исстари*.

¹²⁷ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *с* (s) – *истари*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *зс* (zs) – *исстари*.

¹²⁸ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *а* (a) – *Манастыревска*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *о* (o) – *Монастыревска*.

¹²⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *ь* (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*.

¹³⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *ь* (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*.

¹³¹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *ь* (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*.

¹³² 35 – w przypisie słowo zapisano z *я* (*ja*) na końcu – *Голодня*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *а* (*a*) – *Голодна*.

¹³³ Poprawiono z: *Лакич* [w tekście występuje słowo *Ланич* – pisane przez *п* (*p*), poprawione z *к* (*k*)].

¹³⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *п* (*p*) – *Трунческа*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *б* (*b*) – *Трубческа*.

¹³⁵ Nad linią drobniejszym pismem; 37 – *волостьми* [przez *ь* (znak miękki), podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*].

¹³⁶ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *зацеплять*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *зацепляти*.

¹³⁷ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *ь* (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*.

¹³⁸ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *ь* (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*.

¹³⁹ 37 – poprawiono z: *Житомиря* [pisane przez *у* (*u*), w tekście zaś występuje pisane przez *и* (*i*) – *Житомиря*].

¹⁴⁰ Owrucz (Owruč) – miasto na terenie dzisiejszej Ukrainy; jego dawna nazwa to *Вручий* – pod taką też występują w oryginale (przyp. tłum.).

Lubecz z wołosćiami, gród Homel¹⁴¹ z wołosćiami¹⁴², oraz wsie: Uwarowicze, Tielezowicze, Terenicze, Koszelowy las, Morozowicze, Łapinicze¹⁴³, Poleszany: gród Turów z wołosćiami¹⁴⁴, gród Mozyrz z wołosćiami¹⁴⁵ i wołosci Bczicz¹⁴⁶, Brahin¹⁴⁷, gród Rzeczyca¹⁴⁸, gród Horwal¹⁴⁹¹⁵⁰, gród (k. 11 v.) Streszyn¹⁵¹, gród Czeczersk¹⁵², gród Sławograd¹⁵³, gród Mohylew z wołosćiami¹⁵⁴, gród Mścislaw z wołosćiami¹⁵⁵, i wołosci Chotsławicze, gród Krzyczew z wołosćiami, gród Dubrowna z wołosćiami¹⁵⁶, wołosci Gory¹⁵⁷¹⁵⁸, Romanow, gród Orsza z wołosćiami¹⁵⁹, gród Witebsk z wołosćiami, gród Suraż i suroskie wołosci, gród Uświaty¹⁶⁰ z wołosćiami¹⁶¹, gród Ozieriszcze z wołosćiami¹⁶², gród Wieliz z wołos-

¹⁴¹ Homel (Гомель) – miasto na terenie dzisiejszej Białorusi; jego dawna nazwa to Гомий – pod taką też występuje w oryginale (przyp. tłum.).

¹⁴² 37 – w przypisie słowo zapisano przez ь (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*.

¹⁴³ 37 – *Ланиничь* – poprawiono jaśniejszym kolorem atramentu z: *Ланин* lub *Ланич* [w tekście występuje słowo *Ланиничч*].

¹⁴⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano przez ь (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*.

¹⁴⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano przez ь (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*.

¹⁴⁶ Poprawiono z: *Бабича* – poprzez wymazanie *Баби-* i zapisanie nad linijką: *Вчи-*. Zapisane litery mogą być odczytane również jako: *отчи-*, tj. *Отчица* [w tekście występuje słowo *Бчица*].

¹⁴⁷ Brahin (Брагин) – obecnie osiedle typu miejskiego na terenie dzisiejszej Białorusi (przyp. tłum.).

¹⁴⁸ 37 – poprawiono z: *Речиц* [w tekście występuje słowo *Речицы* – pisane przez *цы* (*cy*) na końcu, poprawione z *ч* (*cz*)].

¹⁴⁹ 37 – poprawiono z: *Горвола* [w tekście występuje słowo *Горволя* – pisane przez *я* (*ja*) na końcu, poprawione z *a* (*a*)].

¹⁵⁰ Horwal (Горваль) – obecnie wieś na terenie dzisiejszej Białorusi, w tekście jest wymieniony jako gród (przyp. tłum.).

¹⁵¹ Streszyn (Стрешин) – osiedle typu miejskiego na terenie dzisiejszej Białorusi; dawniej był miastem (grodem) i jako takie występuje w oryginale (przyp. tłum.).

¹⁵² 37 – poprawiono z: *Чеческа* [w tekście występuje z literą *p* (*r*) w środku – *Чечерска*].

¹⁵³ Sławograd (Славгород) – miasto na terenie dzisiejszej Białorusi; jego dawna nazwa, obowiązująca do 1945 r., to Пропойск – pod taką też występuje w oryginale (przyp. tłum.).

¹⁵⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano przez ь (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*.

¹⁵⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano przez ь (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*.

¹⁵⁶ 37 – w przypisie słowo zapisano przez ь (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*.

¹⁵⁷ Poprawiono z: *Гор* [w tekście występuje słowo *Гор* – pisane przez *г* (*g*), poprawione z *т* (*t*)].

¹⁵⁸ Gory (Горы) – obecnie wieś na terenie dzisiejszej Rosji (przyp. tłum.).

¹⁵⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez ь (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*.

¹⁶⁰ Uświaty (Усвяты) – osiedle typu miejskiego na terenie dzisiejszej Rosji; dawniej były miastem (grodem) i jako takie występują w oryginale; jedną z jego dawnych nazw był Усвят – pod taką występują w oryginale (przyp. tłum.).

¹⁶¹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez ь (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*.

¹⁶² 37 – w przypisie słowo zapisano przez ь (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*.

ciami¹⁶³, ziemia Wieliza zaś według starych granic¹⁶⁴, jak to miało miejsce w przypadku ziemi witebskiej i toropieckiej: ziemia witebska z grodem Wielizem (k. 12) i wołością wieliską – do Witebska, a ziemia toropiecka oprócz wołości wieliskich – do Toropca, zaś wołość wieliska według starych granic – do Wieliza, zgodnie z naszą niniejszą umową; gród Połock z podgrodziami: gród Kopij, gród Krasnyj, gród Uła¹⁶⁵, gród Turów, gród Wierchniedźwińsk¹⁶⁶, gród Kopiec – także i Dzisna, gród Kozjan, gród Sitna, gród Nieszczerdza, gród Sokół, grody powiatu połockiego¹⁶⁷ – Łukoml¹⁶⁸ z wołościami¹⁶⁹, gród Bielmakowy z wołościami¹⁷⁰, gród Uszacz¹⁷¹, gród Lebidok i wołości połockie (k. 12 v.) –Moszuki, Nieporotowicze, Wierbiłowa Słoboda, Kurek, Wiazień, Klin, Zamoszje, Istiec, Niewiedrij, grodzisko Krieczet, które leży nad¹⁷² jeziorem Otulołem¹⁷³ na Kugoni z wołościami; gród Druja¹⁷⁴ z wołościami, gród Ikażo z wołościami.

Również wielki nasz monarcha, z łaski Bożej car i wielki książę Michał Fiodorowicz, samowładca Wszechrusi i jego wielkie państwa nie będzie zdobywał i w jakikolwiek sposób i przy udziale jakichkolwiek wojsk ingerował w czasie trwania rozejmu w ziemi: wszystkie ziemie Kurlandii i grody w ziemi¹⁷⁵ inflanckiej¹⁷⁶: grody Rygi Wielkie, grody Rygi (k. 13) Małe, gród Doleń, gród Kierkolm¹⁷⁷, gród Koknese¹⁷⁸, gród

¹⁶³ 37 – w przypisie słowo zapisano przez ь (znak miękki) – *воластьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *воластми*.

¹⁶⁴ 37 – w przypisie słowo jest pisane przez o (o) – *рубжом*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez e (je) – *рубжем*.

¹⁶⁵ Ула (Улла) – agromiasteczko na terenie dzisiejszej Białorusi; dawniej była miastem (grodem) i jako takie występuje woryginale; w języku białoruskim w nazwie występuje jedno ł (l) i jako Ула miejscowość występuje w tekście (przyp. tłum.).

¹⁶⁶ Wierchniedźwińsk (Верхнедвинск) – miasto na terenie dzisiejszej Białorusi; jego dawna nazwa, obowiązująca do 1962 r., to Дрисса, w starszych źródłach pojawia się również m. in. nazwa Дрись – i pod taką występuje woryginale (przyp. tłum.).

¹⁶⁷ 35, 37 – w przypisie nazwisko zapisano przez тц (tc) w środku – *Полотцково*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez ц (c) – *Полоцково*.

¹⁶⁸ Łukoml (Лукомль) – wieś na terenie dzisiejszej Białorusi; dawniej był miastem (grodem) i jako takie występuje woryginale (przyp. tłum.).

¹⁶⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez ь (znak miękki) – *воластьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *воластми*.

¹⁷⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano przez ь (znak miękki) – *воластьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *воластми*.

¹⁷¹ Uszacz (Ушачи) – osiedle typu miejskiego na terenie dzisiejszej Białorusi; dawniej była miastem (grodem) i jako takie występuje woryginale (przyp. tłum.).

¹⁷² 37 – w lewym polu jaśniejszym kolorem atramentu [przypis dotyczy słowa *na*].

¹⁷³ 37 – poprawiono jaśniejszym kolorem atramentu z: *Утулове* [w tekście występuje słowo *Отулове*, pisane przez o (o), poprawione z y (u)].

¹⁷⁴ Druja (Друя) – agromiasteczko na terenie dzisiejszej Białorusi; dawniej była miastem (grodem) i jako takie występuje woryginale (przyp. tłum.).

¹⁷⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano przez e (je) na końcu – *Земле*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez i (i) – *Земли*.

¹⁷⁶ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *иї* (ij) – *Лифлянкский*, podczas gdy w tekście występuje pisane z końcówką *ої* (oj) – *Лифлянской*.

¹⁷⁷ 36 – *-олм-* – na podstawie przedziurawionego miejsca; 35 – druga połowa słowa – na podstawie wyczyszczonego [przypis dotyczy słowa *Керколма*].

¹⁷⁸ Koknese (Кокнесе) – osiedle miejskie na terenie dzisiejszej Łotwy. Dawniej było miastem (grodem). W starszych źródłach pojawia się również m. in. nazwa *Куконос* – i pod taką występuje woryginale (przyp. tłum.).

Skrowno; gród Leneward¹⁷⁹¹⁸⁰, gród Krozborch, gród Iszkiel, gród Radopoż, gród Dynemint, gród Ines, trzy grody – Kremon – również i Turain, Trejden¹⁸¹, Zeiwold¹⁸²¹⁸³, gród Sonceł¹⁸⁴, gród Nitow, gród Jurienborch, gród Narbiej, gród Rozienbiek, gród Rozen, gród Lemziel, gród Mojan, gród Letiepier¹⁸⁵, gród Kieś, gród Jerla, gród Niewgin¹⁸⁶, gród Pibołda¹⁸⁷, gród Szkuin (k. 13 v.), gród Zierbień, gród Smiltynė¹⁸⁸, gród Borzun, gród Czeswın, gród Trykat, gród Rowny¹⁸⁹, grodzisko Lewdun¹⁹⁰, grodzisko Gołbin, gród Riezica, gród Łuża, grodu Valga¹⁹¹, gród Wołodimieriec, gród Ilisień, gród Pletienbierch¹⁹², gród Alūksne¹⁹³, gród Wiekier, gród Wiekiel, gród Nowogródek Liwoński, gród Kieriepieć, gród Gaujiena¹⁹⁴, Kursłow, gród Tartu¹⁹⁵, Mukow, Randeg, Ryngol, Kongot, Kawlet, Łajus, Borchołm¹⁹⁶, Póltsamaa¹⁹⁷, Paide, Wiljan, Tarwas¹⁹⁸, Piernow¹⁹⁹ Stary (k. 14), Piernow²⁰⁰ Nowy.

Granice tych grodów mają odpowiadać starym granicom. W czasie zawieszenia broni²⁰¹ nie wkraczać do tych grodów i ziem, nie zdobywać ich oraz nie obsadzać woj-

¹⁷⁹ 36 i 37 – Л- – na podstawie poprawionego [przypis dotyczy litery л (l) w słowie *Леневарда*].

¹⁸⁰ Leneward (Леневард) – inna niekiedy spotykana nazwa – Lenoward (przyp. tłum.).

¹⁸¹ -и- nad linijką jaśniejszym kolorem atramentu [przypis dotyczy słowa *Трейдения*].

¹⁸² Można przeczytać jak: *Зевоида* [w tekście występuje *Зевоида*].

¹⁸³ W źródłach najczęściej występuje słowo *Зейволд* (przyp. tłum.).

¹⁸⁴ 37 – poprawiono z: *Соицела* [w tekście występuje słowo *Соицела*, pisane przez и (n), poprawione z и (i)]

¹⁸⁵ Poprawiono z: *Летепеля* [w tekście występują słowo *Летеперя*, pisane przez р (r), poprawione z л (l)].

¹⁸⁶ 37 – poprawiono z: *Иевгиня* [w tekście występują słowo *Невгиня*, pisane przez и (n) na początku, poprawione z и (i)].

¹⁸⁷ Poprawiono z: *Киболды* [w tekście występują słowo *Пиболды*, pisane przez п (p) na początku, poprawione z к (k)].

¹⁸⁸ Smiltynė (СМИЛТЬИНЕ) – obecnie część miasta Kłajpeda (Litwa) (przyp. tłum.).

¹⁸⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ово* (*ово*) – *Ровново*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ого* (*ого*) – *Ровного*.

¹⁹⁰ Poprawiono z: *Левдана* [w tekście występuje *Левдуна* – pisane przez у (u), poprawione z а (a)].

¹⁹¹ Valga (Валга) – miasto na terenie dzisiejszej Estonii; nazwa tego miasta w języku staroruskim to Влех – i pod taką występuje w oryginale (przyp. tłum.).

¹⁹² Poprawiono z: 36 – *Плетенкерха*; 35 – *Плетенкерха* [w tekście występuje słowo *Плетенберха*].

¹⁹³ Alūksne (Алуксне) – miasto na terenie dzisiejszej Łotwy; nazwa tego miasta w języku staroruskim to Алыст – i pod taką występuje w oryginale (przyp. tłum.).

¹⁹⁴ Gaujiena (Гауйиена) – wieś na terenie dzisiejszej Łotwy; dawniej była miastem (grodem) i jako takie występuje w oryginale; jedną z jego dawnych nazw było Говья – pod taką występują w oryginale (przyp. tłum.).

¹⁹⁵ Tartu (Тарту) – miasto na terenie dzisiejszej Estonii; jedna z jego dawnych nazw to Юрьев – i pod taką występuje w oryginale (przyp. tłum.).

¹⁹⁶ Poprawiono z: *Болхолма* [w tekście występują słowo *Борхолма*, pisane przez р (r), poprawione z л (l)].

¹⁹⁷ Põltsamaa (Пылтсамаа) – miasto na terenie dzisiejszej Estonii; nazwa tego miasta w języku staroruskim to Полчев – i pod taką występuje w oryginale (przyp. tłum.).

¹⁹⁸ Poprawiono z: *Таварса* [w tekście występują słowo *Тарваса*, pisane przez рва (*rwa*), poprawione z вар (*war*) – inna kolejność liter w środku].

¹⁹⁹ Poprawiono z: *Перново* [w tekście występują słowo *Пернова*, pisane przez а (a) na końcu, poprawione z о (o)].

²⁰⁰ Poprawiono z: *Перново* [w tekście występują słowo *Пернова*, pisane przez а (a) na końcu, poprawione z о (o)].

²⁰¹ 37 – w przypisie zapisano słowo *да* [dotyczy to wyrażenia, które w tekście zawiera słowo *до* – *до*

skiem i nie wznosić nowych grodów za granicą.

I każdy z nas, wielkich posłów, z osobna, wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu bojarów i całego wielkiego Carstwa Rosyjskiego oraz my, carskiego majestatu bojarzy²⁰²: bojar i namiestnik²⁰³ pskowski Fiodor Iwanowicz Szeriemietiew, bojar i namiestnik suzdalski, książę Daniło Iwanowicz Miezieckij, (k. 14 v.) ja, jego carskiego majestatu okolniczy i namiestnik²⁰⁴ kałuski, Artemij Wasiljewicz Izmajłow, my, jego carskiego majestatu diacy, Iwan syn Iwana Bołotnikow i Matwiej Somow, przysięgamy i ręczymy za wielkiego monarchę naszego, z łaski Bożej cara i wielkiego księcia Michała Fiodorowicza, samowładcę Wszechrusi, że nie będzie on, wielki nasz monarcha, jego carski majestat, w czasie trwania rozejmu, prowadził walk w tych wszystkich grodach Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz tych grodach, które my teraz na nowo odstąpiliśmy²⁰⁵ Polsce i Litwie (k. 15), grodach liwońskich, kurlandzkich i wszystkich innych opisanych wyżej grodach i wołościach, oraz, że w jakikolwiek sposób nie będzie do nich wkraczał²⁰⁶ w czasie trwania rozejmu. Zachowa też warunki rozejmu i w pełni ich dotrzyma do końca trwania jego mocy.

Podobnie w czasie trwania rozejmu monarcha i król Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, ludzie wszelkich stanów Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz wojskowi nie będą prowadzić walk w wielkich państwach rosyjskich należących do wielkiego naszego monarchy, cara i wielkiego księcia Michała Fiodorowicza (k. 15 v.), samowładcy Wszechrusi, ani w jakikolwiek sposób ingerować we wszystkie ziemie moskiewskie; Nowogród Wielki i wszystkie nowogrodzkie podgrodzia, nowogrodzkie wołości i wszystkie nowogrodzkie ziemie, gród Psków i pskowskie podgrodzia: Opoczkę, Ostrow, Wielje, Woroniecz²⁰⁷, Izborsk²⁰⁸, Gdow, Kobylje, Wriew, Wybor, Dubkow, Wyszegorod, Wołodimieriec²⁰⁹, wołości pskowskie i wszystkie pskowskie ziemie, gród Twer i wszystkie twerskie ziemie, gród Rianzań²¹⁰ i wszystkie ziemie rianzańskie (k. 16), gród Pronsk²¹¹ i wszystkie²¹² pronskie ziemie, gród Ryłsk z wołściami, gród Putywl z wołściami, gród Bołchow z wołściami, gród Orzeł z wołscia-

тово перемирново сроку].

²⁰² Dalej powinno być: яз [ja] – opuszczono przez pomyłkę skryby?

²⁰³ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *m* (*t*) w środku – *наместник*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *m* – *наместник*.

²⁰⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *m* (*t*) w środku – *наместник*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *m* – *наместник*.

²⁰⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano z *сь* (*s'*) na końcu – *поступились*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ся* (*sia*) – *поступилися*.

²⁰⁶ 37 – w przypisie słowo zapisano z *сь* (*s'*) na końcu – *вступатись*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ся* (*sia*) – *вступатися*.

²⁰⁷ 35 – poprawiono z: *Вороноча* [w tekście występuje słowo *Воронеча*, pisane przez *e* (*je*), poprawione z *o* (*o*)].

²⁰⁸ Izborsk (Изборск) – obecnie wieś na terenie dzisiejszej Rosji (przyp. tłum.).

²⁰⁹ Wołodimieriec (Володимирец) – inną spotykaną nazwą jest Władimiriec (Владимирец) (przyp. tłum.).

²¹⁰ Rianzań (Рязань) – miasto na terenie dzisiejszej Rosji; jego dawna nazwa, obowiązująca do 1778 r., to Перееславль-Рязанский – pod taką też występuje w oryginale (przyp. tłum.).

²¹¹ Pronsk (Пронск) – osiedle typu miejskiego na terenie dzisiejszej Rosji; dawniej był miastem (grodem) i jako takie występuje w oryginale (przyp. tłum.).

²¹² Poprawiono z: *всю* [w tekście występuje słowo *всее*].

mi, gród Bielow z wołosćiami, gród Kromy²¹³ z wołosćiami, gród Kursk z wołosćiami, gród Bielgorod²¹⁴ z wołosćiami, gród Wałujki²¹⁵ z wołosćiami, gród Stary Oskol²¹⁶ z wołosćiami, gród Borisów z wołosćiami, gród Jelec z powiatem i wołosćiami²¹⁷, gród Pogar²¹⁸ z wołosćiami²¹⁹, gród Karaczew z wołosćiami, a także wołosci: Somowska, Komaricka, Chotiml (k. 16 v.), Snowsk, Chorobor, Mglin, Drakow, gród Masalsk z wołosćiami, gród Briańsk z powiatem i wołosćiami, wołosci: Sołowjewicze²²⁰, Příkladnia, Pacynia²²¹, Fiodorowskoje, Osowik, Kapynicze, Suchor²²², Siesław²²³, Woroczeń, Żeryń, gród Mcensk z wołosćiami, grodzisko Dmitrowce, i nowe grody – gród Liwny, gród Woroneż, gród Mieszczowsk z wołosćiami, gród Opakow z wołosćiami, i wołosci – Zalidow, Niedochodow, Byszkowicze²²⁴, Łyczyn, gród Wiaźma i wszystkie wołosci wiaziemskie, które Wiaźmie (k. 17) podlegają, gród Możajsk z powiatem i wołosćiami, gród Wielkie Łuki i wołosci wielkołuuckie – Dołysia, Bieriezaj, Uswaj²²⁵, Łowiec, Wiesna, Bołog, gród Chołm i wołosci chołmskie – Wieliła i Łopasnica, i Bojec, gród Zawołocz²²⁶ – również i Noworzew²²⁷ i wołosci noworzewskie, gród Toropiec i wszystkie wołosci toropieckie, gród Rżew²²⁸, gród Starica, gród Ostaszków, gród Zubcow²²⁹. Granice²³⁰ wszystkich grodów mają przebiegać według dawnych granic.

Dawnym granicom mają też odpowiadać granice ziem i wód w takich miejscach, jak: Toropiec i wszystkie wołosci toropieckie, ziemie nowogrodzkie (k. 17 v.) i wołosci

²¹³ Kromy (Кромы) – osiedle typu miejskiego na terenie dzisiejszej Rosji; dawniej były miastem (grodem) i jako takie występują w oryginale (przyp. tłum.).

²¹⁴ Bielgorod (Белгород) – miasto na terenie dzisiejszej Rosji; występująca w tekście nazwa Белгород to zapewne dawne określenie tego miasta (przyp. tłum.).

²¹⁵ Wałujki (Валуйки) – miasto na terenie dzisiejszej Rosji; występująca w tekście nazwa Волюйки to zapewne dawne określenie tego miasta (przyp. tłum.).

²¹⁶ Stary Oskol (Старый Оскол) – miasto na terenie dzisiejszej Rosji; jego dawna nazwa to Оскол – pod taką też występuje w oryginale (przyp. tłum.).

²¹⁷ 37 – w przypisie słowo zapisano przez ь (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*.

²¹⁸ Pogar (Порар) – osiedle typu miejskiego na terenie dzisiejszej Rosji; jedna z jego dawnych nazw to Радогоц – i pod taką występuje w oryginale (przyp. tłum.).

²¹⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez ь (znak miękki) – *волостьми*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez znaku miękkiego – *волостми*.

²²⁰ Poprawiono z: *Солович* [w tekście występuje słowo *Соловьевичь*].

²²¹ Poprawiono z: *Паницы* [w tekście występuje słowo *Пацыни*].

²²² 37 – w przypisie słowo jest pisane przez *a* (*a*) – *Сухаря*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *o* (*o*) – *Сухоря*.

²²³ Siesław¹ (Сеславль) – wieś na terenie dzisiejszej Rosji, jej historyczna nazwa to Всеславль – pod taką też występuje w oryginale (przyp. tłum.).

²²⁴ Niewielka plama na początku słowa pozwala na przeczytanie go jako: *Обышковичь* [w tekście występuje słowo *Бышковичь*].

²²⁵ -я – zapisana nad liniijką później, na początku skryba zapisał dwie wołosci jako jedno słowo: *Усваловца* [przypis dotyczy litery *я* i słowa: *Усвая, Ловца*].

²²⁶ Zawołocz^e (Заволочье) – miasto historyczne na terenie dzisiejszej Rosji (przyp. tłum.).

²²⁷ Noworzew (Новоржев) – miasto na terenie dzisiejszej Rosji; jego dawna nazwa to Ржева Пустая – pod taką też występuje w oryginale (przyp. tłum.).

²²⁸ Rżew (Ржев) – miasto na terenie dzisiejszej Rosji; jego dawna nazwa to Ржева Володимерова – pod taką też występuje w oryginale (przyp. tłum.).

²²⁹ Poprawiono z: *Зубцу* [w tekście występuje słowo *Зубцова*].

²³⁰ 37 – w przypisie słowo jest pisane przez *o* – *рубежом*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *e* (*je*) – *рубежем*.

– gród Wielkie Łuki, gród Rzew, gród Ostriej, gród Zawolocz e i wołości – Dołysia²³¹, Bieriezaj *i gród²³² Uswaj, Łowiec, Wiesna, Bolog; gród Chołm i wołości chołmskie – Wieliła i Łopasnica²³³, Bujec²³⁴ i inne wołości, i cała ziemia nowogrodzka z litewską, i z połoczanami²³⁵, widblianami²³⁶²³⁷, wieliżanami²³⁸, i z Uświatami, Bielym, Newlem oraz Siebiezem.

Wielkie państwa – Korona Polska i Wielkie Księstwo Litewskie również nie mogą wkraczać do tych (k. 18) grodów, na ziemię, użytki należące do wielkiego naszego monarchy, z łaski Bożej cara i wielkiego księcia Michała Fiodorowicza, samowładcy Wszechrusi²³⁹, Carstwa Moskiewskiego, prowadzić tam walk ani w nie ingerować, grodów i ziem obsadzać wojskiem i wznosić nowych grodów w czasie zawieszenia broni.

Również każdy z osobna spośród Panów Rady i wielkich posłów Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, książę Adam Nowodworski, biskup kamieniecki, Konstanty Plichta, kasztelan sochaczewski, Lew Sapieha (k. 18 v.), kanclerz Wielkiego Księstwa Litewskiego, Aleksander Korwin Gosiewski²⁴⁰, referendarz i pisarz Wielkiego Księstwa Litewskiego, Jakub Sobieski, wojewodzie²⁴¹ lubelski, Andrzej Męczyński z Kurozwęk, przysięgają i ręką za swojego monarchę, króla Zygmunta, że nie będzie on w czasie trwania rozejmu, prowadził walk w tych wszystkich grodach i wołościach, opisanych wyżej²⁴² w niniejszym dokumencie rozejmowym, należących do wielkiego naszego monarchy, cara i wielkiego księcia Michała Fiodorowicza, samowładcy Wszechrusi i wielkich państw rosyjskich, oraz, że w jakikolwiek sposób (k. 19) nie będzie od tych grodów i wołości wkraczał. Zachowa też warunki²⁴³ rozejmu i w pełni ich dotrzyma do końca trwania jego mocy.

W przypadku granic, ziem spornych, przygranicznych, krzywd dotyczących dowolnej miejscowości, wielkie państwa powinny rozesać na obie strony sędziów – z każdej strony taką samą liczbę – po czterech, z nimi zaś wyprawić po pięćdziesięciu ludzi z każdej strony. Sędziów tych należy wysłać między Toropiec a Wieliż, wzdłuż rzeki Dźwiny do ujścia rzeczki Markomli na jeden miesiąc – czerwiec, od pierwszego dnia, 7127 roku. Sędziowie ci, zjechawszy się (k. 19 v.), dowiedziawszy się od starożyłców²⁴⁴

²³¹ 37 – poprawiono z: *Дальни* [w tekście występuje słowo *До́лыси*].

²³² 36 i 35 – nad linijką innym charakterem pisma i atramentem.

²³³ 36 – poprawiono z: *Лопастницам*; 37 – poprawiono z: *Лопастецы* [w tekście występuje słowo *Лопастницам*].

²³⁴ 37 – poprawiono z: *Бойцу* [w tekście występuje słowo *Буйцу*].

²³⁵ Połoczenie (*Полочаны*) – dawne określenie mieszkańców Połocka (przyp. tłum.).

²³⁶ 37 – w przypisie słowo jest pisane przez *и* (*i*) – *Видбляны*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ы* (*y*) – *Вьдбляны*.

²³⁷ Widblianie (*Вьдбляны*) – dawne określenie mieszkańców Witebska (przyp. tłum.).

²³⁸ Wieliżanie (*Велижане*) – dawne określenie mieszkańców Wieliża (przyp. tłum.).

²³⁹ Poprawiono z: *Русии* [w tekście występuje słowo *Русии* w wyrażeniu *всѣя Русии*].

²⁴⁰ 35 – *Косевской*; 37 – *Кгасевской* [w tekście występuje słowo *Гасевской*, pisane przez *а* (*a*) w pierwszej sylabie i bez *к* (*k*) na początku].

²⁴¹ Poprawiono z: *воеводицю* [w tekście występuje słowo *воеводиць* – z *ь* (miękkim znakiem) na końcu, poprawione z *ю* (*ju*)].

²⁴² 35 – nad linijką cieńszym piórem [przypis dotyczy słowa *сего*].

²⁴³ Poprawiono z: *постановенье*. – [w tekście występuje słowo *постановенное*].

²⁴⁴ Starożyłcy (*старожи́льцы*) – kategoria chłopów w ówczesnej Rosji, będących rdzennymi mieszkańcami danego terenu; tym mianem określano także szanowane osoby, które były zaangażowane do rozstrzygania spraw spornych (przyp. tłum.).

o prawdziwych granicach i prawdy z obu stron, ustalą granicę między wołoskami wielkimi a toropieckimi²⁴⁵. Sędziowie ci po ustaleniu tam²⁴⁶ właściwej granicy 30 dnia²⁴⁷ tego samego miesiąca lipca²⁴⁸ tego samego roku udadzą się²⁴⁹ na wielkołućką²⁵⁰ i uświacką prawdziwą granicę, gdzie będzie potrzeba. Następnie odnajdą starożyłców z obu stron i ustalą właściwą granicę między wołoskami wielkołućkimi²⁵¹ a uświackimi²⁵². Jeśli będzie taka potrzeba również²⁵³ w innym miejscu i w innym czasie w trakcie (k. 20) trwania rozejmu, to sędziowie z obu stron powinni się tam udać, wcześniej zaś się zmówić i ustalić termin. Na miejscu pozyskać starożyłców, dojść do prawdy i ustalić granicę według starych granic, a w spornych i wszelkich innych sprawach zaspokoić sądowe roszczenia obu stron zgodnie z prawdą

W czasie trwania rozejmu²⁵⁴ obie strony nie będą toczyć wojny, wszczynać bitew i wojen oraz w siebie ingerować. Obie strony nie będą też obsadzać wojskiem żadnych miejscowości, wznosić nowych²⁵⁵ grodów i wkrać²⁵⁶ na żadne użytki grodów i wołoski z obu stron w czasie (k. 20 v.) zawieszenia broni. W miejscach, w których sędziowie z obu stron nie ustalą granic, oba wielkie państwa powinny odprawić do siebie nawzajem wysłanników i gońców, a następnie wysłać innych sędziów, ludzi dumskich i panów rad, i na tych spornych ziemiach przeprowadzić ustalanie granic i sprawę granic zakończyć. Tymi kwestiami zaś nie należy naruszać i zrywać rozejmu.

Jeśli zaś ktoś w czasie trwania rozejmu będzie nieprzyjacielem wielkim rosyjskim państwom i wszystkim ziemiom, które należą do wielkiego Carstwa Rosyjskiego²⁵⁷, tego Panowie (k. 21) Rady Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego i wszyscy posłowie przeciwko Carstwu Rosyjskiemu wszelkiego nieprzyjaciela nie będą wspomagać ludźmi ani pieniędzmi, zgodnie z naszym dokumentem rozejmowym. Podobnie, jeśli ktoś w czasie trwania rozejmu będzie nieprzyjacielem Panom Rady i całej Rzeczypospolitej, Koronie Polskiej i²⁵⁸ Wielkiemu Księstwu Litewskiemu oraz wszystkim ziemiom,

²⁴⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *тц* (*tc*) w środku – *торопецких*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ц* (*c*) – *торопецких*.

²⁴⁶ 35 – nad linią [przypis dotyczy słowa *там*].

²⁴⁷ Poprawiono z: *день* [w tekście występuje słowo *дня*].

²⁴⁸ Dalej bardziej szarym kolorem atramentu wymazano: *въ* [litera *w* z twardym znakiem].

²⁴⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ти* (*ti*) – *выехати*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ть* (*t'*) – *выехать*.

²⁵⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *тц* (*tc*) w środku – *Великолуцкой*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ц* (*c*) – *Великолуцкой*.

²⁵¹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *тц* (*tc*) w środku – *великолуцких*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ц* (*c*) – *великолуцких*.

²⁵² 37 – w przypisie słowo zapisano przez *тц* (*tc*) w środku – *усвяцких*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ц* (*c*) – *усвяцких*.

²⁵³ 36 i 37 – nie występuje [w tekście litera *и* (*i*)].

²⁵⁴ Poprawiono z: *перемрные* [pisane przez *e* (*je*)], podczas gdy w tekście występuje pisane przez *и* (*i*) – *перемрные*].

²⁵⁵ Poprawiono z: *невых* [pisane przez *e* (*je*)], podczas gdy w tekście występuje pisane przez *о* (*o*) – *новых*].

²⁵⁶ 37 – w przypisie słowo zapisano z *сь* (*s'*) na końcu – *вступатись*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ся* (*sia*) – *вступатися*.

²⁵⁷ 35 – zdublowane [przypis dotyczy słowa *Росийскому*].

²⁵⁸ 37 – nad linią jaśniejszym kolorem atramentu [przypis dotyczy przyimka *к* (*k*) określającego przynależność – *к Великому князству Литовскому*, w języku polskim się go pomija].

które należą do Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, tego bojarzy i ludzie wszelkich stanów (rang) nie będą wspomagać²⁵⁹ ludźmi (k. 21 v.) ani pieniędzmi, zgodnie z naszym dokumentem rozejmowym.

W czasie trwania rozejmu, jeśli do nas, bojarów wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu i całego Carstwa Rosyjskiego, Panowie Rady i cała Rzeczpospolita, Korona Polska i Wielkie Księstwo Litewskie, odprawią swoich wielkich posłów, wysłanników lub gońców, by zawiadomić o wielkich i dobrych sprawach, to ci wielcy posłowie, wysłannicy i gońcy Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego przyjadą do nas, bojarów (k. 22) jego carskiego majestatu i całego wielkiego Carstwa Rosyjskiego, i odjadą dobrowolnie bez żadnych przeszkód i zatrzymywania. Również, jeśli my, bojarzy jego carskiego majestatu i całe wielkie Carstwo Rosyjskie, wyślemy do Panów Rady i całej Rzeczypospolitej²⁶⁰, Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, swoich wielkich posłów, wysłanników lub gońców, by zawiadomić *o wszelkich dobrych sprawach, to nasi²⁶¹ *-wielcy posłowie, wysłannicy lub gońcy²⁶² przyjadą do Panów Rady i całej Rzeczypospolitej i odjadą²⁶³ dobrowolnie bez żadnych przeszkód i zatrzymywania.

Kupcy polscy i litewscy ze wszystkich ziem Korony (k. 22 v.) Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego mogą przyjeżdżać do wszystkich rosyjskich państw naszego wielkiego monarchy, do wszystkich moskiewskich grodów oprócz Moskwy i handlować tam wszelkim towarem. Będą oni mogli przyjechać i dobrowolnie odjechać bez żadnych przeszkód. Opłaty celne²⁶⁴ należy pobierać według obowiązujących zasad i nie ściągać z kupców²⁶⁵ obu stron żadnych dodatkowych cel. Handlarze ze wszystkich ziem państw rosyjskich wielkiego naszego monarchy, cara i wielkiego księcia Michała Fiodorowicza, samowładcy Wszechrusi, jego carskiego majestatu, mogą przyjeżdżać do wszystkich granicznych grodów²⁶⁶ (k. 23) Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego ze wszelkim towarem i handlować również wszelkim towarem²⁶⁷. Będą oni mogli przyjechać i dobrowolnie odjechać bez żadnych przeszkód. Opłaty celne²⁶⁸ płacić według obowiązujących zasad i nie ściągać z kupców z obu stron żadnych dodatkowych cel.

²⁵⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *вспомогать*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *вспомогати*.

²⁶⁰ Poprawiono z: *Посполитом* [przypis dotyczy nazwy państwa, pisanej w tekście rozłącznie – *Речи Посполитой*, z końcówką *оу* (*oj*), którą poprawiono z *ом* (*om*).

²⁶¹ Nad linijką innym charakterem pisma i atramentem, dalej – znak wstawienia [w tekście słowo *нашим*].

²⁶² Wstawka w niższym polu innym charakterem pisma i atramentem [przypis dotyczy słowa *гонцом*].

²⁶³ 35 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *отъехать*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *отъехати*.

²⁶⁴ 37 – w przypisie występuje słowo *таможные*, podczas gdy w tekście jest pisane z dodatkową sylabą *ен* (*jen*) – *таможенные*.

²⁶⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *тиц* (*tc*) w środku – *кутецких*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ц* (*c*) – *кутецких*.

²⁶⁶ Innym charakterem pisma i atramentem w prawym wewnętrznym polu [w tekście występuje słowo *городы*].

²⁶⁷ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *а* (*a*) w środku – *тавар*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *о* (*o*) – *товар*.

²⁶⁸ 37 – w przypisie występuje słowo *таможные*, podczas gdy w tekście jest pisane z dodatkową sylabą *ен* (*jen*) – *таможенные*.

Według dawnego zwyczaju, jeśli goście i handlarze przybyli z posłami i wysłannikami Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego do Carstwa Moskiewskiego do jakimkolwiek²⁶⁹ towarem, to wówczas kupcy polscy i litewscy mogą jechać²⁷⁰ do stołecznego grodu – Moskwy i tam handlować. A bojarzy (k. 23 v.) jego carskiego majestatu tym polskim i litewskim gościom i kupcom²⁷¹ nie mogą zabierać²⁷² towarów²⁷³, ale puszczać ich wolno z każdym rodzajem towaru przez grody Carstwa Moskiewskiego bez żadnych przeszkód. Podobnie²⁷⁴ goście oraz handlarze przybyli z posłami i wysłannikami wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu bojarów, do Polski i Litwy z jakimkolwiek towarem, to wówczas goście i handlarze wraz z posłami mogą się udać do wszystkich polskich i litewskich grodów i tam handlować²⁷⁵. A Panowie Rady tym gościom i handlarzom nie mogą zabierać²⁷⁶ towarów, ale puszczać ich wolno z każdym (k. 24) rodzajem towaru przez swoje ziemie bez żadnych przeszkód. Goście i kupcy towarzyszący posłom i wysłannikom nie będą też uiszczać opłat celnych²⁷⁷, co dotyczy obu stron – Carstwa Moskiewskiego oraz Polski i Litwy, zgodnie z dawnym obyczajem.

Jeśli zaś w czasie trwania rozejmu wyniknie jakaś obraza między wielkim monarchą naszym, jego carskiej potęgi wielkich państw, między książętami państw, wojewodami, namiestnikami²⁷⁸ i innymi ludźmi na ziemiach, wodach oraz w sprawie jakichkolwiek innych krzywd, ci książęta, wojewodowie, namiestnicy²⁷⁹, rządcy granicznych wołości²⁸⁰ powinni się zmówić i te wszelkie krzywdy (k. 24 v.) wyjaśnić wobec obu stron. A jeśli w sprawie jakichś krzywd książęta, wojewodowie, namiestnicy²⁸¹ i rządcy wołości nie dojdą do porozumienia, to bojarzy wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu państw rosyjskich i Panowie Rady Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego powinni w tym celu odprawić sędziów. Ci zaś, zjechawszy się, uczciwie wyjaśnią owe krzywdy wobec obu stron. A zagarnięte mienie poddanych stro-

²⁶⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *дь* (*d'*) – *нибудь*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ди* (*di*) – *нибуди*.

²⁷⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *ехать*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *ехати*.

²⁷¹ 35 – w przypisie słowo zapisano przez *ти* (*ti*) w środku – *купетциких*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ц* (*c*) – *купецких*.

²⁷² 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *отымать*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *отымати*.

²⁷³ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *а* (*a*) w środku – *таваров*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *о* (*o*) – *товаров*.

²⁷⁴ Nad linią [w tekście występuje słowo *как*, dotyczy to wyrażenia *также как*].

²⁷⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *торговать*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *торговати*.

²⁷⁶ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *отымать*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *отымати*.

²⁷⁷ 37 – w przypisie występuje słowo *таможных*, podczas gdy w tekście jest pisane z dodatkową sylabą *ен* (*jen*) – *таможенных*.

²⁷⁸ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *т* (*t*) w środku – *наместников*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *т* – *наместников*.

²⁷⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *т* (*t*) w środku – *наместники*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *т* – *наместники*.

²⁸⁰ Z ros. *волостели украинные*; *волостель* – zwierzchnik wołości, przedstawiciel carskiej władzy w wołości w ówczesnej Rosji (przyp. tłum.).

²⁸¹ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *т* (*t*) w środku – *наместники*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *т* – *наместники*.

ny przeciwnej należy zwrócić.

Do końca trwania mocy niniejszego aktu rozejmowego między wielkim naszym monarchą, carem i wielkim księciem Michałem Fiodorowiczem (k. 25), samowładcą²⁸² Wszechrusi, jego carskiego majestatu wielkimi państwami rosyjskimi a Koroną Polską i Wielkim Księstwem Litewskim, jeśli wyniknie jakiś spór, a w tym czasie jacyś²⁸³ polscy i litewscy posłowie, wysłannicy, gońcy lub kupcy znajdą się na terenie państw rosyjskich wielkiego naszego monarchy, to jego carskiego majestatu bojarzy i wszyscy ludzie tych polskich i litewskich posłów, wysłanników, gońców oraz kupców nie będą więzić ani odbierać²⁸⁴ im²⁸⁵ ich²⁸⁶ dobytku, ale puszczą ich wolno z całym ich dobytkiem. Jeśli zaś jacyś posłowie, wysłannicy, *gońcy²⁸⁷ lub kupcy wielkiego naszego monarchy Carstwa Moskiewskiego (k. 25 v.) znajdą się na polskiej lub litewskiej ziemi, to Panowie Rady i cała Rzeczpospolita tych posłów, wysłanników, gońców i kupców Carstwa Moskiewskiego również nie będzie więzić, niewolić ani odbierać²⁸⁸ im dobytku, ale puści²⁸⁹ ich wolno z całym ich dobytkiem.

Należy też zwrócić ikonę Mikołaja Cudotwórcy, zabraną przez Polaków i Litwinów w Możajsku, oraz wypuścić wielkich posłów wielkiego Carstwa Rosyjskiego, wielce czcigodnego Filareta Nikitycza, metropolitę rostowskiego (k. 26) i jarosławskiego, bojara, księcia Wasilija Wasiljewicza Golicyna, oraz diaka Tomiłę Ługowskiego, a także szlachtę wraz z tymi wszystkimi ludźmi, którzy z nimi byli. Panowie Rady Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego wypuszczają²⁹⁰ też, bez zatrzymywania, do Carstwa Moskiewskiego naszego wielkiego monarchy, jeńców²⁹¹: arcybiskupa smoleńskiego Siergija²⁹², jeśli²⁹³ zechce, bojara Michała Borisowicza Szeina z żoną i dziećmi oraz wszystkich innych jeńców pojmanyh w grodach i wszystkich innych miejscach. Należy ich przyprowadzić (k. 26 v.) na granicę między Dorogobuzem a Wiaźmą 15 dnia lutego bieżącego²⁹⁴ 127 roku.

Jeśli jacyś jeńcy Carstwa Moskiewskiego są w niewoli we Wiaźmie, w Dorogobuzu, Biełym i innych pobliskich grodach oraz pułkach hetmańskich, u pułkowników

²⁸² 37 – poprawiono z: *самодержец* [w tekście występuje słowo *самодержца*].

²⁸³ Nad linijką drobniejszym pismem [przypis dotyczy słowa *которые*].

²⁸⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть (t')* – *отнимать*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти (ti)* – *отнимати*.

²⁸⁵ 37 – dalej wymazane: *ux* [*ich* – przypis dotyczy słowa *них*].

²⁸⁶ 37 – nad linijką jaśniejszym kolorem atramentu [przypis dotyczy słowa *ux*].

²⁸⁷ 35 i 36 – nad linijką innym charakterem pisma i atramentem [przypis dotyczy słowa *гонцы*].

²⁸⁸ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть (t')* – *отымать*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти (ti)* – *отымати*.

²⁸⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть (t')* – *отпуститъ*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти (ti)* – *отпустити*.

²⁹⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть (t')* – *отпуститъ*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти (ti)* – *отпустити*.

²⁹¹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *e (je)* w środku – *полонеников*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *я (ja)* – *полоняников*.

²⁹² 37 – w przypisie słowo zapisano przez *e (je)* – *Сергея*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *и (i)* – *Сергия*.

²⁹³ 35 i 37 – w przypisie występuje słowo *будет*, podczas gdy w tekście – *буде* – bez litery *т (t)* na końcu.

²⁹⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *e (je)* w środku – *нынешнего*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *я (ja)* – *нынешняго*.

oraz w pułkach litewskich, to tych wszystkich jeńców z Rusi, cudzoziemców i Tatarów również niezwłocznie i uczciwie wypuścić²⁹⁵ do Moskwy, zapewnić im pożywienie i podwody, dopóki będzie to konieczne. Trzeba też, bez zatrzymywania, wypuścić²⁹⁶ z pułków czerkaskich wszystkich jeńców²⁹⁷ – z Rusi, cudzoziemców (k. 27) i Tatarów.

Bojarzy wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu oraz całe Carstwo Moskiewskie wypuszczą też do Polski i Litwy polskich i litewskich jeńców, pana Mikołaja Strusia, starostę chmielnickiego, pana Budziłę²⁹⁸, chorążego, pana Strawińskiego, Pana Charlińskiego i pana Kalinowskiego oraz wszystkich innych jeńców polskich, litewskich, cudzoziemców, Tatarów – znajdujących się w grodach. Ich również należy odprowadzić tego samego dnia – 15 dnia miesiąca lutego bieżącego 127 roku na granicę między Dorogobużem (k. 27 v.) a Wiaźmą.

Jeśli w Moskwie są jacyś inni, oprócz Strusia i jego towarzyszy, jeńcy polscy i litewscy, to należy ich wszystkich niezwłocznie wypuścić, co my, wielcy posłowie, jako dobrą sprawę uczynimy i o tym zapewniamy. Nikogo zaś z jeńców z obu stron nie wolno zataić i zatrzymać, ale wszystkich w obie strony puścić²⁹⁹ wolno oraz zapewnić im pożywienie i podwody do pożądaných³⁰⁰ miejsc.

Panowie Rady Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego zwrócą również³⁰¹ bojara, księcia Iwana Iwanowicza Szujskiego, księcia Jurija Trubeckiego z żoną (k. 28) i dziećmi, jeśli zechcą, oraz wypuszczą³⁰² wszystkich moskiewskich ludzi, którzy wyjechali w czasie smuty³⁰³ i zechcą jechać do Carstwa Moskiewskiego.

Ponadto Panowie Rady i wielcy posłowie Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, książę Adam Nowodworski, biskup kamieniecki, Konstanty³⁰⁴ Stanisławowicz Plichta, kasztelan Sochaczewski, Lew Iwanowicz Sapieha, kanclerz Wielkiego Księstwa Litewskiego, Aleksander³⁰⁵ Iwanowicz Korwin Gosiewski, referendarz i pisarz Wielkiego Księstwa Litewskiego, Jakub Sobieski³⁰⁶, wojewodzie lubelski (k. 28 v.)

²⁹⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть (tʹ) – отпуститъ*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ту (ti) – отпусти*.

²⁹⁶ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть (tʹ) – отпуститъ*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ту (ti) – отпусти*.

²⁹⁷ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *я (ja)* w środku – *полоняников*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *е (je)* – *полонеников*.

²⁹⁸ Poprawiono z: *Будило* [w tekście występuje słowo *Будила* – przez *а (a)* na końcu, które poprawiono z *о (o)*].

²⁹⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть (tʹ) – отпуститъ*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ту (ti) – отпусти*.

³⁰⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano z *е (je)* w środku – *пригоже*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez tej litery – *пригож*.

³⁰¹ 35 i 37 – nie ma [przypis dotyczy słowa *и (i)*].

³⁰² 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть (tʹ) – отпуститъ*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ту (ti) – отпусти*.

³⁰³ Z ros. *безгосударственное время* – lata 1610–1613, kiedy to w Rosji nie było faktycznej władzy, sytuacja zmieniła się wraz z wybraniem na cara Michała Fiodorowicza (przyp. tłum.).

³⁰⁴ 37 – w przypisie słowo *Костянтин*, podczas gdy w tekście – *Костян(т)ин* – z literą *т (t)* w nawiasie.

³⁰⁵ 37 – w przypisie imię zapisano przez *о (o)* na początku – *Олександр*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *а (a)* – *Александр*.

³⁰⁶ 37 – w przypisie nazwisko zapisano z końcówką *ой (oj)* – *Сабешской*, podczas gdy w tekście występuje pisane z końcówką *ий (ij)* – *Сабешский*.

Andrzej Męczyński z Kurozwęk, przysięgli³⁰⁷, zapewnili i potwierdzili na swoje dusze i tymi naszymi aktami rozejmowymi, że w czasie trwania rozejmu królewicz Władysław Zygmuntowicz nie będzie z Carstwem Moskiewskim³⁰⁸ wielkiego naszego monarchy, cara i wielkiego księcia, Michała Fiodorowicza, samowładcy Wszechrusi, jego carskiego majestatu, prowadził walk, wszczynał z nim bitew, wysyłał tam ludzi najemnych z innych państw i kozaków zaporoskich, i w żaden inny sposób zdobywał Carstwa Moskiewskiego. A Panowie Rady Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego (k. 29) oraz cała Rzeczpospolita nie będzie ludzi najemnych królewicza z innych państw wpuszczać do Carstwa Moskiewskiego oraz w żaden sposób go wspomagać zgodnie z niniejszą umową rozejmową.

Zachowają też warunki naszego niniejszego rozejmu³⁰⁹ i w³¹⁰ pełni ich ze swojej strony dotrzymają do końca trwania jego mocy, zgodnie z niniejszym aktem rozejmowym.

Tak jak z obiema stronami my, wielcy posłowie, o tych wszystkich sprawach, które uzgodniliśmy i w naszych niniejszych umowach rozejmowych zapisaliśmy, potwierdzimy ucałowaniem krzyża oraz tymi umowami z obiema (k. 29 v.) stronami się wymienimy³¹¹ i królewicz Władysław Zygmuntowicz, hetman Wielkiego Księstwa Litewskiego, wojewoda wileński Jan Karol Chodkiewicz, wszyscy pułkownicy, rotmistrzowie, którzy są z nim, ze wszystkimi Polakami oraz Litwinami, pułkami Czaplńskiego i Lisowskiego oraz wszystkimi wojskowymi, nie zwlekając, wyjadą³¹² do swojej ziemi. Kozacy zaporoscy, Sahajdaczny³¹³ i wszyscy pułkownicy wraz ze wszystkimi kozakami zaporoskimi mają opuścić wszystkie grody, miejscowości i powiaty wielkich państw rosyjskich wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu (k. 30), nie zwlekając, udać się³¹⁴ do swojej ziemi. Idąc zaś z ziem wielkiego naszego monarchy, nie ingerować³¹⁵ w Carstwo Moskiewskie³¹⁶: nie podchodzić³¹⁷ do grodów i ich nie zaj-

³⁰⁷ 37 – w przypisie słowo zapisano z *сѣ* (*s'*) na końcu – *обещались*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ся* (*sia*) – *обещались*.

³⁰⁸ 35 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *аго* (*ago*) – *Московскаго*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ого* (*ogo*) – *Московского*.

³⁰⁹ Poprawiono z: *перемирное* [w tekście występuje słowo *перемирье* – z *ѣ* (*'je*) na końcu, które poprawiono z *ноє* (*noje*)].

³¹⁰ Na podstawie zmytego [słowa – przypis dotyczy słowa *во*, w wyrażenie *во всем*].

³¹¹ 37 – druga połowa słowa – na podstawie zmytego [przypis dotyczy słowa *розменимся*].

³¹² 37 – w przypisie słowo zapisano przez *т* (*t*) w środku – *выти*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *тт* (*tt*) – *вытти*.

³¹³ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *ч* (*cz*) w środku – *Саадачному*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ш* (*sz*) – *Саадашному*.

³¹⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *т* (*t*) w środku – *выти*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *тт* (*tt*) – *вытти*.

³¹⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ти* (*ti*) – *зацепляти*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ть* (*t'*) – *зацеплять*.

³¹⁶ 35 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *аго* (*ago*) – *Московскаго*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ого* (*ogo*) – *Московского*.

³¹⁷ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ти* (*ti*) – *приступати*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ть* (*t'*) – *приступать*.

mować, nie palić osad i wsi, nie prowadzić walk, nie bić³¹⁸ i nie grabić³¹⁹ ludzi, nie brać³²⁰ do niewoli w jakikolwiek sposób, zgodnie z naszą umową rozejmową. Również wszelcy mieszkańcy Carstwa Moskiewskiego wielkiego naszego monarchy, cara i wielkiego księcia Michała Fiodorowicza, samowładcy Wszechrusi, jego carskiego majestatu (k. 30 v.), nie będą wszelkich wojskowych, handlarzy Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, i wszystkich innych ludzi, będących w drodze powrotnej do Litwy, bić, brać do niewoli, grabić i czynić im żadnych szkód, zgodnie z naszą umową rozejmową.

My zaś, wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu bojarzy i wielcy posłowie niezwłocznie wysłamy szlachciców jego carskiego majestatu wielkiego naszego monarchy, cara i wielkiego księcia Michała Fiodorowicza, Wszechrusi jego carskiego (k. 31) majestatu, z nakazami i aktami, i rozkażemy zwrócić szlachcicom Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, którzy będą w tym celu odprawieni, te wszystkie grody, które z nakazu wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu oraz za radą bojarów jego carskiego majestatu i całego wielkiego Carstwa Rosyjskiego, my, bojarzy i wielcy posłowie odstąpiliśmy Koronie Polskiej i Wielkiemu Księstwu Litewskiemu. Grody te będą oddane szlachcicom Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, którzy będą w tym celu odprawieni, ze wszystkim tym, co w niniejszym dokumencie opisano wyżej do czasu wskazanego³²¹ wyżej (k. 31 v.). Ludzi, których³²² zgodnie z niniejszym dokumentem rozejmowym należy z tych grodów wypuścić³²³, szlachcice powinni ich wszystkich wypuścić³²⁴ do tego też czasu, do dogodnie położonych grodów Carstwa Rosyjskiego, z całym ich dobytkiem, który mają. Rejonom i wołostiom tych grodów w powiatach litewscy szlachcice złożą³²⁵ własnoręczny podpis uczciwie i bez żadnych oszustw i podstępów i to z nimi podpiszą, przyjmą od nich, ich szlachciców, własnoręczny podpis.

Szlachcice Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego (k. 32) wypuszczą z tych wszystkich grodów wielkiego naszego monarchy, cara i wielkiego księcia Michała Fiodorowicza, samowładcy Wszechrusi, jego carskiego majestatu: duchowieństwo, służbę cerkiewną³²⁶, wojewodów, urzędników i wszystkich zobowiązanych do służby wojskowej. Odpuszczą także z tego samego powodu³²⁷ gości i handlarzy, którzy zechcą

³¹⁸ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *нобивать*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *нобивати*.

³¹⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *грабить*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *грабити*.

³²⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *имать*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *имати*.

³²¹ Nad linijką innym charakterem pisma [przypis dotyczy słowa *которой*].

³²² 37 – poprawiono z: *которые* [w tekście występuje słowo *которых* – z *ых* (*ych*) na końcu, które poprawiono z *ые* (*yje*)].

³²³ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *отпустить*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *отпустити*.

³²⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *выпустить*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *выпустити*.

³²⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *дать*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *дати*.

³²⁶ 37 – poprawiono jaśniejszym kolorem atramentu z: *церковной* [w tekście występuje słowo *церковной* – bez litery *с* (*s*) w środku].

³²⁷ 37 – w przypisie występuje litera *ж* (*ż*), podczas gdy w tekście słowo *же* (*że*) – w wyrażeniu *потому же*.

się udać do kraju wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu, do grodów wielkiego naszego monarchy Carstwa Moskiewskiego, jego carskiego majestatu, dogodnych według odległości (k. 32 v.), z całym ich dobytkiem, który mają, bez żadnych utrudnień i podstępów, zgodnie z niniejszym dokumentem rozejmowym. Podczas drogi nie wyrządzać im szkody ani ich nie grabić. Grody te, należące do wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu, należy przejąć od szlachciców, którzy będą w tym celu wysłani, z uzbrojeniem i wszelkimi zapasami armatnimi, posadskimi, powiatowymi, chłopami, wyłączając z tego goście i handlarzy, którzy zechcą się udać do kraju wielkiego naszego monarchy, jego carskiego majestatu. Jeśli jacyś (k. 33) goście i handlarze zechcą się udać do kraju wielkiego naszego monarchy, nie wolno ich więzić, ale puścić wolno bez żadnych przeszkód. Rejony i wołości w powiatach tych grodów powinny wziąć od³²⁸ szlachciców ich własnoręczne podpisy i to z nimi podpisać – złożyć im w zamian swój własnoręczny podpis i rozejść się z nimi pokojowo bez utrudnień, nie wyrządzać³²⁹ im też żadnych szkód, zgodnie z niniejszym dokumentem rozejmowym.

W tych to sprawach my, wielcy posłowie, wielkiego naszego monarchy, cara i wielkiego księcia Michała Fiodorowicza (k. 33 v.), samowładcy Wszechrusi, jego carskiego majestatu bojarów oraz jego całego carskiego majestatu Carstwa Rosyjskiego, my, jego carskiego majestatu bojarzy – (ja),³³⁰ bojar i namiestnik³³¹ pskowski Fiodor Iwanowicz Szeriemietiew, (ja),³³² bojar i namiestnik³³³ suzdalski, ksiązę Daniło Iwanowicz Miezieckij³³⁴, ja, jego carskiego majestatu okolniczy i namiestnik³³⁵ kałuski, Artemij Wasiljewicz Izmajłow, my, jego carskiego majestatu diacy, Iwan syn Iwana Bołotnikow, Matwiej Somow wraz z Panami Rady Korony Polskiej i Wielkiego (k. 34) Księstwa Litewskiego i wielkimi posłami – księciem Adamem Nowodworskim, biskupem kamienieckim, Konstantym Stanisławowiczem Plichtą, kasztelanem sochaczewskim, Lwem Iwanowiczem Sapiehą, kanclerzem Wielkiego Księstwa Litewskiego, Aleksanderem Iwanowiczem Korwinem Gosiewskim, referendarzem i pisarzem Wielkiego Księstwa Litewskiego, Jakubem Sobieskim, wojewodziec lubelskim³³⁶, Andrzejem Męczyńskim³³⁷ z Kurozwęk, sporządziliśmy umowę (k. 34 v.) o pokojowych ustaleniach i pod-

³²⁸ Zapisano w linijce ciemniejszym kolorem atramentu, drobniejszym pismem [przypis dotyczy litery *y* (*u*)].

³²⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) i literą *y* (*u*) na początku – *учинить*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ть* (*t'*) i bez tej litery – *чинити*.

³³⁰ W rękopisie opuszczono, najprawdopodobniej przez pomyłkę skryby, uzupełniono na podstawie znajomości formularza [formularz oznacza tutaj zestaw i kolejność formuł dokumentu przyjęty w danym czasie i danej kancelarii dla określonego typu dokumentu; przypis dotyczy słowa *яз*]

³³¹ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *т* (*t*) w środku – *наместник*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *т* – *наместник*.

³³² W rękopisie opuszczono, najprawdopodobniej przez pomyłkę skryby, uzupełniono na podstawie znajomości formularza [przypis dotyczy słowa *яз*].

³³³ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *т* (*t*) w środku – *наместник*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *т* – *наместник*.

³³⁴ 35 – w przypisie nazwisko zapisano przez *тц* (*tc*) w środku – *Мезецкой*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ц* (*c*) – *Мезецкой*.

³³⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *т* (*t*) w środku – *наместник*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *т* – *наместник*.

³³⁶ 37 – w rękopisie pomyłka: *Любевским* [w tekście występuje słowo *Любелским*, pisane przez *л* (*l*), poprawione z *ѡ* (*w*)].

³³⁷ 37 – poprawiono z: *Менчитцкого* [w tekście występuje nazwisko *Менчитцким* – z końcówką *им*

pisaliśmy³³⁸ dokumenty rozejmowe. Dla silniejszego potwierdzenia do tych umów rozejmowych przyłożyliśmy nasze pieczęcie, własnoręcznie się podpisaaliśmy i z obu stron ucalowaniem krzyża między sobą potwierdziliśmy, wymieniliśmy się dokumentami, jako że te sprawy nie mogą się przedstawiać inaczej, niż jest to zawarte w naszych umowach rozejmowych między wielkim naszym monarchą, carem i wielkim księciem Michałem Fiodorowiczem, samowładcą³³⁹ Wszechrusi (k. 35), wielkimi rosyjskimi państwami jego carskiego majestatu a Koroną Polską³⁴⁰ i Wielkim Księstwem Litewskim.

Spisany na naszym zjeździe poselskim między monasterem Troicko-Siergijewskim a wsią Swatkowo, wzdłuż ugleckiej drogi, w troickiej wsi Dywilinie 1 dnia³⁴¹ miesiąca grudnia 7127 roku, licząc od stworzenia³⁴² świata.

2.

(K. 36) My, Rada i rządcy Jego Królewskiej Mości³⁴³, z łaski Bożej najjaśniejszego i wielkiego monarchy Zygmunta III³⁴⁴, króla polskiego i wielkiego księcia litewskiego, ruskiego, pruskiego, żmudzkiego, mazowieckiego, kijowskiego, wołyńskiego, podolskiego, smoleńskiego, podlaskiego³⁴⁵, liwońskiego, estońskiego i in., dziedzicznego króla Szwedów, Gotów³⁴⁶, Wandalów, syna księcia Finlandii, oraz innych, a obecnie wielcy posłowie z ramienia najmiłościwszego³⁴⁷ naszego monarchy, Jego Królewskiej Mości i całej naszej braci, ichmość panów rad duchownych i świeckich (k. 36 v.) oraz całej Rzeczypospolitej – Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, wysłani z sejmu walnego³⁴⁸ warszawskiego z³⁴⁹ pełną³⁵⁰ mocą stanowienia przy synu Jego Królewskiej³⁵¹ Mości, wielkim

(im), poprawioną z *ozo* (*ogo*).

³³⁸ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *n* (*p*) w środku – *писали*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *дн* (*дп*) – *подписали*.

³³⁹ Dalej wymazane: *его* [*jego*].

³⁴⁰ 37 – dalej wymazane zdublowane: *Полскою*.

³⁴¹ Dalej następuje czysta k. 35 v., a po niej – dwie czyste nienumerowane karty.

³⁴² 37 – w przypisie słowo zapisano przez *a* (*a*) w środku – *сздания*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *o* (*o*) – *сздания*.

³⁴³ Я [litera *ja*] na podstawie poprawionego.

³⁴⁴ Poprawiono z: *Трего* [w tekście występuje *Третьего* – odnoszące się do króla Zygmunta].

³⁴⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *ж* (*ż*) w środku – *Подляжского*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ш* (*sz*) – *Подляшского*.

³⁴⁶ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *тц* (*tc*) w środku – *Кгоццкого*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ц* (*c*) – *Кгоццо*.

³⁴⁷ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ого* (*ogo*) – *милостивого*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *аго* (*ago*) – *милостиваго*.

³⁴⁸ 37 – poprawiono jaśniejszym kolorem atramentu z: *волного* [w tekście występuje *валного* – pisane przez *a* (*a*), poprawione z *o* (*o*)].

³⁴⁹ 36 i 35 – na podstawie wytartego miejsca [przypis dotyczy słowa *за* w wyrażeniu *за моцью зуполною*].

³⁵⁰ 37 – poprawiono z: *заполною* [w tekście występuje *зуполною* – pisane przez *у* (*u*), poprawione z *a* (*a*)].

³⁵¹ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ой* (*oj*) – *королевской*, podczas gdy w tekście występuje pisane z końcówką *ое* (*oje*) – *королевское*.

monarsze, królewiczu³⁵² Władysławie³⁵³ Zygmuntowiczu³⁵⁴, do Carstwa Moskiewskiego – księżę Adam Nowodworski³⁵⁵, biskup kamieniecki, Konstanty Plichta, kasztelan³⁵⁶ sochaczewski, starosta gostyński i nieszowski, Lew Sapieha, kanclerz Wielkiego Księstwa Litewskiego, starosta brzeski³⁵⁷ i mohylewski, Aleksander Korwin³⁵⁸ Gosiewski, referendarz (k. 37) i pisarz Wielkiego Księstwa Litewskiego, starosta wieliski, puński, świsłocki i kupiski, Jakub Sobieski, wojewodzie lubelski³⁵⁹, Andrzej Męczyński³⁶⁰ z Kurozwęk, zjechaliśmy się³⁶¹ najpierw pod stolicą³⁶² Carstwa Moskiewskiego – pod Moskwą nad rzeczką Presną, wzdłuż wołockiej³⁶³ drogi³⁶⁴ oraz po drugiej stronie Moskwy, wzdłuż troickiej³⁶⁵ drogi, a potem między monasterem Troicko-Siergijewskim a wsią Swatkowo, wzdłuż ugleckiej³⁶⁶ drogi, w troickiej (k. 37 v.) wsi Dywilinie. Zjechaliśmy się tam z wielkimi posłami wielkiego Carstwa Moskiewskiego – bojarem i namiestnikiem pskowskim, Fiodorem Iwanowiczem Szeriemietiewem, bojarem i namiestnikiem suzdalskim, księciem Daniłą Iwanowiczem Miezieckim, okolniczym i namiestnikiem kałuskim, Artemijem Wasiljewiczem Izmańlowem oraz diakami, Iwanem synem Iwana Bołotnikowem³⁶⁷ i Matwiejem Somowem. Rozmawialiśmy z nimi o wielkim³⁶⁸ panu, królewiczu Władysławie (k. 38) Zygmuntowiczu zgodnie z umową oraz całowaniem

³⁵² 37 – na podstawie zmytego na końcu liniiki i prawego wewnętrznego pola, innym charakterem pisma i atramentem [przypis dotyczy słowa *королевиче*].

³⁵³ 36 – w prawym wewnętrznym polu jaśniejszym kolorem atramentu, drobniejszym pismem; 37 – *Вла-* - - w lewym zewnętrznym polu innym charakterem pisma i atramentem [sylaba *вла* (*wła*) w słowie *Владиславе*].

³⁵⁴ Nad liniiką jaśniejszym kolorem atramentu, drobniejszym pismem [przypis dotyczy słowa *Жигимонтовиче*].

³⁵⁵ 37 – w przypisie nazwisko zapisano z końcówką *оѹ* (*oj*) – *Новодворской*, podczas gdy w tekście występuje pisane z końcówką *иѹ* (*ij*) – *Новодворский*.

³⁵⁶ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *a* (*a*) w środku – *каштелян*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *o* (*o*) – *коштелян*.

³⁵⁷ 37 – poprawiono z: *Берестиский* [w tekście występuje *Берестейский*, pisane przez *еѹ* (*ej*), poprawione z *и* (*i*)].

³⁵⁸ W rękopisie błąd skryby, czyta się jak: *Кордин* [przez *д* (*d*), podczas gdy w tekście *Корвин* – pisane jest przez *ѵ* (*w*)].

³⁵⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *оѹ* (*oj*) – *Любелской*, podczas gdy w tekście występuje pisane z końcówką *иѹ* (*ij*) – *Любелский*.

³⁶⁰ 37 – w przypisie nazwisko zapisano przez *тѹ* (*tc*) w środku – *Менчицкий*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ѹ* (*c*) – *Менчицкий*.

³⁶¹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *дж* (*dż*) w środku i z miękkim znakiem (*ѵ*) – *свездалися*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ж* (*ż*) i z twardym znakiem (*ѵ*) – *свезжалися*.

³⁶² 37 – w przypisie słowo zapisano przez *a* (*a*) w środku – *сталицею*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *o* (*o*) – *столицею*.

³⁶³ 35 – w przypisie słowo zapisano przez *ѹ* (*c*) w środku – *Волицкой*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *тѹ* (*tc*) – *Волицкой*.

³⁶⁴ 37 – *-ро-* [sylaba *ro*] – nad liniiką drobniejszym pismem [w słowie *дорозе*].

³⁶⁵ 35 – w przypisie słowo zapisano przez *ѹ* (*c*) w środku – *Троецкой*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *тѹ* (*tc*) – *Троетцкой*.

³⁶⁶ 35 – w przypisie słowo zapisano przez *ѹ* (*c*) w środku – *Углецкой*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *тѹ* (*tc*) – *Углетцкой*.

³⁶⁷ 37 – poprawiono z: *Болотниковва* [w tekście występuje słowo *Болотниковым* – z *ым* (*yt*) na końcu, poprawione z *a* (*a*)].

³⁶⁸ *-ко-* zapisano w liniice bardziej szarym kolorem atramentu i drobniejszym pismem [przypis dotyczy sylaby *ко* (*ko*) w słowie *великого*].

krzyża bojarów i³⁶⁹ ludzi wszystkich stanów (rang) Carstwa Moskiewskiego z jaśnie wielmożnym panem Stanisławem Żółkiewskim, wówczas wojewodą kijowskim, a obecnie kanclerzem i wielkim hetmanem Korony Polskiej, a ponadto o pokoju, miłości i braterstwie między³⁷⁰ tymi obydwoma wielkimi narodami – Koroną Polską³⁷¹ i Wielkim Księstwem Litewskim oraz wielkimi państwami moskiewskimi³⁷².

A³⁷³ wielcy³⁷⁴ (k. 38 v.) posłowie Carstwa Moskiewskiego, bojar i namiestnik³⁷⁵ pskowski Fiodor Iwanowicz Szeriemietiew, bojar i namiestnik³⁷⁶ suzdalski, księżę Daniło Iwanowicz Miezieckij³⁷⁷, okolniczy i namiestnik³⁷⁸ kałuski, Artemij Wasiljewicz Izmajłow, diacy, Iwan syna Iwana Bołotnikow i Matwiej Somow nie chcieli z nami³⁷⁹ rozmawiać i radzić o monarsze, królewiczu, Jegomości Władysławie, nazywając to przeszłą³⁸⁰ sprawą, po czym (k. 39) my tę sprawę Bożemu osądowi i Jego świętej woli zostawiliśmy, i wieczny pokój między naszym polskim i litewskim narodem a moskiewskim nie doszedł do skutku³⁸¹.

Następnie rozmawialiśmy z nimi o sprawach dawnych³⁸², o grodach i ziemiach odebranych w różnych czasach Koronie Polskiej i Wielkiemu Księstwu Litewskiemu, aby z powrotem je wrócić Koronie Polskiej i (k. 39 v.) Wielkiemu Księstwu Litewskiemu. Rozmawialiśmy też o jeńcach polskich i litewskich, duchownych i świeckich, pojmanyh w Moskwie i innych grodach – o panu³⁸³ Mikołaju³⁸⁴ Strusiu, staroście chmielnickim³⁸⁵

³⁶⁹ 37 – zapisano w linijce później [przypis dotyczy litery u].

³⁷⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano przez u (i) na końcu – *межи*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez e (je) – *меже*.

³⁷¹ Poprawiono z: *Поскоуи* [w tekście występuje słowo *Полскою* – z literą л (l) w środku i ю (ju) na końcu].

³⁷² Na podstawie zmytego [przypis dotyczy słowa *Московскими*].

³⁷³ 37 – na podstawie poprawionego [przypis dotyczy litery a].

³⁷⁴ Na podstawie zmytego [przypis dotyczy słowa *великие*].

³⁷⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery m (t) w środku – *наместник*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez m – *наместник*.

³⁷⁶ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery m (t) w środku – *наместник*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez m – *наместник*.

³⁷⁷ 37 – w przypisie nazwisko zapisano przez тц (tc) w środku – *Мезецкой*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez ц (c) – *Мезецкой*.

³⁷⁸ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery m (t) w środku – *наместник*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez m – *наместник*.

³⁷⁹ n- wyżej niż m- [przypis dotyczy litery n (n) w słowie *нами* i m (t) w słowie *становити* lub *хотели*].

³⁸⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano przez u (i) na końcu – *минуцим*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez e (je) – *минуцием*.

³⁸¹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez e (je) na końcu – *сталосе*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez я (ja) – *сталося*.

³⁸² 35 i 36 – poprawiono z: *давнознапрошлых* – poprzez wymazanie trzech zbędnych liter [w tekście występuje słowo *давнознашлых*].

³⁸³ -e poprawiono na -ь [literę je poprawiono na ь (jać) – starsłowiańska literę, w słowie *наие*].

³⁸⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano przez ю (ju) na końcu – *Миколаю*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez e (je) – *Миколае*.

³⁸⁵ Poprawiono z: *Хмелевском* [w tekście występuje słowo *Хмелницком*].

i lubeckim, panu Budzille, chorążym³⁸⁶, panu Strawińskim³⁸⁷, panu Charlińskim³⁸⁸, panu Kalinowskiemu z towarzyszami oraz o wszystkich Polakach i Litwinach każdego stanu, pojmanyh w jakimkolwiek miejscu, aby ich wszystkich wypuścić do Polski i Litwy, nikogo nie (k. 40) zatrzymując. Bojarzy i wielcy posłowie Carstwa Moskiewskiego rozmawiali zaś z nami o tych sprawach, które się miały stać³⁸⁹ przedtem^{390 391} Carstwu Moskiewskiemu za przyczyną Jego Królewskiej Mości oraz Polaków i Litwinów – o grodach, które zajęli Polacy i Litwini, aby te sprawy uporządkować, a wszystkie odebrane grody oddać Carstwu Moskiewskiemu.

Ponadto, żeby zwrócić³⁹², zabraną w Możajsku ikonę Mikołaja Cudotwórcy.

O tym także, by posłów (k. 40 v.) moskiewskich³⁹³, Filareta, metropolitę rostowskiego i jarosławskiego, bojara, księcia Wasilija Wasiljewicza Golicyna, oraz diaka Tomiłę Ługowskiego, a także szlachtę wraz ze³⁹⁴ wszystkimi ludźmi, którzy z nimi byli; i jeńców smoleńskich – arcybiskupa Siergija, bojara Michała Borisowicza Szeina z żoną i dziećmi oraz wszystkich jeńców, którzy są gdzieś przetrzymywani, odzyskać i odprawić do Carstwa Moskiewskiego. Bojarzy i wielcy posłowie Carstwa Moskiewskiego (k. 41) rozmawiali z nami o przyjaźni, miłości i pokoju, co jednak nie doszło do skutku, między Jego Królewską Mością, naszym miłościwym monarchą a między ich obecnym monarchą Michałem Fiodorowiczem, którego nazywają oni³⁹⁵ teraz³⁹⁶ wielkim gosudarem moskiewskim.

Postanowiliśmy, my, wielcy³⁹⁷ posłowie obu stron, o pokoju między wielkimi państwami, Koroną Polską i Wielkim Księstwem Litewskim a wielkim Carstwem Moskiewskim, na 14 lat (k. 41 v.) i³⁹⁸ 6 miesięcy od 25 dnia miesiąca grudnia 7127 roku, licząc od stworzenia świata, do 25 dnia miesiąca czerwca 7141 roku – według dawnych rubryceli, a według nowego, rzymskiego³⁹⁹ kalendarza⁴⁰⁰ – od 3⁴⁰¹ dnia miesiąca stycznia 1619, licząc od narodzenia Jezusa do 3 dnia miesiąca lipca 1633 roku.

³⁸⁶ 37 – poprawiono z: хорунжемю [w tekście występuje słowo хорунжем – bez litery y (u) na końcu].

³⁸⁷ 37 – poprawiono z: Стравинскому [w tekście występuje słowo Стравинском – bez litery y (u) na końcu].

³⁸⁸ 37 – poprawiono z: Харлинскому [w tekście występuje słowo Харлинском – bez litery y (u) na końcu].

³⁸⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano z сь (s') na końcu – училились, podczas gdy w tekście występuje pisane przez ся (sia) – училился.

³⁹⁰ 37 – w przypisie występuje słowo преж, w tekście również преж.

³⁹¹ 37 – w przypisie występuje słowo чего, pisane przez г (g), w tekście zaś ceво, pisane przez в (w).

³⁹² 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką ть (t') – отдасть, podczas gdy w tekście występuje z końcówką ти (ti) – отдасти.

³⁹³ -и- wyżej niż poprawione [przypis dotyczy litery u (i)].

³⁹⁴ W prawym wewnętrznym polu bardziej szarym kolorem atramentu [przypis dotyczy słowa co w wyrażeniu со всеми].

³⁹⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano przez и (i) na końcu – они, podczas gdy w tekście występuje pisane przez е (je) – оне.

³⁹⁶ W prawym zewnętrznym polu bardziej rudym kolorem atramentu [przypis dotyczy słowa ныне].

³⁹⁷ 35 – -ки- nad linią później [przypis dotyczy sylaby ки (ki) w słowie великие].

³⁹⁸ 37 – zapisano w linijce jaśniejszym kolorem atramentu [przypis dotyczy litery u].

³⁹⁹ Na podstawie zmytego [przypis dotyczy słowa римскому].

⁴⁰⁰ 36 – poprawiono z: колендарю; 37 – календарю [w tekście występuje słowo колендарю, pisane przez о (o) w pierwszej sylabie i ю (ju) na końcu].

⁴⁰¹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez е (je) – третьего, podczas gdy w tekście występuje pisane przez я (ja) – третьего.

Dla dobra sprawy i pokoju chrześcijańskiego my, Rada i wielcy posłowie Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa (k. 42) Litewskiego, książę Adam Nowodworski⁴⁰², biskup kamieniecki⁴⁰³, Konstanty Plichta, kasztelan sochaczewski, Lew Sapieha, kanclerz Wielkiego Księstwa Litewskiego wraz z towarzyszami, działając z rozkazu Jego Królewskiej⁴⁰⁴ Mości, naszego miłościwego monarchy oraz z polecenia i władzy⁴⁰⁵ wszystkich ichmość panów rad⁴⁰⁶ duchownych i świeckich i całej Rzeczypospolitej – Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, odstąpiliśmy Carstwu Moskiewskiemu (k. 42 v.) odzyskane od ludzi Jego Królewskiej Mości grody: gród Wiaźmę z wołościami, gród Kozielsk z wołościami, gród Mieszczowsk⁴⁰⁷ z wołościami, Masalsk z wołościami⁴⁰⁸, wieś Borisowo w powiecie możajskim, te wszystkie grody ze wszystkimi ich powiatami, drogami i wołościami, które z dawien dawna⁴⁰⁹ są im podległe, my Panowie Rady i wielcy posłowie Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego oddamy Carstwu Moskiewskiemu (k. 43) i opuścimy do 25 dnia miesiąca lutego przyszłego⁴¹⁰, 1619 roku wraz z ludźmi, uzbrojeniem i wszelkimi zapasami armatnimi, z czym były wzięte. Bojarzy i wielcy posłowie Carstwa Moskiewskiego, bojar i namiestnik⁴¹¹ pskowski Fiodor Iwanowicz Szeriemietiew, bojar i namiestnik⁴¹² suzdalski, książę Daniło Iwanowicz Miezickij, okolniczy i namiestnik⁴¹³ kałuski, Artemij Wasiljewicz Izmajłow wraz z towarzyszami (k. 43 v.), z nakazu ich obecnego monarchy Michała Fiodorowicza, którego⁴¹⁴ nazywają oni teraz wielkim gosudarem moskiewskim, za⁴¹⁵ radą wszystkich bojarów, okolniczych, szlachciców, diaków dumskich, stolników, podkomorznych, mieszkańców, szlachciców z grodów, wojskowych i wszystkich stanów (rang) Carstwa Moskiewskiego odstąpili⁴¹⁶ nam grody i ziemie: gród Smoleńsk z powiatem i wołościami, gród Bie-

⁴⁰² 37 – poprawiono z: *Новодворскоу* [w tekście występuje *Новодворский*, pisane z końcówką *уі* (*ij*), poprawioną z *оі* (*oj*)].

⁴⁰³ 37 – poprawiono z: *Каменецкоу* [w tekście występuje *Каменецкий*, pisane z końcówką *уі* (*ij*), poprawioną z *оі* (*oj*)].

⁴⁰⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ие* (*ije*) – *королевские*, podczas gdy w tekście występuje pisane z końcówką *оі* (*oj*) – *королевской*.

⁴⁰⁵ Poprawiono z: *молью* (?) [w tekście występuje słowo *мочью* – pisane przez *ч* (*cz*), poprawione z *л* (*l*)].

⁴⁰⁶ Poprawiono z: *ряд* [w tekście występuje słowo *рад* – pisane przez *а* (*a*), poprawione z *я* (*ja*)].

⁴⁰⁷ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *е* (*je*) – *Мещеска*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *о* (*o*) – *Мещоска*.

⁴⁰⁸ Poprawiono z: *волосми* [w tekście występuje słowo – *волостми*, pisane z literą *т* (*t*) w środku, w słowie poprawianym tej litery nie było].

⁴⁰⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *зс* (*zs*) – *изстари*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *с* (*s*) – *истари*.

⁴¹⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ово* (*owo*) – *бископришлово*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ого* (*ogo*) – *бископришлого*.

⁴¹¹ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *т* (*t*) w środku – *наместник*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *т* – *наместник*.

⁴¹² 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *т* (*t*) w środku – *наместник*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *т* – *наместник*.

⁴¹³ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *т* (*t*) w środku – *наместник*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *т* – *наместник*.

⁴¹⁴ 37 – na podstawie zmytego [przypis dotyczy słowa *которого*].

⁴¹⁵ 37 – w przypisie występuje litera *з* (*z*), podczas gdy w tekście *с* (*s*).

⁴¹⁶ 37 – poprawiono na podstawie zmytego zamiast: *отпустили* [w tekście występuje słowo *отстнули*].

łyj z powiatem i wołosiami (k. 44), gród Dorogobuż z powiatem i wołosiami, gród Rosław z wołosiami⁴¹⁷, które wojska Jego Królewskiej Mości odebrały Carstwu Moskiewskiemu, a ponadto odstąpili nam teraz znów: grodzisko Monastyrjewskoje – także i Morowsk z wołosiami, gród Czernichów z wołosiami, gród Starodub z wołosiami, gród Popową Górę z wołosiami, gród Nowogród Siewierski z wołosiami, gród⁴¹⁸ Poczep z wołosiami, gród (k. 44 v.) Trubczewsk z wołosiami, gród Sierpiejsk z wołosiami, gród Newel z wołosiami, gród Siebież z powiatem i wołosiami, gród Krasnyj z wołosiami, wołosi wieliskie z tymi ziemiami, które są tej wołosci z dawnien dawna podległe. Wszystkie te grody z ich wszystkimi powiatami, drogami, wołosiami, które z dawnien dawna są im podległe, bojarzy, wielcy posłowie i ludzie wszystkich stanów (rang) Carstwa Moskiewskiego za pośrednictwem swoich moskiewskich szlachciców oddadzą⁴¹⁹ wielkim (k. 45) państwow, Koronie Polskiej i Wielkiemu Księstwu Litewskiemu. Należy je oddać szlachcicom, których w tym celu my, Rada⁴²⁰ i wielcy posłowie Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego odprawimy, oraz opuścić najpóźniej do⁴²¹ tego samego 25 dnia miesiąca lutego przyszłego⁴²², 1619 r., licząc od narodzenia Jezusa. Grody te, niebędące jeszcze w naszym władaniu, oddać z uzbrojeniem i wszelkimi zapasami armatnimi, które są w tych grodach, oraz z posadami i powiatami (k. 45 v.), osadami i wołosiami, ze wszystkimi powiatowymi i wołostnymi⁴²³, chłopami⁴²⁴ oraz posadskimi (mieszczanami posad), wyłączając jedynie gości i handlarzy. Gościom zaś i handlarzom w tych wszystkich grodach dać⁴²⁵ wolną wołę⁴²⁶ co do kierunku wyjazdu. Archimandrytów⁴²⁷ zaś, ihumenów i cały stan duchowny, prawosławnych księży, i diakonów, i całą służbę cerkiewną, wojewodów wielkiego Carstwa Moskiewskiego⁴²⁸, urzędników, szlachtę, dzieci bojarские, strzelców, kozaków, puszarzy (k. 46), obsługę armat i wszystkich zobowiązanych do służby wojskowej wypuścić ze wszystkich wymienionych grodów do grodów Carstwa Moskiewskiego dogodnych według odległości. Ludzi tych odpuścić z całym posiadanym przez nich dobytkiem, bez żadnych utrudnień i podstępów, zgodnie z niniejszym dokumentem rozejmowym. Podczas

⁴¹⁷ Poprawiono z: *воломси* [w tekście występuje słowo – *волостами*, pisane z literą *m* (*t*) w środku, w słowie poprawianym tej litery nie było].

⁴¹⁸ Na podstawie zmytego [przypis dotyczy słowa *города*].

⁴¹⁹ 37 – poprawiono z: *отдать* [w tekście występuje słowo *отдату*, pisane z końcówką *tu* (*ti*), poprawioną z *ть* (*t'*)].

⁴²⁰ 36 i 37 – w rękopisie opuszczone, powinno być: *паны рада* [*Panowie Rady*] [przypis odnosi się do słowa *рада*].

⁴²¹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *a* (*a*) – *да*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *o* (*o*) – *до*.

⁴²² 36 – poprawiono z: *блископрошлого*; 35 – *блископришлого* – poprawione z: *блископрошлого* [w tekście występuje słowo *блископришлого*].

⁴²³ Na podstawie zmytego [przypis dotyczy słowa *волостными*].

⁴²⁴ 37 – poprawiono z: *пушечными* [w tekście występuje słowo *пашенными* (*крестьяны*)].

⁴²⁵ 37 – dalej jaśniejszym kolorem atramentu wymazano: *воля*.

⁴²⁶ 37 – nad liniijką innym charakterem pisma, jaśniejszym kolorem atramentu [przypis dotyczy słowa *воля*].

⁴²⁷ 37 – *архимаритов* – poprawiono z: *орхимаритов* [w tekście występuje słowo *архиморитов* – pisane przez *a* (*a*) na początku i *o* (*o*) w środku].

⁴²⁸ 36 – *-вско-* nad liniijką drobniejszym pismem [sylaba *wsko* w słowie *Московского*]; 37 – *Московсково* [w tekście występuje słowo *Московского*, pisane z końcówką *ого* (*ogo*)].

drogi zaś nie uciekać się w stosunku do nich⁴²⁹ do *żadnych postępów i nie grabić⁴³⁰ ich. Ludzi tych należy wypuścić do wymienionej wcześniej daty. Po oddaniu grodów w czasie trwania rozejmu (k. 46 v.) oba wielkie państwa⁴³¹, Korona Polska i Wielkie Księstwo Litewskie oraz wielkie Carstwo Moskiewskie powinny powiadomić się nawzajem o mającej nastać zgodzie i o wiecznym pokoju⁴³². W czasie trwania rozejmu między tymi obydwoma wielkim państwami z obu stron⁴³³ bitwy i wojny nie mogą mieć miejsca, a wielki nasz monarcha, król, Jego Miłość Zygmunt oraz wielkie państwa Jego Królewskiej Mości – Korona Polska i Wielkie Księstwo Litewskie, ludzie wszelkich stanów, wojskowi (k. 47) na ziemiach, w grodach i wołosciach Carstwa Moskiewskiego⁴³⁴ w czasie trwania rozejmu nie będą prowadzić walk ani ingerować w żadne moskiewskie ziemie, tj.: Nowogród Wielki i wszystkie nowogrodzkie podgrodzia, nowogrodzkie wołości i wszystkie nowogrodzkie⁴³⁵ ziemie; gród Psków i pskowskie podgrodzia: Opoczkę⁴³⁶, Ostrow, Wielje, Woroniecz, Izborsk, Gdow, Kobylje, Wriew, Wybor, Dubkow⁴³⁷, Wyszegorod, Wołodimieriec i wołości pskowskie, i wszystkie pskowskie ziemie (k. 47 v.), gród Twer i wszystkie⁴³⁸ twerskie ziemie, gród Rianzań⁴³⁹ i wszystkie rianzańskie ziemie, gród Pronsk i wszystkie pronskie ziemie, gród Ryłsk z wołosciami, gród Putywl z wołosciami, gród Bołchow z wołosciami, gród Orzeł z wołosciami, gród Bielow z wołosciami, gród Kromy z wołosciami, gród Kursk⁴⁴⁰ z wołosciami, gród Bielgorod z wołosciami, gród Wałujki z wołosciami, gród Stary Oskoł z wołosciami, gród Borysów z wołosciami, gród (k. 48) Jelec z powiatem i wołosciami, gród Pogar z wołosciami, *gród Karaczew z wołosciami⁴⁴¹, a także wołości: Somowską, Komaricką⁴⁴², Chotiml, Snowsk, Chorobor, Mglin, Drakow, gród Masalsk z wołosciami; gród Briańsk z powiatem i wołosciami; wołości: Sołowjewicze, Prikladnię, Pacynię, Fiodorowskoje, Osowik, Kapynicze, Suchor⁴⁴³, Siesławł, Worocień, Żeryń; gród Mcensk z wołosciami, grodzisko Dmitrowce, i nowe

⁴²⁹ W rękopisie błąd: *нами* [w tekście występuje słowo *ними* – pisane przez *и* (*i*) w środku, poprawione z *а* (*a*)].

⁴³⁰ Na podstawie zmytego [przypis dotyczy słowa *грабежю*].

⁴³¹ 37 – na podstawie zmytego [przypis dotyczy słowa *государствам*].

⁴³² 37 – w przypisie słowo zapisano przez *о* (*o*) w środku – *докончаныю*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *а* (*a*) – *доканчаныю*.

⁴³³ *-ны* – nad linijką, innym charakterem pisma i atramentem [przypis dotyczy sylaby *ны* (*ny*) w słowie *стороны*].

⁴³⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ово* (*owo*) – *Московсково*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ого* (*ogo*) – *Московского*.

⁴³⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *ц* (*c*) w środku – *Новгороцкие*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *дц* (*dc*) – *Новгородцкие*.

⁴³⁶ 36 – *-и* – na podstawie poprawionego; 37 – poprawione jaśniejszym pismem z: *Опочка* [w tekście występuje słowo *Опочки*, pisane przez *и* (*i*) na końcu].

⁴³⁷ 37 – w rękopisie błąd: *Дуркова* [w tekście występuje gród *Дубкова*, pisane przez *б* (*b*), poprawione z *р* (*r*)].

⁴³⁸ 36, 35 i 37 – nad linijką innym charakterem pisma i atramentem [przypis dotyczy słowa *всее*].

⁴³⁹ Poprawiono z: *Переяславля* [w tekście występuje słowo *Переславля* – pisane bez *я* (*ja*) w środku, poprawione z nazwy zawierającej tę literę].

⁴⁴⁰ 36 – poprawiono z: *Круска*; 37 – poprawiono z: *Пурска* [w tekście występuje słowo *Курска*].

⁴⁴¹ 37 – nad linijką, innym charakterem pisma i atramentem [przypis dotyczy słowa *волостми*].

⁴⁴² Poprawiono z: *Камаритицкой* [w tekście występuje słowo *Камарицкой*, pisane przez *ц* (*c*), poprawione z *тц* (*tc*)].

⁴⁴³ 37 – w przypisie słowo jest pisane przez *а* (*a*) – *Сухаря*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *о* (*o*) – *Сухоря*.

(k. 48 v.) grody – gród Liwny, gród Woroneż, gród Mieszczowsk⁴⁴⁴ z wołościami, gród Opaków z wołościami i wołości – Zalidow, Niedochodow, Byszkowicze, Łyczyn, gród Wiaźmę i wszystkie wołości wiaziemskie, które Wiaźmie podlegają, gród Możajsk z powiatem i wołościami, gród Wielkie Łuki i wołości wielkołuцьkie⁴⁴⁵ – Dołysia, Bieriezaj, Uswaj, Łowiec, Wiesnę, Bołog, gród Chołm i wołości chołmskie – Wieliłę i Łopasnicę, i Bojec, gród Zawołocze – również (k. 49) i Noworzew⁴⁴⁶ i wołości noworzewskie, gród Toropiec i wszystkie wołości toropieckie, gród Rzew, gród Staricę, gród Ostaszków, gród Zubcow.

Granice⁴⁴⁷ tych wszystkich grodów mają odpowiadać dawnym granicom⁴⁴⁸. Dawnym granicom mają też odpowiadać granice ziem⁴⁴⁹ i wód w takich miejscach, jak: Toropiec i wszystkie wołości toropieckie, ziemie nowogrodzkie i wołości – gród Wielkie Łuki, i gród Rzew, gród Ostrej, gród Zawołocze, i wołości – Dołysia, Bieriezaj, gród Uswaj (k. 49 v.), Łowiec, Wiesna, Bołog, gród Chołm i wołości chołmskie – Wieliła i Łopasnica, i Bujec, i inne wołości, i cała ziemia nowogrodzka z litewską, z połoczanami, z⁴⁵⁰ widbljanami, z wielizanami, z Uświatami, Biłym, Newlem oraz z⁴⁵¹ Siebieżem. Wielkie państwa, Korona Polska i Wielkie Księstwo Litewskie w tych grodach, na ziemiach i użytkach należących do Carstwa Moskiewskiego nie będą prowadzić walk (k. 50) ani w nie ingerować oraz grodów i ziem obsadzać wojskiem, ani wznosić nowych grodów do końca trwania rozejmu. Szczególnie my, Panowie Rady i wielcy posłowie Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, książę Adam Nowodworski⁴⁵², biskup kamieniecki, Konstanty Plichta, kasztelan⁴⁵³ sochaczewski, Lew Sapieha, kanclerz Wielkiego Księstwa Litewskiego wraz z towarzyszymi, obiecujemy i ręczymy za najjaśniejszego⁴⁵⁴ i wielkiego naszego monarchę (k. 50 v.), króla Zygmunta, że nie będzie on w czasie trwania rozejmu prowadził walk w tych wszystkich grodach i wołościach Car-

⁴⁴⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *e* (*je*) – *Меуцеска*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *o* (*o*) – *Меуцоска*.

⁴⁴⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *тц* (*tc*) w środku – *луццких*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ц* (*c*) – *луцких*.

⁴⁴⁶ -ы poprawiono grubszym pismem, innym atramentem [przypis dotyczy litery *ы* (*y*) w słowie *Ржевы* (*Пустые*)].

⁴⁴⁷ 37 – w przypisie słowo jest pisane przez *o* (*o*) – *рубезом*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *e* (*je*) – *рубезем*.

⁴⁴⁸ 37 – w przypisie słowo jest pisane przez *o* (*o*) – *рубезом*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *e* (*je*) – *рубезем*.

⁴⁴⁹ Poprawiono z: *земли* [w tekście występuje słowo *земле*, pisane przez *e* (*je*) – *земле*, poprawione z *и* (*i*)].

⁴⁵⁰ 35 – w rękopisie przez pomyłkę skryby napisano dwie litery *c* [*s*] – *с Свидибляны* [w tekście występuje *с Видбляны*].

⁴⁵¹ 37 – w przypisie występuje litera *з* (*z*), podczas gdy w tekście *с* (*s*).

⁴⁵² 37 – w przypisie nazwisko zapisano z końcówką *оу* (*oj*) – *Новодворской*, podczas gdy w tekście występuje pisane z końcówką *иу* (*ij*) – *Новодворский*.

⁴⁵³ 35 – poprawiono z: *коштелян* [w tekście występuje słowo *каштелян*, pisane przez *a* (*a*) w środku, poprawione z *o* (*o*)].

⁴⁵⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *e* (*je*) w środku – *наянейшего*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *a* (*a*) – *наянейшаго*.

stwa Moskiewskiego i⁴⁵⁵ w niniejszym [akcie] rozejmowym⁴⁵⁶ wyżej⁴⁵⁷ opisanych, oraz, że w jakikolwiek sposób nie będzie do tych grodów i wołości wkraczał⁴⁵⁸. Zachowa też warunki naszego rozejmu⁴⁵⁹ i w pełni ich dotrzymania do końca trwania jego mocy.

Obecny władca Carstwa Moskiewskiego Michał (k. 51) Fiodorowicz, zwany tam obecnie wielkim gosudarem moskiewskim oraz bojarzy, okolniczy, szlachta, diacy dumscy i ludzie wszystkich stanów (rang) w czasie trwania rozejmu nie będą prowadzić walk na terenie wszystkich ziem, grodów i wołości (k. 51 v.), należących do wielkich państw, Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, ani w żaden sposób w nie ingerować. Dotyczy to również tych grodów, które odzyskałyśmy i które wielcy posłowie Carstwa Moskiewskiego nam odstąpili, mianowicie: grodu Smoleńska z drogami i wołściami, które mu podlegają, i wołości: rejonu (stanu) Jelenskiego⁴⁶⁰, Jełowca, Bołwanic, Łazariewszczyzny, Pustosielja, Romanowskiego, Kopotkowicz, Mołochwy, wszystkie, które jej podlegają⁴⁶¹, i Pietrowskiej (k. 52) posiadłości, Kutiewa, Zwierowicz, Dubrowienskiej drogi, Katynia⁴⁶², Kaspli⁴⁶³, Porieczja⁴⁶⁴, Rudy (k. 10), Szczucznej⁴⁶⁵ oraz tych wsi i wołości, które należały do zobowiązanych do służby wojskowej, arcybiskupa i monasterów: Pieczerskiego, Troickiego (Świętej Trójcy), Świętego Ducha, Spasskiego, Borysoglebskiego, znajdujących się w powiecie smoleńskim; grodu Bielj z wołściami (k. 52 v.) i tych wołości, które należały do ludzi zobowiązanych do służby wojskowej, oraz wszystkich innych wołości⁴⁶⁶, lasów, wód, które z dawien dawna są temu grodowi podległe; grodu Dorogobuża i wołości dorogobuskich, które z dawien dawna⁴⁶⁷ Drogo-bużowi są podległe, grodu Newla i wołości newelskich, grodu Siebieża i wołości siebieskich, grodu Krasny z wołściami, grodu Czernichowa (k. 53) z wołściami, grodu Manastyriewska – także i Morowska z wołściami, grodu Starodubu z wołściami, grodu Nowogrodu Siewierskiego z wołściami, grodu Popowej Góry z wołściami oraz wołości – Zalesja, Babicz, Swietłowicz, Gołodna, Skorbowicz, Łapicz, grodu Poczezu z wołściami, grodu Trubczewska z wołściami, grodu Rosławia z wołściami (k. 53 v.),

⁴⁵⁵ 37 – nie ma [przypis odnosi się do słowa *u* (i)].

⁴⁵⁶ 36 i 37 – w rękopisie opuszczone; dalej powinno być: *грамоте* [akcie – słowo dodano w tłumaczeniu w nawiasie kwadratowym].

⁴⁵⁷ 37 – w przypisie występuje słowo *cezo*, pisane przez *z* (g), w tekście zaś *cevo*, pisane przez *β* (w).

⁴⁵⁸ 37 – w przypisie słowo zapisano z *сь* (s') na końcu – *вступатисъ*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ся* (sia) – *вступатися*.

⁴⁵⁹ Poprawiono z: *перимирье* [w tekście występuje słowo *перемирье*, pisane przez *e* (je) w środku, które poprawiono z *u* (i)].

⁴⁶⁰ 37 – poprawiono z: *Елинского* [w tekście występuje słowo *Еленского* – pisane przez *e* (je), poprawione z *u* (i)].

⁴⁶¹ *no* – nad linijką bardziej szarym kolorem atramentu [przypis dotyczy sylaby w słowie *потягло*].

⁴⁶² Początkowo było napisane: *Катыника*, ale potem *-к-* [k] poprawiono na dużą literę *К-* [K] [w słowie *Катыни*].

⁴⁶³ Poprawiono z: *Каспили* [w tekście występuje słowo *Каспли*, pisane bez *u* (i) w środku, w poprawianym słowie ta litera występowała].

⁴⁶⁴ 36 – *Пореля*; 37 – poprawiono jaśniejszym kolorem atramentu z: *Пореля* [w tekście występuje słowo *Поречья*, pisane przez *чь* (cz')].

⁴⁶⁵ 35 – poprawiono z: *Шучья* [w tekście występuje słowo *Шучья* – pisane przez *ч* (cz), poprawione z *к* (k)].

⁴⁶⁶ Na podstawie zmytego [przypis dotyczy słowa *волюстей*].

⁴⁶⁷ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *сс* (ss) – *исстари*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *зс* (zs) – *изстари*.

grodu Sierpiejska z wołoskami, wszystkich wołoski wieliskich, które z dawien dawna są jej podległe.

Również Carstwo Moskiewskie nie będzie zajmowało ani w jakikolwiek sposób wkraczało do takich grodów i wołoski jak: gród Kijów z wołoskami, gród Czerkasy z wołoskami, gród⁴⁶⁸ Żytomierz z wołoskami, gród Owrucz z wołoskami, gród Lubecz z wołoskami, gród Homel z wołoskami oraz wsie: Uwarowicze (k. 54), Tielezowicze, Terenicze⁴⁶⁹, Koszelow las, Morozowicze, Łapinicze, Poleszany, gród Turów z wołoskami, gród Mozyrz z wołoskami i wołoski: Bczicz⁴⁷⁰, Brahin, gród Rzeczyca, gród Horwal, gród Streszyn, gród Czeczersk, gród Sławogrod, gród Mohylew z wołoskami, gród Mścisław z wołoskami, i wołoski Chotsławicze (k. 54 v.), gród Krzyczew z wołoskami⁴⁷¹, gród Dubrowna z wołoskami i wołoski Gory i Romanow, gród Orsza z wołoskami, gród Witebsk z wołoskami, gród Suraż i suraskie wołoski, gród Uświaty z wołoskami, gród Ozieriszcze z wołoskami, gród Wieliż z wołoskami, ziemia Wieliża zaś według starych granic (k. 55), jak to miało miejsce w przypadku ziemi witebskiej i toropieckiej: ziemia witebska z grodem Wieliżem i wołoską wieliską – do Witebska, a ziemia toropiecka oprócz wołoski wieliskich – do Toropca, zaś wołoski wieliska według starych granic – do Wieliża zgodnie z naszą niniejszą umową; gród Połock z podgrodziami: gród (k. 55 v) gród Kopij, gród Krasnyj, gród Uła, gród Turów, gród Wierchniedźwińsk⁴⁷², gród Kopiec – także i Dzisna, gród Kozjan, gród Sitna, gród Nieszczerda, gród Sokół oraz grody powiatu połockiego⁴⁷³ grodu Łukoml z wołoskami, gród Bielmakowy z wołoskami, gród Uszacz, gród Lebiodok/Lebiodok i wołoski połockie – Mosznikowy, Nieporotowicze, Wierbiłowa (k. 56) Słoboda, Kupok, Wiazień, Klin, Zamoszje, Istiec, Niewiedziej, grodzisko Krieczet, które leży nad jeziorem Otulowem na Kugoni z wołoskami, gród Druja z wołoskami⁴⁷⁴, gród Ikażno z wołoskami.

Również Carstwo Moskiewskie nie będzie zdobywać ani w jakikolwiek sposób ingerować w czasie trwania rozejmu w ziemi: wszystkie ziemie Kurlandii i grody w ziemi inflackiej: gród Ryga (k. 56 v.), gród Doleń, gród Kierkolm, gród Koknese⁴⁷⁵, gród Skrownno, gród Leneward, gród Krozborch, gród Iszkiel, gród Radopoz, gród Dymemint, gród Ines, trzy grody – Kremon – również i Turain, Trejden, Zeiwold, gród Sonceł, gród Nitow, gród Juriencborch, gród Narbij, gród Rozienbiek, gród Rozen, gród Lemziel, gród Mojan, gród Letiepier, gród Kieś⁴⁷⁶, gród (k. 57) Jerla, gród Niewgin, gród

⁴⁶⁸ -пода – nad linijką innym charakterem pisma i atramentem [przypis dotyczy słowa *города*].

⁴⁶⁹ 36 i 35 – poprawiono z: *Теренин* [w tekście występuje słowo *Теренич*, pisane przez *ч* (cz) na końcu, poprawione z *н* (n)].

⁴⁷⁰ 36 – pierwsza litera była poprawiona, wcześniejszej nie da się odczytać; 35 – *Пичича* – pierwsza litera była poprawiona, wcześniejszej nie da się odczytać [w tekście występuje słowo *Бичича*].

⁴⁷¹ Dopatruje się pod słowem śladów zmytej -c- [litera *с* (s) w słowie *волоstmи*].

⁴⁷² Końcówka słowa – na podstawie zmytego [przypis odnosi się do słowa *Дриси*].

⁴⁷³ 35 – *Полоцково* – pomyłka [w tekście występuje słowo *Полотцково*].

⁴⁷⁴ 35 – zdublowane na następnej karcie (k. 59) i wymazane [przypis dotyczy słowa *волоstmи*].

⁴⁷⁵ Nazwa ta pojawia się w tekście po raz drugi, jednak w tym miejscu w oryginale występuje inny wariant – *Коконгавзы* (przyp. tłum.).

⁴⁷⁶ 36 – -и- – na podstawie poprawionego bardziej szarym kolorem atramentu [litera *и* (i)]; 35 – poprawiono z: *Кеску* [w tekście występuje słowo *Кесу*, bez litery *к* (k) w środku].

Pibolda⁴⁷⁷, gród Szkuin, gród Zierbień, gród Smiltyné⁴⁷⁸, gród Borzun, gród Czeswin, gród Trykat, gród Rowny, gród Lewdun, grodzisko Gołbin, gród Riezica, gród Łuza, grodu Valga, gród Wołodimieriec, gród Ilisień⁴⁷⁹, gród Pletienbierch, gród Alüksne, gród Wiekiel, gród Wiekier, gród Nowogródek Liwoński, gród Kieriepieć, gród Gaujiena, Kursłow, gród Tartu, Mukow, Randeg, Ryngol, Kongot, Kawlet, Łajus⁴⁸⁰, Borchołm, Pöłtsamaa, Paide, Wiljan, Tarwas⁴⁸¹ (k. 57 v.), Piernow⁴⁸² Stary, Piernow⁴⁸³ Nowy.

Granice tych grodów mają odpowiadać starym granicom, a w czasie zawieszenia broni nie wkraczać do tych grodów i ziem, nie zdobywać ich oraz nie obsadzać wojskiem i nie wznosić nowych grodów za granicą. A szczególnie bojarzy i wielcy posłowie Carstwa Moskiewskiego: bojar i namiestnik pskowski, Fiodor Iwanowicz Szeriemietiew, bojar i namiestnik suzdalski, książę Daniło Iwanowicz Miezieckij, okolniczy i namiestnik kałuski, Artemij Wasiljewicz Izmajłow wraz z towarzyszami, ręczą⁴⁸⁴, obiecują i zapewniają⁴⁸⁵ (k. 58) w imieniu ich obecnego monarchy Michała Fiodorowicza, którego nazywają oni teraz wielkim gosudarem moskiewskim, że nie będzie on w czasie trwania rozejmu, prowadził walk w tych wszystkich grodach Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz tych wszystkich odzyskanych grodach, które na mocy niniejszej umowy zostały odstąpione Polsce i Litwie, liwońskich, kurlandzkich i wszystkich innych opisanych wyżej grodach i wołościach, oraz, że w jakikolwiek sposób nie będzie do nich (k. 58 v.) wkraczał. Zachowa też warunki naszego⁴⁸⁶ rozejmu⁴⁸⁷ i w pełni ich dotrzyma do końca trwania jego mocy.

W przypadku granic, ziem spornych, przygranicznych, krzywd dotyczących dowolnej miejscowości, wielkie państwa powinny rozesłać na obie strony sędziów – z każdej strony taką samą liczbę – po czterech, z nimi zaś wyprawić po pięćdziesięciu ludzi z każdej strony. Sędziów tych należy wysłać między Toropiec a Wieliz, wzdłuż rzeki Dźwiny do ujścia (k. 59) rzeczki Markomli na jeden miesiąc – czerwiec, od pierwszego dnia, 7127 roku. Sędziowie ci, zjechawszy się, dowiedziawszy się od starożyłców o prawdziwych granicach i prawdy z obu stron, ustalą granicę między wołściami wieliskimi a toropieckimi. Sędziowie ci po ustaleniu tam właściwej granicy 30 dnia

⁴⁷⁷ 35 – Пиболды – poprawiono z: Пиболды [w tekście występują słowo Пиболды, pisane przez o (o) w środku].

⁴⁷⁸ -и- – wyżej poprawione innym atramentem [litera u (i) w słowie Смилтына].

⁴⁷⁹ 35 – pierwsza litera jest zapisana w linijce tym samym atramentem [przypis odnosi się do słowa Глицина].

⁴⁸⁰ 36 – poprawiono z: Ляса; 35 – -ю- prawdopodobnie poprawiono z: -ѣ- [przypis odnosi się do słowa Лаюса].

⁴⁸¹ 36 – poprawiono z: Тарнуса; 35 – Таркаса – poprawiono z: Тарвуса [w tekście występują słowo Таркуса].

⁴⁸² 35 – poprawiono z: Перново [w tekście występują słowo Пернова, pisane przez a (a) na końcu, poprawione z o (o)].

⁴⁸³ 35 – poprawiono z: Перново [w tekście występują słowo Пернова, pisane przez a (a) na końcu, poprawione z o (o)].

⁴⁸⁴ -т- – nad linijką bardziej szarym kolorem atramentu [przypis odnosi się do słowa варуют].

⁴⁸⁵ -я- poprawiono z -л- [literę ja poprawiono z ł w słowie уверяют].

⁴⁸⁶ Nad linijką nad wymazanym: пере- bardziej szarym kolorem atramentu [przypis odnosi się do słowa наше występującym w tekście obok słowa перемирное].

⁴⁸⁷ -нове – na podstawie zmytego bardziej szarym kolorem atramentu, -ь- – na podstawie poprawionego [przypis dotyczy słowa постановенье].

tego samego miesiąca lipca tego samego roku udadzą się na uświacką⁴⁸⁸ i wielkołucką⁴⁸⁹ prawdziwą granicę, gdzie będzie potrzeba. Następnie (k. 59 v.) odnajdą starożyłców z obu stron i ustalą właściwą granicę między włościami uświackimi a wielkołuckimi⁴⁹⁰.

Jeśli będzie taka potrzeba również w innym miejscu i w innym czasie, w trakcie trwania rozejmu, to sędziowie z obu stron powinni się tam udać, wcześniej zaś się zmówić i ustalić termin. Na miejscu pozyskać starożyłców, dojść do prawdy i ustalić granicę według starych granic⁴⁹¹, a w spornych i wszelkich innych sprawach zaspokoić sądowe roszczenia obu stron zgodnie z prawdą. W czasie trwania (k. 60) rozejmu obie strony nie będą wszczynać bitew i wojen oraz w siebie ingerować⁴⁹². Obie strony nie będą też obsadzać wojskiem żadnych miejscowości⁴⁹³, wznosić nowych grodów i wkraczać na żadne użytki grodów i włości z obu stron w czasie zawieszenia broni.

W miejscach, w których sędziowie⁴⁹⁴ z obu stron nie ustalą granic, oba wielkie państwa powinny odprawić do siebie nawzajem wysłanników i gońców, a następnie wysłać innych sędziów, panów rad i ludzi dumskich (k. 60 v.), i na tych spornych ziemiach przeprowadzić ustalanie granic i sprawę granic zakończyć. Tymi kwestiami zaś nie należy naruszać i zrywać rozejmu.

Jeśli ktoś, w czasie trwania rozejmu, będzie nieprzyjacielem wielkim państwowi, Koronie Polskiej i Wielkiemu Księstwu Litewskiemu oraz wszystkim⁴⁹⁵ ziemiom⁴⁹⁶, które należą do Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, tego bojarzy i ludzie wszelkich stanów Carstwa Moskiewskiego nie⁴⁹⁷ będą wspomagać⁴⁹⁸ ludźmi ani pieniędzmi przeciwko Koronie Polskiej i Wielkiemu Księstwu Litewskiemu, zgodnie z naszym (k. 61) aktem rozejmowym. Podobnie, jeśli ktoś⁴⁹⁹, w czasie trwania rozejmu, będzie nieprzyjacielem bojarom i wszelkim stanom Carstwa Moskiewskiego oraz wszystkim ziemiom, które do tego państwa należą, tego Panowie Rady i cała Rzeczpospolita, Korona Polska i Wielkie Księstwo Litewskie nie będą wspomagać ludźmi ani pieniędzmi, zgodnie z naszym aktem rozejmowym.

W czasie trwania rozejmu, jeśli bojarzy Carstwa Moskiewskiego lub cała ziemia wysła do Panów Rady i całej Rzeczypospolitej, Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, wielkich posłów, wysłanników lub gońców (k. 61 v.), by zawiadomić o tych

⁴⁸⁸ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *my* (*tc*) w środku oraz z końcówką *ou* (*oj*) – *Усвятыцкой*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *u* (*e*) i z końcówką *iu* (*ij*) – *Усвяцкый*.

⁴⁸⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ou* (*oj*) – *Великолутцкой*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *iu* (*ij*) – *Великолутцкый*.

⁴⁹⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *my* (*tc*) w środku – *великолутцких*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *u* (*e*) – *великолутцких*.

⁴⁹¹ 37 – w przypisie słowo jest pisane przez *a* (*a*) – *рубѣжам*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *e* (*je*) – *рубѣжем*.

⁴⁹² 35 – *зацѣпляюти* – pomyłka [w tekście występuje słowo *зацѣплати* – bez drugiej litery *л* (*l*) w środku].

⁴⁹³ Dalej wymazano: *мест* [*miest*].

⁴⁹⁴ Dalej wymazano: *u* [*i*].

⁴⁹⁵ 37 – poprawiono z: *всеи* [w tekście występuje słowo *всем*, pisane przez *m* (*m*) na końcu, poprawione z *u* (*i*)].

⁴⁹⁶ 37 – poprawiono z: *земле* [w tekście występuje słowo *землям*, pisane przez *ям* (*jam*) na końcu, poprawione z *e* (*je*)].

⁴⁹⁷ Nad liniijką bardziej szarym kolorem atramentu [przypis dotyczy słowa *ne*].

⁴⁹⁸ 37 – *вспомогати* [w tekście występuje słowo *вспомогати*, pisane przez *o* (*o*), poprawione z *a* (*a*)].

⁴⁹⁹ 37 – *кто* [w tekście występuje słowo *хто*, pisane przez *x* (*ch*), poprawione z *κ* (*k*)].

wszystkich dobrych sprawach, to ci moskiewscy wielcy posłowie, wysłannicy lub gońcy przyjadą do Panów Rady i całej Rzeczypospolitej bez żadnych przeszkód i zatrzymywania i odjadą⁵⁰⁰ dobrowolnie, bez przeszkód i zatrzymywania. Podobnie, jeśli ichmość Panowie Rady lub cała Rzeczpospolita, Korona Polska i Wielkie Księstwo Litewskie, wyślą do bojarów Carstwa Moskiewskiego lub całej ziemi swoich wielkich posłów, wysłanników lub⁵⁰¹ gońców, by zawiadomić o tych wszystkich dobrych sprawach (k. 62), to ci wielcy posłowie, wysłannicy lub⁵⁰² gońcy Korony⁵⁰³ Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego przyjadą do bojarów lub całej ziemi Carstwa Moskiewskiego bez żadnych przeszkód i zatrzymywania, podobnie też bez przeszkód i zatrzymywania dobrowolnie odjadą.

Kupcy moskiewscy ze wszystkich ziem moskiewskich mogą przyjeżdżać⁵⁰⁴ do wszystkich ziem Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego ze wszelkim towarem i handlować wszelkim towarem. Będą oni mogli przyjechać i dobrowolnie odjechać bez żadnych przeszkód. Opłaty celne płacić według obowiązujących (k. 62 v.) zasad i nie ściągać z kupców z obu stron żadnych ceł, oprócz tych istniejących⁵⁰⁵. Kupcy⁵⁰⁶ polscy i litewscy ze wszystkich ziem Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego mogą przyjeżdżać do wszystkich moskiewskich ziem oprócz stołecznego grodu⁵⁰⁷ Moskwy ze wszelkim towarem i handlować również wszelkim towarem. Będą oni mogli przyjechać i dobrowolnie odjechać bez żadnych przeszkód. Opłaty celne⁵⁰⁸ należy pobierać według wcześniej obowiązujących zasad i nie ściągać z handlarzy żadnych dodatkowych ceł⁵⁰⁹.

Według dawnego zwyczaju⁵¹⁰, jeśli goście i handlarze przybyli z moskiewskimi posłami i wysłannikami do Polski i Litwy z jakimkolwiek (k. 63) towarem, to wówczas tym gościom i tym⁵¹¹ kupcom nie zabierać⁵¹² towarów, ale puszczać⁵¹³ ich z każdym rodzajem towaru przez swoje ziemie bez żadnych przeszkód. Również, jeśli goście oraz

⁵⁰⁰ -*mb* – na podstawie poprawionego [przypis dotyczy słowa *отъехать*].

⁵⁰¹ 36 – poprawiono z: *u* [i] – poprzez dodanie dwóch liter nad linijką bardziej szarym kolorem atramentu, innym charakterem pisma; 35 – poprawiono z: *u* [i] – poprzez dodanie dwóch liter nad linijką tym samym atramentem [przypis odnosi się do słowa *или*].

⁵⁰² 35 – poprawiono z: *u* [i] – poprzez dodanie dwóch liter nad linijką tym samym atramentem [przypis odnosi się do słowa *или*].

⁵⁰³ Nad linijką bardziej szarym kolorem atramentu nad wymazanym: *коры* [przypis odnosi się do słowa *Коруны*].

⁵⁰⁴ 37 – *-ати* – zalane atramentem i klejem oraz zaklejone w grzbiecie, odtworzone na podstawie kontekstu [przypis odnosi się do słowa *приезжати*].

⁵⁰⁵ 37 – poprawiono z: *звычайи* [w tekście występuje słowo *звычайи*, pisane przez *u* (i) na końcu, poprawione z *ü* (j)].

⁵⁰⁶ -*к* na podstawie poprawionego [litera *к* (k) w słowie *купцом*].

⁵⁰⁷ 37 – w przypisie występuje słowo *города*, pisane przez *oro* (oro), podczas gdy w tekście – *града*, pisane przez *pa* (ra).

⁵⁰⁸ 37 – w przypisie występuje słowo *таможные*, podczas gdy w tekście jest pisane z dodatkową sylabą *ен* (*jen*) – *таможенные*.

⁵⁰⁹ 35 – *пошлих* – pomyłka [w tekście występuje słowo *пошлин*, pisane przez *n* (n) na końcu].

⁵¹⁰ 37 – poprawiono poprzez wytarcie i jaśniejszym kolorem atramentu z: *обычаю* [w tekście występuje słowo *звичею*].

⁵¹¹ 37 – nie ma [przypis dotyczy litery *y* (*u*) w wyrażeniu *y купецких людей*].

⁵¹² 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) i przez *ь* (twardy znak) – *отымать*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) i z literą *n* (*n*) – *отнимати*.

⁵¹³ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *пропуцать*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *пропуцати*.

handlarze przybyli z posłami i wysłannikami Korony Polskiej⁵¹⁴ i Wielkiego Księstwa Litewskiego, udadzą się do Carstwa Moskiewskiego z jakimkolwiek towarem, to wówczas kupcy polscy i litewscy mogą jechać do stołecznego grodu Moskwy i tam handlować, a bojarzy tym polskim i litewskim gościom i kupcom nie będą zabierać towarów (k. 63 v.), ale puszczać ich z⁵¹⁵ każdym rodzajem towaru przez grody Carstwa Moskiewskiego bez żadnych przeszkód. Goście i kupcy towarzyszący posłom i wysłannikom nie będą też⁵¹⁶ uiszczać opłat celnych w obu stronach, w Polsce i Litwie oraz w Moskwie, zgodnie z dawnym obyczajem.

Jeśli zaś w czasie trwania rozejmu wyniknie jakaś obraza między książętami, wojewodami, starostami i namiestnikami i wszelkimi innymi ludźmi na ziemiach, wodach Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz w przypadku jakichkolwiek innych (k. 64) krzywde, ci książęta, wojewodowie, starostowie, namiestnicy⁵¹⁷ i rządcy granicznych wołości⁵¹⁸ powinni się zmotwić i te wszelkie krzywdy wyjaśnić wobec obu stron. A jeśli w sprawie jakichś krzywde książęta, wojewodowie, namiestnicy⁵¹⁹ i rządcy wołości nie dojdą do porozumienia⁵²⁰, to Panowie Rady i bojarzy powinni w tym celu odprawić sędziów. Oni⁵²¹ zaś, zjechawszy się, uczciwie wyjaśnią owe krzywdy wobec obu stron. A zagarnięte mienie poddanych strony przeciwnej należy⁵²² zwrócić.

Do końca trwania mocy niniejszego⁵²³ aktu rozejmowego między wielkimi państwami, Koroną Polską i Wielkim Księstwem Litewskim a między państwami moskiewskimi (k. 64 v.), jeśli wyniknie⁵²⁴ jakiś spór, a w tym czasie jacyś moskiewscy posłowie, wysłannicy, gońcy lub kupcy znajdują się w Koronie Polskiej lub Wielkim Księstwie Litewskim, to Panowie Rady i cała Rzeczpospolita moskiewskich posłów, wysłanników, gońców oraz kupców nie będą więzić ani odbierać⁵²⁵ im ich⁵²⁶ dobyt-

⁵¹⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ou* (*oj*) – *Полскоу*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ue* (*ije*) – *Полские*.

⁵¹⁵ 37 – w przypisie występuje słowo *зо*, podczas gdy w tekście – *з* (*z*), bez litery *o* (*o*).

⁵¹⁶ Nad linijką bardziej szarym kolorem atramentu [przypis dotyczy słowa *u* (*i*)].

⁵¹⁷ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *m* (*t*) w środku – *наместники*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *m* – *наместники*.

⁵¹⁸ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ья* (*yja*) – *украинья*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ье* (*yje*) – *украинные*.

⁵¹⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano bez litery *m* (*t*) w środku – *наместники*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *m* – *наместники*.

⁵²⁰ 37 – poprawiono z: *управу* [w tekście występuje słowo *управы*, pisane przez *ы* (*y*) na końcu, poprawione z *у* (*u*)].

⁵²¹ *-ни* – nad linijką bardziej wyblakłym atramentem [przypis odnosi się do słowa *они*].

⁵²² 37 – *-че-* nad linijką innym charakterem pisma i atramentem [przypis odnosi się do słowa *порученное*].

⁵²³ 37 – poprawiono jaśniejszym kolorem atramentu z: *сем* [w tekście występuje słowo *сим*, pisane przez *и* (*i*), poprawione z *e* (*je*)].

⁵²⁴ Poprawiono z: *очинитца* [w tekście występuje słowo *учинитца*, pisane przez *у* (*u*) na początku, poprawione z *a* (*a*)].

⁵²⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *отъимать*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *отъимати*.

⁵²⁶ 35 – poprawiono z: *животи* – poprzez wpisanie nad linijką dodatkowych liter [przypis dotyczy słowa *их*].

ku⁵²⁷, ale puszcza ich wolno z⁵²⁸ całym⁵²⁹ ich dobytkiem. Jeśli zaś jacyś posłowie, wysłannicy, gońcy lub kupcy Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego znajdują się w tym niespokojnym czasie na moskiewskich ziemiach, to tych polskich i litewskich posłów⁵³⁰, wysłanników, gońców i kupców również nie należy więzić (k. 65), niewolić ani odbierać im dobytku⁵³¹, ale puścić ich wolno z całym⁵³² ich dobytkiem.

Należy też zwrócić ikonę Mikołaja Cudotwórcy Możajskiego oraz wielkich posłów Carstwa Moskiewskiego, Filareta, metropolitę rostowskiego i jarosławskiego, bojara, księcia Wasilija Wasiljewicza Golicyna, oraz diaka Tomiłę Ługowskiego, a także szlachtę wraz z tymi⁵³³ wszystkimi ludźmi, którzy z nimi byli. Ichmość Panowie Rady wypuszczą⁵³⁴ też, bez zatrzymywania, do Carstwa Moskiewskiego jeńców, arcybiskupa smoleńskiego Siergija⁵³⁵, jeśli zechce, bojara Michała Borisowicza Szeina z żoną i dziećmi oraz wszystkich innych jeńców pojmanych w grodach (k. 65 v.) i wszystkich innych miejscach oraz przyprowadzą ich na granicę między Dorogobuzem⁵³⁶ a Wiaźmą na dzień 15 miesiąca lutego przyszłego⁵³⁷, 1619 roku.

Jeśli jacyś brańcy Carstwa Moskiewskiego są w niewoli we Wiaźmie, w Dorogobużu, Białym i innych pobliskich grodach oraz monarszych pułkach, u pułkowników oraz w jakichkolwiek pułkach litewskich, to tych wszystkich jeńców⁵³⁸ z Rusi, cudzoziemców i Tatarów wszystkich⁵³⁹ również niezwłocznie i uczciwie wypuścić⁵⁴⁰ do Moskwy, zapewnić im pożywienie i podwozy (k. 66), dopóki będzie to konieczne. Trzeba też, bez zatrzymywania⁵⁴¹, wypuścić⁵⁴² wszystkich jeńców Carstwa Moskiewskiego – z Rusi, cudzoziemców i Tatarów z⁵⁴³ pułków czerkaskich.

⁵²⁷ -*тов* – nad linijką bardziej wyblakłym atramentem [przypis odnosi się do słowa *животов*].

⁵²⁸ Poprawiono bardziej szarym kolorem atramentu z: *за* [w tekście występuje słowo *зо*, pisane przez *о* (*а*), poprawione z *а* (*а*)].

⁵²⁹ 36 – *-сими* – nad linijką bardziej szarym kolorem atramentu nad wymazanym: *-сякими*; 37 – *всякими* [przypis dotyczy słowa *всими*].

⁵³⁰ 36 i 35 – nad linijką innym atramentem nad wymazanym: *людеи* [przypis odnosi się do słowa *послов*].

⁵³¹ -*тов* – nad linijką bardziej wyblakłym atramentem [przypis odnosi się do słowa *животов*].

⁵³² 37 – w przypisie słowo zapisano przez *e* (*je*) w środku – *всеми*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *и* (*i*) – *всими*.

⁵³³ 37 – *тими* – poprawiono z: *тими* [w tekście występuje: *теми*, pisane przez *e* (*je*), poprawione z *и* (*i*)].

⁵³⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *отпуститъ*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *отпустити*.

⁵³⁵ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *e* (*je*) – *Сергея*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *и* (*i*) – *Сергия*.

⁵³⁶ 37 – na podstawie zmytego i poprawionego [przypis odnosi się do słowa *Дорогобужа*].

⁵³⁷ 36 i 35 – poprawiono z: *блископрошлого*; 37 – *блископришлого* [w tekście występuje słowo *блископришлого*, pisane przez *с* (*s*) oraz *и* (*i*) w środku].

⁵³⁸ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *e* (*je*) w środku – *полонеников*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *я* (*ja*) – *полоняников*.

⁵³⁹ 37 – poprawiono jaśniejszym kolorem atramentu z: *всих* [w tekście występuje słowo *всех*, pisane przez *e* (*je*) w środku, poprawione z *и* (*i*)].

⁵⁴⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *отпуститъ*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *отпустити*.

⁵⁴¹ 37 – poprawiono z: *задержав* – poprzez zapisanie nad linijką brakujących liter innym kolorem atramentu [przypis odnosi się do słowa *задерживаючи*].

⁵⁴² 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *отпуститъ*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *отпустити*.

⁵⁴³ -*с* – nad linijką bardziej szarym kolorem atramentu [przypis odnosi się do słowa *уч*].

Bojarzy i całe Carstwo Moskiewskie wypuszczają⁵⁴⁴ do Polski i Litwy polskich i litewskich jeńców, pana Mikołaja Strusia, starostę chmielnickiego, pana Budziłę, chorążego, pana Strawińskiego, Pana Charlińskiego i pana Kalinowskiego oraz wszystkich innych jeńców polskich, litewskich, cudzoziemców i Tatarów (k. 66 v.) – znajdujących się w różnych grodach. Ich również należy odprowadzić tego samego 15 dnia miesiąca lutego przyszłego⁵⁴⁵, 1619 roku, licząc od narodzenia Chrystusa, na granicę między Dorogobużem a Wiaźmą.

Jeśli w Moskwie i pobliskich grodach są jacyś inni, oprócz pana Strusia i jego towarzyszy⁵⁴⁶, jeńcy polscy i litewscy, to ich wszystkich niezwłocznie wypuścić, co my, wielcy posłowie, jako dobrą sprawę zakończymy i potwierdzamy⁵⁴⁷.

Nikogo zaś z jeńców (k. 67) z obu stron nie wolno zataić i zatrzymać, ale wszystkich⁵⁴⁸ w obie strony puścić⁵⁴⁹ wolno oraz zapewnić im pożywienie i podwoły do pożądaných miejsc.

Ichmość Panowie Rady Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego zwrócić również bojara, księcia Iwana Iwanowicza Szujskiego, księcia Jurija Trubeckiego z żoną i dziećmi, jeśli⁵⁵⁰ sami⁵⁵¹ zechcą, oraz wypuszczają⁵⁵² wszystkich moskiewskich ludzi, którzy obecnie (k. 67 v.) są przy wielkim monarsze, królewiczu Władysławie Zygmunutowiczu, oraz którzy są na Litwie, i zechcą jechać⁵⁵³ do Carstwa Moskiewskiego.

To właśnie my, Rada⁵⁵⁴ i wielcy posłowie Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, książę Adam Nowodworski, biskup kamieniecki⁵⁵⁵, Konstanty Plichta, kasztelan sochaczewski⁵⁵⁶, Lew Sapieha, kanclerz Wielkiego Księstwa Litewskiego, Aleksander Korwin Gosiewski⁵⁵⁷, referendarz i pisarz Wielkiego (k. 68) Księstwa Li-

⁵⁴⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть (t') – отпущити*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти (ti) – отпущити*.

⁵⁴⁵ 36 i 35 – poprawiono z: *блископрошлого* [w tekście występuje słowo *блископришлого*, pisane przez *u (i)* w środku, poprawione z *o (o)*].

⁵⁴⁶ 37 – *товарицтва* – poprawiono jaśniejszym kolorem atramentu z: *товарыцства* [w tekście występuje słowo *товарицства*, bez litery *ы (y)* oraz z *ь* (miękkim znakiem)].

⁵⁴⁷ Poprawiono z: *удвердим* [w tekście występuje słowo *утвердим*, pisane przez *m (t)*, poprawione z *д (d)*].

⁵⁴⁸ 37 – w przypisie słowo jest pisane przez *u (i) – всих*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *e (je) – всах*.

⁵⁴⁹ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть (t') – отпущити*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти (ti) – отпущити*.

⁵⁵⁰ 37 – w przypisie słowo jest pisane z *ь* (miękkim znakiem) – *естли*, podczas gdy w tekście występuje pisane bez tej litery – *ести*.

⁵⁵¹ 37 – poprawiono z: *сам* [w tekście występuje słowo *сами*, pisane z literą *u (i)* na końcu, poprawione z wyrazu bez tej litery].

⁵⁵² 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть (t') – отпущити*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти (ti) – отпущити*.

⁵⁵³ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть (t') – ехать*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти (ti) – ехати*.

⁵⁵⁴ 36 i 37 – najprawdopodobniej opuszczenie skryby, powinno być: *паны рада* [przypis odnosi się do słowa *рада*].

⁵⁵⁵ 36 – poprawiono z: *Каменецкий*; 37 – *Каменецкий* [w tekście występuje słowo *Каменецкой*, pisane z końcówką *ої (oj)*].

⁵⁵⁶ 37 – w przypisie nazwisko zapisano z końcówką *ої (oj) – Сухачевской*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ий (ij) – Сухачевский*.

⁵⁵⁷ 37 – w przypisie nazwisko zapisano z końcówką *ої (oj) – Козевской*, podczas gdy w tekście

tewskiego, Jakub Sobieski⁵⁵⁸, wojewodzie lubelski⁵⁵⁹, Andrzej Męczyński⁵⁶⁰ z Kurozwęk, tym dokumentem rozejmowym ręczymy i zapewniamy, że w czasie⁵⁶¹ trwania rozejmu wielki monarcha, królewicz, Jego Miłość Władysław Zygmuntowicz, zgodnie z umową hetmana koronnego z bojarami moskiewskimi oraz wspólnym całowaniem krzyża, nie będzie w drodze wojennej, za pomocą ludzi ani kozaków zdobywał Carstwa Moskiewskiego ani prowadził tam walk (k. 68 v.), zachowa też warunki niniejszego rozejmu i ze⁵⁶² swojej strony w pełni ich dotrzyma do opisanego wyżej⁵⁶³ czasu końca trwania jego mocy. A Panowie Rady Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz cała Rzeczpospolita nie będą ludzi najemnych królewicza, Jego Mości Władysława, z innych państw wpuszczać do Carstwa Moskiewskiego oraz w żaden sposób go wspomagać zgodnie z niniejszą umową rozejmową (k. 69), zachowają też warunki naszego niniejszego rozejmu i w pełni ich ze swojej strony dotrzymają do końca trwania jego mocy, zgodnie z niniejszą umową rozejmową.

A gdy z obiema stronami my, wielcy posłowie, o tych wszystkich sprawach, które uzgodniliśmy i w naszych niniejszych umowach rozejmowych zapisaliśmy, potwierdzimy⁵⁶⁴ ucałowaniem krzyża oraz tymi dokumentami z obiema stronami się wymienimy, wtedy wielki monarcha, królewicz Władysław Zygmuntowicz i jegomość (k. 69 v.) pan Jan Karol⁵⁶⁵ Chodkiewicz, wojewoda wileński, hetman Wielkiego Księstwa Litewskiego wraz ze wszystkimi pułkownikami, rotmistrzami oraz wszystkimi Polakami i Litwinami, pułkami Czaplińskiego i Lisowskiego oraz wszystkimi wojskowymi, nie zwlekając, wyjadą do swojej ziemi. Kozacy zaporoscy, Sahajdaczny i wszyscy pułkownicy wraz ze wszystkimi kozakami zaporoskimi opuszczą wszystkie grody, miejscowości (k. 70) i powiaty Carstwa Moskiewskiego, i nie zwlekając, udadzą się do swojej ziemi.

Idąc zaś z Carstwa Moskiewskiego, oprócz popasu, nie ingerować⁵⁶⁶ w żaden sposób w ziemię Carstwa Moskiewskiego⁵⁶⁷, miejscowości i powiaty, nie podchodzić do grodów i ich nie zajmować, nie palić osad i wsi, nie prowadzić walk, nie bić i nie grabić ludzi, nie brać do niewoli w jakikolwiek sposób, zgodnie z naszym dokumentem rozejmowym.

występuje z końcówką *uī (ij)* – *Кгоцевскій*.

⁵⁵⁸ 37 – w przypisie nazwisko zapisano z końcówką *oī (oj)* – *Сабезской*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *uī (ij)* – *Сабезскій*.

⁵⁵⁹ Poprawiono z: *Любелские* [w tekście występuje słowo *Любелский*, pisane przez *ū (j)* na końcu, poprawione z *e (je)*].

⁵⁶⁰ 37 – w przypisie nazwisko zapisano przez *тц (tc)* w środku – *Менцицкій*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ц (c)* – *Менцицкий*.

⁵⁶¹ 35 – nad linijką [przypis odnosi się do słowa *время*].

⁵⁶² 37 – opuszczono [przypis odnosi się do litery *с*].

⁵⁶³ 37 – w przypisie występuje słowo *вышеописанного*, podczas gdy w tekście jest pisane z dodatkową literą *н (n)* – *вышеописанного*.

⁵⁶⁴ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *т (t)* – *утвердим*, podczas gdy w tekście występuje *удвердим*, pisane przez *д (d)*.

⁵⁶⁵ 37 – poprawiono z: *Королю* [pisane przez *o (o)* w środku, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *a (a)* – *Каролю*].

⁵⁶⁶ 36 – poprawiono z: *зацепляти* lub *зацепляти*; 35 – *зацепляти* [w tekście występuje słowo *зачепляти*, pisane przez *ч (cz)*].

⁵⁶⁷ 37 – dalej wymazano zdublowane: *оприч кормов ничем земли Московского государства*.

Również mieszkańcy Carstwa Moskiewskiego (k. 70 v.) nie będą żadnych, Jego Królewskiej Mości, wszelkich wojskowych ze wszystkich pułków, handlarzy i wszystkich innych ludzi, będących w drodze powrotnej do Polski i Litwy, bić, brać do niewoli, odbierać im dobytku i czynić im żadnych szkód, zgodnie z naszym dokumentem rozejmowym.

Bojarzy i wielcy posłowie Carstwa Moskiewskiego niezwłocznie wyślą szlachciców swojego obecnego monarchy z nakazami (k. 71) i aktami, i rozkażą zwrócić szlachcicom Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, którzy będą z naszej, Panów Rady i wielkich posłów, strony w tym celu odprawieni, te wszystkie grody, które bojarzy i wielcy posłowie odstąpili⁵⁶⁸ Koronie Polskiej i Wielkiemu Księstwu Litewskiemu. Grody te będą oddane ze wszystkim tym, co w niniejszym dokumencie opisano wyżej⁵⁶⁹ do czasu wskazanego wyżej. Ludzi, których zgodnie z niniejszym (k. 71 v.) dokumentem rozejmowym należy z tych grodów wypuścić, szlachcice powinni ich wszystkich wypuścić⁵⁷⁰ do tego też⁵⁷¹ czasu, do dogodnie położonych grodów Carstwa Moskiewskiego, z całym ich dobytkiem, który mają⁵⁷². Rejonom i wołosiom tych grodów w powiatach litewscy szlachcice złożą własnoręczny podpis uczciwie i bez żadnych oszustw i podstępów. To z nimi podpiszą⁵⁷³, przyjmą (k. 72) od nich ich, szlachciców, własnoręczny podpis. Szlachcice Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego wypuszczą z tych wszystkich grodów Carstwa Moskiewskiego duchowieństwo, służbę cerkiewną, wojewodów, urzędników i wszystkich zobowiązanych do służby wojskowej.

Również gości i handlarzy, którzy zechcą się udać do kraju moskiewskiego⁵⁷⁴ wypuszczą do grodów⁵⁷⁵ Carstwa Moskiewskiego, dogodnych według odległości, z całym ich dobytkiem, który mają⁵⁷⁷ (k. 72 v.), bez żadnych utrudnień i podstępów, zgodnie z niniejszym dokumentem rozejmowym. Podczas podróży nie wyrządzać im szkody ani ich nie grabić⁵⁷⁸. Grody te przejąć w naszą stronę, do Polski i Litwy, od szlachciców, którzy będą w tym celu wysłani, z uzbrojeniem i wszelkimi zapasami armatnimi, posadskimi, powiatowymi, chłopami, wyłączając z tego gości i handlarzy, którzy (k. 73) zechcą się udać do moskiewskiego kraju. Rejony i wołosie w powiatach tych grodów

⁵⁶⁸ 37 – w przypisie słowo zapisano z *сь* (*s'*) na końcu – *поступились*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ся* (*sia*) – *поступилися*.

⁵⁶⁹ 37 – poprawiono jaśniejszym kolorem atramentu z: *сез* [w tekście występuje słowo *сезо*, z *о* (*o*) na końcu, poprawione ze słowa niezawierającego tej litery].

⁵⁷⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ть* (*t'*) – *выпуститъ*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ти* (*ti*) – *выпустити*.

⁵⁷¹ 37 – w przypisie występuje litera *ж* (*ž*), podczas gdy w tekście słowo *же* (*že*) – w wyrażeniu *до того же сроку*.

⁵⁷² 37 – w przypisie słowo zapisano z końcówką *ого* (*ogo*) – *кого*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *ово* (*owo*) – *корово* [w wyrażeniu *что у корово есть*].

⁵⁷³ Poprawiono jaśniejszym kolorem atramentu z: *писаница* [w tekście występuje słowo *писаница*, z sylabą *са* (*sa*) w środku, której nie było w poprawianym słowie].

⁵⁷⁴ 35 – *московую* – pomyłka [w tekście występuje słowo *московскую*, z literami *ск* (*sk*)].

⁵⁷⁵ 37 – nie występuje [przypis odnosi się do litery *ж* (*ž*) w wyrażeniu *в московскую ж сторону*].

⁵⁷⁶ 37 – poprawiono jaśniejszym kolorem atramentu z: *города* [w tekście występuje słowo *городы*, z literą *ы* (*y*) na końcu, poprawione z *а* (*a*)].

⁵⁷⁷ 37 – w przypisie zapisano słowo *кого*, pisane przez *го* (*go*), podczas gdy w tekście występuje pisane przez *во* (*wo*) – *корово* [w wyrażeniu *что у корово есть*].

⁵⁷⁸ 37 – *грабежу* – poprawiono jaśniejszym kolorem atramentu z: *трабежу* [w tekście występuje słowo *грабежу*, z literą *ю* (*ju*) na końcu].

powinny wziąć od moskiewskich szlachciców ich własnoręczne podpisy i to z naszymi szlachcicami podpisać – złożyć im w zamian swój własnoręczny podpis i rozejść się z nimi pokojowo bez utrudnień, nie wyrządzać im też żadnych szkód⁵⁷⁹, zgodnie z niniejszym dokumentem rozejmowym.

W tych to sprawach my (k. 73 v.), Panowie Rady i wielcy posłowie najjaśniejszego i wielkiego monarchy Zygmunta III, z łaski Bożej polskiego króla i wielkiego księcia litewskiego, wysłani od całej Rzeczypospolitej – Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego – książę Adam Nowodworski, biskup kamieniecki⁵⁸⁰, Konstanty Plichta, kasztelan⁵⁸¹ sochaczewski⁵⁸², Lew Sapieha⁵⁸³, kanclerz Wielkiego Księstwa Litewskiego, Aleksander Korwin Gosiewski⁵⁸⁴, referen^{*}darz (k. 74) i pisarz Wielkiego Księstwa Litewskiego, Jakub⁵⁸⁵ Sobieski, wojewodzie lubelski⁵⁸⁶, Andrzej Męczyński z Kurozwęk wraz z wielkimi posłami Carstwa Moskiewskiego, bojarem i namiestnikiem pskowskim, Fiodorem Iwanowiczem Szeriemietiewem, bojarem i namiestnikiem suzdalskim, księciem Daniłą Iwanowiczem Miezieckim, okolniczym i namiestnikiem kałuskim, Artemijem Wasiljewiczem Izmajłowem i diakiem, Iwanem synem Iwana Bołotnikowem, Matwiejem (k. 74 v.) Somowem, sporządziliśmy umowę o pokojowych ustaleniach i podpisaliśmy dokumenty rozejmowe oraz dla większego potwierdzenia do tych naszych umów rozejmowych przyłożyliśmy nasze pieczęcie, własnoręcznie się podpisaaliśmy i z⁵⁸⁷ obu stron ucałowaniem krzyża między sobą potwierdziliśmy, wymieniliśmy się dokumentami na znak⁵⁸⁸, jako że te sprawy z obu stron nie mogą się przedstawiać inaczej, niż jest to zawarte w naszych umowach rozejmowych między wielkimi państwami, Koroną Polską i Wielkim Księstwem Litewskim a między Carstwem (k. 75) Moskiewskim.

Spisany na naszym zjeździe poselskim [w pobliżu] monasteru Troicko-Siergijewskiego, we wsi Dywilinie 11⁵⁸⁹ dnia⁵⁹⁰ miesiąca grudnia 1618 roku, licząc od narodzenia Jezusa Chrystusa, Pana Boga i Zbawiciela naszego.

⁵⁷⁹ 35 – *хотрости* – pomyłka [w tekście występuje słowo *хитрости*, pisane przez *o* (*o*) w pierwszej sylabie].

⁵⁸⁰ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *тц* (*tc*) i z końcówką *ої* (*oj*) – *Каменецкой*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *ц* (*c*) i z końcówką *иї* (*ij*) – *Каменецкий*.

⁵⁸¹ 37 – w przypisie słowo zapisano przez *я* (*ja*) w środku – *каштелян*, podczas gdy w tekście występuje pisane przez *e* (*je*) – *каштелян*.

⁵⁸² 37 – w przypisie nazwisko zapisano z końcówką *ої* (*oj*) – *Сухачевской*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *иї* (*ij*) – *Сухачевский*.

⁵⁸³ 37 – podczyszczono i poprawiono z: *Санеза* [w tekście występuje słowo *Сонеза*, pisane przez *o* (*o*) poprawione z *a* (*a*)].

⁵⁸⁴ 37 – w przypisie nazwisko zapisano z końcówką *ої* (*oj*) – *Козевской*, podczas gdy w tekście występuje z końcówką *иї* (*ij*) – *Козевский*.

⁵⁸⁵ 37 – poprawiono z *Якоб* [w tekście występuje słowo *Якуб*, pisane przez literę *у* (*u*), poprawione z *o* (*o*)].

⁵⁸⁶ 37 – w przypisie słowo zapisano z *ь* (miękkim znakiem) i końcówką *иї* (*ij*) – *Любельский*, podczas gdy w tekście występuje pisane z końcówką *ої* (*oj*) i bez miękkiego znaku – *Любелской*.

⁵⁸⁷ 37 – w przypisie występuje litera *з* (*z*), podczas gdy w tekście *с* (*s*).

⁵⁸⁸ 35 – opuszczono [przypis dotyczy słowa *всем* w wyrażeniu *на том на всем*].

⁵⁸⁹ 37 – 11-го [w tekście występuje słowny zapis liczby – *одиннатцатого*].

⁵⁹⁰ Dalej następuje czysta k. 75 v., a po niej – czysta nienumerowana karta.

*Rosyjskie Państwowe Archiwum Akt Dawnych w Moskwie*⁵⁹¹, zesp. 79. *Stosunki Rosji z Polską, inw. 1 księga 35. k. 1–79 v., 1-a, 61-a (k. 77 opuszczona przy numerowaniu); księga 36. k. 1–75, 1-a; księga 37. k. 1–81 v., 1-a, 1-6.*

REFERENCES

Sources:

Biblioteka Czartoryskich, Teki Naruszewicza, rkps 110, s. 797-812.

Rossiyskiy gosudarstvennyi arkhiv drevnikh aktov:

fond 79, snosheniya Rossii s Polshey,

-opis 1, stolbtsy 1618 g., no 3; no 4; kn. 32; kn. 33; kn. 35, kn. 36; kn. 37

- opis 3, no 58 – 1618 g.

fond 389, litovskaya metrika, opis 1.

Nautchno-issledovatel'skiy arkhiv Sanktpeterburgskogo instituta istorii Rossiyskoy akademii nauk. Zarubezhnaya sektsiya. Polsha, koll. 29. Akty i pisma koroley (XVI-XVIII).

Kobierzycki S., *Historia Władysława, królewicza polskiego i szwedzkiego*, wyd. J. Byliński i W. Kaczorowski, tłum. M. Krajewski, Wrocław 2005.

Ossoliński J., *Pamiętnik (1595–1621)*, oprac. J. Kolasa i J. Maciszewski, red. W. Czapliński, Wrocław 1952.

Sobieski J., *Diariusz ekspedycyjnej moskiewskiej dwuletniej królewicza Władysława 1617–1618*, oprac. J. Byliński i W. Kaczorowski, Opole 2010.

Studies:

Aver'yanov K.A., *Deulinskoe peremirie 1618 g. v istoricheskom kontekste, [w:] Deulinskoe peremirie 1618 g.: vzglyad cherez chetyre stoletiya: materialy konferentsii, posvyashchennoy 400-letiyu Deulinskogo peremiriya (Moskva, 11 dekabrya 2018 g.)*, pod red. K.A. Aver'yanova, Moskva 2018, s. 5–15.

Bantysh-Kamensky N. N., *Perepiska mezhdru Rossieyu i Pol'sheyu po 1700 god, sostavlenneya, po diplomaticheskim bumagam upravlyayushchim Moskovskim arkhivom Kolegii inostrannykh del*, Moskva 1862, ch. III. 1613–1645.

Barsukov A. P., *Rod Sheremetevykh*, kn. 2, Sankt-Peterburg 1882.

Bychkova M.E., Khoruzhenko O.I., *Sovremennyye printsipy izdaniya kirillicheskih dokumentov Litovskoy metriki, „Trudy Instituta rossiyskoy istorii” vyp. 8, otv. red. A.N.Sakharov, sost. E.N.Rudaya, Moskva 2009, s. 70–86.*

Kabanov A.Yu., Semenenko A.M., *Ivanovskiy kray v Smutnoe vremya*, Ivanovo 2010.

Kurbatov O. A., Seleznev Yu. V., *Voennyye konflikty, kampanii i boevye deystviya russkikh voysk, 860–1700 gg. (Tom I)*, Moskva 2019.

Kurbatov O. A., *Voennaya istoriya Smuty nachala XVII veka*, Moskva 2014.

Likhachev N.P., *Paleograficheskoe znachenie bumazhnykh vodyanykh znakov*, Sankt-Peterburg 1899. = *Al'bom filigraney*. Sistematiziroval po syuzhetam i snabdil ukazatelyami V.M. Zagrebina, t. 2–3. Vepr' – Kuvshin – Yakor', Leningrad 1982.

Liseytshev D. V., *Eshcho raz o proiskhozhdenii, sodержanii i khronologicheskikh ramkakh ponyatiya «Smuta»*, „Moskovskiy zhurnal. Istoriya gosudarstva Rossiyskogo” № 4, 2002, s. 2–7.

Liseytshev D. V., *O vremeni zaversheniya Smuty v Moskovskom gosudarstve*, „Vestnik Tverskogo gosudarstvennogo universiteta” 2011, № 11, s. 35–44.

Liseytshev D. V., *Smutnoe vremya: proiskhozhdenie, sodержanie i khronologicheskie ramki ponyatiya*, „Sbornik Russkogo istoricheskogo obshchestva” t. 8 (156), Moskva 2003, s. 318–328.

⁵⁹¹ Z ros. Российский государственный архив древних актов (РГАДА) (przyp. tłum.).

Maevsky A. A., *Deulinskoe peremirie 1618–1619 gg.*, „Edinorog: Materialy po voennoy istorii Vostochnoy Evropy èpokhi Srednikh vekov i Rannego Novogo vremeni” vyp. 3, Moskva 2014, s. 43–72.

Maevsky A. A., *Moskovskaya kompaniya korolevicha Vladislava v 1617–1618 gg.*, „Edinorog: Materialy po voennoy istorii Vostochnoy Evropy èpokhi Srednikh vekov i Rannego Novogo vremeni”, (w druku).

Maevsky A. A., *Posledny pokhod na Moskvu: Èkspeditsiya korolevicha Vladislava v 1617–1618 gg.*, [in:] *Smuta v Rossii i Potop v Rechi Pospolitoy: opyt preodoleniya gosudarstvennogo krizisa v XVII stoletii. Materialy Rossiysko-pol'skoy nauchnoy konferentsii Moskva, 24–26 oktyabrya 2012 g.*, otv. red. A.V. Yurasov, red. A.V. Malov, per. s pol. yaz. A.B. Plotnikov, Moskva 2016, s. 245–269.

Maevsky A. A., *Rec.: Jakub Sobieski. Diariusz ekspedycyjej moskiewskiej dwuletniej królewicza Władysława 1617–1618 / Oprac. J. Byliński i W. Kaczorowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego Opole, 2010.* – 225 s., „Edinorog: Materialy po voennoy istorii Vostochnoy Evropy èpokhi Srednikh vekov i Rannego Novogo vremeni”, vyp. 3, Moskva 2014, s. 498–507.

Majewski A. A., *Liczebność polowej armii polsko-litewsko-kozackiej podczas wyprawy moskiewskiej królewicza Władysława w latach 1617–1618*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” t. XLV, 2008, s. 5–12.

Majewski A. A., *Moskwa. 1617–1618*, Warszawa 2006.

Majewski A. A., *Wyprawa królewicza Władysława na Moskwę w latach 1617–1618*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” t. XLI. 2004, s. 5–25.

Majewski A.A., *Datacja rozejmu dywilińskiego*, „Przegląd Historyczny” t. XCII, 2001, z. 4, s. 447–449.

Majewski A.A., *Rokowania polsko-moskiewskie w dniach 31 października – 11 grudnia 1618 roku zakończone podpisaniem rozejmu dywilińskiego*, „Materiały do Historii Wojskowości” Nr 2, Pułtusk 2004, s. 53–72.

Malov A.V., *O vremeni okonchaniya Smuty v Moskovskom gosudarstve nachala XVII v. i voprosy o tsarskoy titulature, naimenovanii gosudarstva i ego zhiteley*, [in:] *Vlast' i nasilie v nezapadnykh obshchestvakh: aktual'nye problemy issledovany: sbornik tezisov*, pod red. G.V. Luk'yanov, A.L. Ryabinin, S.A. Ragozina, I.A. Artemyev, Moskva 2016.

Metodicheskie rekomendatsii po izdaniyu «Aktov Russkogo gosudarstva», [in:] Kashtanov S. M., *Aktovaya arkheografiya*, Moskva 1998.

Metodicheskie rekomendatsii po izdaniyu i opisaniyu materialov Litovskoy metriki, [sost. A. L. Khoroshkevich, S. M. Kashtanov], Moskva, Vil'nyus 1985.

Metodicheskoe posobie po arkheografii, avtorsky koll.: V. A. Vladykina, Z. K. Vodop'yanova, Yu. S. Vorobyeva, T. M. Goryaeva, O. F. Kozlov, A. L. Panina, ch. I, Moskva 1991.

Morokhin A. V., Lebendev A. V., *Smutnoe vremya i Vyaznikovsky kray*, N. Novgorod 2012.

Nagielski M., *Piotr Konaszewicz-Sahajdaczny (zm. 1622)*, [w:] *Hetmani zaporoscy w służbie króla Rzeczypospolitej*, pod red. P. Krolla, M. Nagielskiego, M. Wagnera. Zabrze 2010, s. 136–138.

Novosel'sky A.A., *Raznovidnosti krymskikh stateynykh spisok XVII v. i priemy ikh sostavleniya*, „Problemy istochnikovedeniya” Moskva 1961, vyp. IX.

Obzor posol'skikh knig iz fondov – kolleksy, khranyashchikhsya v TsGADA (konets XV – nachalo XVIII v.), sost. i avtor vst. st. k.i.n. N.M. Rogozhin, Moskva 1990.

Opis' arkhiva Posol'skogo prikaza 1626 goda, podg. V. I. Gal'tsov, Moskva 1977.

Opis' arkhiva Posol'skogo prikaza 1673 goda, pod red. S. O. Shmidta, podg. k pech. V. I. Gal'tsov, ch. 1, Moskva 1990.

Pravila izdaniya istoricheskikh dokumentov v SSSR, avtorsky koll.: V. A. Vladykina, Z. K. Vodop'yanova, Yu. S. Vorobyeva, T. M. Goryaeva, O. F. Kozlov, I. I. Kudryavtsev, V. M. Magidov, A. L. Panina, M. P. D'yachkova, Moskva 1990.

Ptashitsky S.L., *Opisanie knig i aktov Litovskoy metriki*, Sankt-Peterburg 1887.

Rabinovich Ya. N., *K voprosu o peredache russkikh gorodov pol'skoy storone v 1619 g. po usloviyam Deulinskogo peremiriya*, [in:] *Deulinskoe peremirie 1618 g.: vzglyad cherez chetyre stoletiya: materialy konferentsii, posvyashchenoy 400-letiyu Deulinskogo peremiriya* (Moskva, 11 dekabrya 2018 g.), pod red. K.A. Aver'yanova, Moskva 2018

Trawicka Z., *Jakub Sobieski. 1591–1646: Studium z dziejów warstwy magnackiej w polsce doby Wazów*, Kraków 2007.

Tyszkowski K., *Kozaczyzna w wojnach moskiewskich Zygmunta III (1605–1618)*, Warszawa 1932 (nadb. z: „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, t. VIII. Z. 1), s. 63–86.

Vasenko P. G., *Boyare Romanovy i votsarenie Mikhaila Fedorovicha*, Moskva 2013 (reprint 1913 g.).

Vasenko P. G., Platonov S. F., Turaeva-Tsereteli E. F., *Nachalo dinastii Romanovykh. Istoricheskie ocherki*, Sankt Peterburg 1912.

